



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Τομέας Δημοσίου Δικαίου

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Πανεπιστημιακό Έτος: 2014-2015

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Αναστασίας Κ. Καρτερολιώτη

ΑΜ: 746

**Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης
διάρκειας της δίκης στο Ελεγκτικό Συνέδριο**

Επιβλέπων Καθηγητής: Σπυρίδων Βλαχόπουλος

Αθήνα, Νοέμβριος 2017

Copyright © 2017, Αναστασία Καρτερολιώτη

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας περιεχομένων

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	- 5 -
I. Εισαγωγή.....	7
II. Τα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ.....	8
III. Η αίτηση του ν. 4239/2014.....	18
IV. Η αιτιολογική έκθεση του ν. 4239/2014.....	27
V. Η κρίση του ΕΔΔΑ ως προς τη συμβατότητα των ρυθμίσεων του ν. 4239/14 προς την ΕΣΔΑ.....	32
1. Υπόθεση Ξυνός κατά Ελλάδα.....	32
2. Υπόθεση Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδα.....	40
VI. Οι προϋποθέσεις παραδεκτής άσκησης της αίτησης του ν. 4239/2014.....	45
1. Η υπογραφή του δικογράφου από δικηγόρο.....	45
2. Τρόπος άσκησης της αίτησης και περιεχόμενο δικογράφου.....	46
3. Αρμοδιότητα εκδίκασης της αίτησης.....	46
4. Η υποχρέωση καταβολής παραβόλου.....	48
5. Ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση.....	48
6. Προσδιορισμός ύψους αιτούμενου ποσού.....	51
7. Η προϋπόθεση ύπαρξης οριστικής απόφασης και άσκησης χωριστής αίτησης ανά βαθμό δικαιοδοσίας.....	52
8. Ρυθμίσεις ταχείας εκδίκασης της αίτησης.....	55
VII. Τα στάδια και τα κριτήρια διαπίστωσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης.....	56
1. Στάδια κρίσης.....	57
2. Τα κριτήρια διαπίστωσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης.....	58
3. Ύψος επιδικαζόμενης αποζημίωσης.....	61
4. Αποκατάσταση υλικής ζημίας.....	62
5. Απόρριψη αιτήματος επιδίκασης τόκων.....	64
6. Συμψηφισμός δικαστικής δαπάνης.....	65
7. Νομολογία Ελεγκτικού Συνεδρίου.....	65
VIII. Νομολογία ΕΔΔΑ.....	73
1. Υπόθεση Γλεντζέ κατά Ελλάδα.....	73
2. Υπόθεση Πίτσαρη κατά Ελλάδα.....	75
3. Υπόθεση Καλατζή-Κανατά κατά Ελλάδα.....	76
4. Υπόθεση Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα.....	78
5. Υπόθεση Μινάτση κατά Ελλάδα.....	79
6. Υπόθεση Δίπλα και Ποτούπνη κατά Ελλάδα.....	81
7. Υπόθεση Σκαφιδά και λοιπών κατά Ελλάδα.....	83
8. Υπόθεση Μουλακάκη και λοιπών κατά Ελλάδα.....	84
9. Υπόθεση Παπαδοπούλου-Νικολαΐδου και λοιπών κατά Ελλάδα.....	86

10. Υπόθεση Τράγκαλου και λοιπών κατά Ελλάδα	87
11. Υπόθεση Φιλίππου κατά Ελλάδα	89
12. Υπόθεση Μαντζάβα και λοιπών κατά Ελλάδα	91
13. Υπόθεση Μουτσάτσου και λοιπών κατά Ελλάδα	92
IX. Σύγκριση με την αίτηση του ν. 4055/2012	95
X. Συμπερασματικές παρατηρήσεις	99
XI. Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία	106
XII. Χρήση Διαδικτύου	107

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Ε.	Ανώνυμη Εταιρεία
ΑΕΔ	Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο
Αθ	Αθηνών
ΑΝ	Αναγκαστικός Νόμος
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρ. ή αριθμ.	Αριθμός
β. δ/τος	Βασιλικού Διατάγματος
Βλ.	Βλέπε
ΓΛΚ	Γενικό Λογιστήριο του Κράτους
Γνωμ.	Γνωμοδότηση
Δ.Ε.Ε.	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕφ	Διοικητικό Εφετείο
ΔΠρωτ	Διοικητικό Πρωτοδικείο
Εδ	Εδάφιο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Εισ. Ν.Α.Κ.	Εισαγωγικός Νόμος του Αστικού Κώδικα
ΕλΣυν	Ελεγκτικό Συνέδριο
Επ.	Επόμενα
Επταμ.	Επταμελής
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκά Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΘΠΔΔ	Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
Κ.α.	Και άλλα
ΚΔΔ	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας
Κλπ	Και λοιπά
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΚΔΔ/σias	Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας
Λ.χ.	Λόγου χάριν
Ν.	Νόμος
ΝΔ ή ν. δ/γμα	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ολ. ή Ολομ.	Ολομέλεια
Ό.π.	Όπως Παραπάνω

ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Παρ.	Παράγραφος
Π.Δ.	Προεδρικό διάταγμα
Περ.	Περίπτωση
Πρβλ.	Παράβαλε
Π.χ.	Παραδείγματος χάριν
Σ	Σύνταγμα
σ.	Σελίδα
σκ.	Σκέψη
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Τευχ.	Τεύχος
Τμ.	Τμήμα
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
Υποπαρ.	Υποπαράγραφος
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβέρνησης

I. Εισαγωγή

Η ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, παράλληλα με την ορθότητα αυτής, αποτελεί σταθερή επιδίωξη του σύγχρονου κράτους δικαίου, προκειμένου να παύσει η νομική αβεβαιότητα που υπάρχει στις έννομες σχέσεις των διαδίκων. Και τούτο διότι η συνεχιζόμενη εκκρεμότητα υπονομεύει την απονομή ουσιαστικής δικαιοσύνης και αποτελεί σοβαρή απειλή για την κοινωνική ειρήνη και την ασφάλεια του δικαίου. Ο κίνδυνος της χρονικής αρνησιδικίας (temporare Justizverweigerung) είναι πάντα παρών¹. Για να μη στερείται νοήματος στην πράξη, η δικαστική προστασία πρέπει να είναι αποτελεσματική, να παρέχεται δηλαδή σε χρόνο και κατά τρόπο που πράγματι εξασφαλίζουν την απονομή της δικαιοσύνης². Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης και η ορθότητα αυτής αποτελούν αναγκαίους όρους της αποτελεσματικότητάς της. Η δικονομική διαδικασία πρέπει να είναι διαμορφωμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται ότι κατ' εφαρμογή του νόμου το δικαστήριο θα αχθεί σε ορθή δικανική κρίση ως προς την επίλυση της διαφοράς. Η επιδίωξη, όμως, της ορθότητας δεν επιτρέπεται να οδηγεί σε ατέρμονες διαδικασίες, διότι η δίκη κατατείνει στη δικαιοδοτική διευθέτηση πραγματικών καταστάσεων υπαγόμενων σε έννομες σχέσεις, δηλαδή έχει σαφώς μια πρακτική διάσταση που καλεί σε άμεση επίλυση των διαφορών. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η αμιγής επιδίωξη της ορθότητας δεν γνωρίζει χρονικούς περιορισμούς, ενώ η ταχύτερη επίλυση μιας διαφοράς μπορεί να οδηγεί σε εκπτώσεις ως προς τις εγγυήσεις ορθότητας. Η στάθμιση μεταξύ των δύο θεμελιωδών διαστάσεων πρέπει να διασφαλίζει μια ισορροπία αποδιδόμενη με το χαρακτηρισμό της δικαστικής προστασίας ως αποτελεσματικής³.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση των διατάξεων του νόμου 4239/2014, με τις οποίες εισήχθη, μεταξύ άλλων, η δυνατότητα υποβολής αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Κατά πρώτον, αναλύεται το περιεχόμενο του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, το πεδίο εφαρμογής του οποίου καταλαμβάνει το σύνολο των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σε σχέση με τη διασφάλιση της εύλογης διάρκειας της δίκης ως στοιχείου της κατοχυρούμενης στο άρθρο αυτό δίκαιης δίκης, καθώς και η σχέση αυτού με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ και ο τρόπος αντιμετώπισης της σύνδεσης των δύο αυτών άρθρων διαχρονικά από το Ε.Δ.Δ.Α. Περαιτέρω,

¹ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

² Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σ. 1417.

³ Βλαχόπουλος Σπ., Θεμελιώδη Δικαιώματα – Ατομικά Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη 2017, σ. 738-739.

παρουσιάζεται εν συντομία η ρύθμιση του ν. 4239/2014 και ερευνάται το ζήτημα εάν η εισαγωγή της ρύθμισης αυτής ήταν αναγκαία ή εάν το υπό εξέταση δικαίωμα θα μπορούσε να ικανοποιηθεί μέσω της ήδη υφιστάμενης αγωγής κακοδικίας του άρθρου 99 του Συντάγματος ή της αστικής ευθύνης του Δημοσίου κατ' άρθρο 105 Εισ.Ν.Α.Κ, η συμβατότητα, μάλιστα, της οποίας με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ έχει εξεταστεί και από το Ε.Δ.Δ.Α. στην υπόθεση Τσουκαλάς κατά Ελλάδας. Ακολούθως, παρουσιάζεται η απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α. Ξυνός κατά Ελλάδας σε συνδυασμό με την απόφαση Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδας, με τις οποίες κρίθηκε η συμβατότητα της επίμαχης ρύθμισης με την ΕΣΔΑ. Κατόπιν, παρατίθενται ορισμένες κρίσιμες σκέψεις της αιτιολογικής έκθεσης που συνοδεύει τις ρυθμίσεις του ν. 4239/2014. Στη συνέχεια, εξετάζονται οι προϋποθέσεις παραδεκτής άσκησης της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση του ως άνω νομοθετήματος και περαιτέρω, τα στάδια και τα κριτήρια διαπίστωσης της εύλογης διάρκειας της δίκης, καθώς και ζητήματα αναφορικά με το ύψος της επιδικαζόμενης αποζημίωσης και το είδος της ζημίας που δύναται να αποκατασταθεί μέσω της εν λόγω αίτησης. Επιπλέον, παρατίθεται σχετική νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Ε.Δ.Δ.Α. ως προς διαδικασίες ενώπιον του ως άνω εθνικού δικαστηρίου. Επιπροσθέτως, επιχειρείται σύγκριση της εξεταζόμενης ρύθμισης με την αντίστοιχη ρύθμιση του ν. 4055/2012 για τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Τέλος, διατυπώνονται ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις σε σχέση με τα αίτια υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, καθώς και προτάσεις σχετικά με την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης.

II. Τα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ

Το δικαίωμα σε ταχεία δίκη κατοχυρώνεται τόσο στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος όσο και στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 14 παρ. 3 (γ) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα⁴.

Με τη νομοθετική κύρωση της ΕΣΔΑ, κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, οι διατάξεις της κατέστησαν αναπόσπαστο τμήμα του εσωτερικού δικαίου της Χώρας μας, αποκτώντας σημαντική θέση στην δικαιοσύνη πυραμίδα και συγκεκριμένα υπερνομοθετική ισχύ. Έτσι, θεμελιώνεται συνταγματικό καθήκον του εθνικού δικαστή όχι μόνο για τον εντοπισμό και την εφαρμογή αυτών στην εκάστοτε περίπτωση που άγεται προς επίλυση ενώπιόν του, αλλά περαιτέρω και η υποχρέωσή του να προσλαμβάνει κάθε φορά τους κανόνες αυτούς, όπως ακριβώς ερμηνεύονται από τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα της ΕΣΔΑ. Τούτο σημαίνει ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να ακολουθούν την ερμηνεία που έχει δοθεί από τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου, τα οποία με την υιοθέτηση μιας «αυτόνομης» ερμηνείας των οικείων νομικών όρων, που υπαγορεύεται από την ανάγκη διάπλασης ομοιογενούς ερμηνείας και ανταπόκρισης στην διεθνή τάση για διεύρυνση της δικαστικής προστασίας, φωτίζουν το κανονιστικό περιεχόμενο των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της ΕΣΔΑ, συμβάλλοντας στη συνεχή εξέλιξή του, προς την κατεύθυνση της σταθερής βελτίωσης και ποιοτικής αναβάθμισης της παρεχόμενης έννομης προστασίας⁵.

Μία εκ των σημαντικών εγγυήσεων του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ είναι ότι «[π]αν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή (...) εντός λογικής προθεσμίας υπό (...) δικαστηρίου, (...) το οποίο θα αποφασίσει, είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως». Η υιοθετούμενη από το ΕΔΔΑ αυτόνομη ερμηνεία των ως άνω όρων έθεσε εντός της εμβέλειας του άρθρου αυτού το σύνολο των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του Ελεγκτικού Συνεδρίου: τις συνταξιοδοτικές διαφορές, τις διαφορές από τον έλεγχο των λογαριασμών, καθώς και την εκδίκαση υποθέσεων που αναφέρονται στην ευθύνη των πολιτικών ή στρατιωτικών δημόσιων υπαλλήλων, καθώς και των υπαλλήλων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου για κάθε ζημία που από δόλο ή αμέλεια προκλήθηκε στο Κράτος, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης ή σε άλλα

⁴ Κτιστάκης Γ., Το δικαίωμα σε ταχεία δίκη, Πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Ημερίδας, Πανεπιστήμιο Πειραιώς - Ελεγκτικό Συνέδριο, Σύγχρονοι προβληματισμοί στο πλαίσιο της δίκαιης δίκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 109.

⁵ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου⁶. Άλλωστε, ο προληπτικός έλεγχος των δημοσίων δαπανών, καθώς και ο έλεγχος επί συμβάσεων μεγάλης οικονομικής αξίας, στις οποίες αντισυμβαλλόμενος είναι το Δημόσιο ή άλλο νομικό πρόσωπο που εξομοιώνεται με το Δημόσιο από την άποψη αυτή, ανήκουν στις ελεγκτικές αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου και δεν συνιστούν άσκηση δικαιοδοτικού έργου.

Ειδικότερα, το μη δικαιοδοτικό χαρακτήρα της διαδικασίας του προληπτικού ελέγχου έχει επιβεβαιώσει και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την από 19 Δεκεμβρίου 2012 απόφασή του (Υπόθεση C-363/2011) επί προδικαστικών ερωτημάτων τεθέντων από το Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου στα πλαίσια του ασκούμενου από αυτό προληπτικού ελέγχου δαπανών. Στα πλαίσια της προδικαστικής αυτής παραπομπής, το Δικαστήριο ερεύνησε τη φύση του Ελεγκτικού Συνεδρίου ως δικαστηρίου προκειμένου να αποφανθεί επί του παραδεκτού της αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης. Ειδικότερα, συνεκτίμησε ότι:

α) στα πλαίσια του προληπτικού ελέγχου το Ελεγκτικό Συνέδριο έχει με τον Επίτροπο πρόδηλο οργανικό και λειτουργικό δεσμό, γεγονός το οποίο δεν επιτρέπει να του αναγνωρισθεί η ιδιότητα τρίτου σε σχέση με τον Επίτροπο, και ως εκ τούτου δεν διαθέτει την απαιτούμενη αμεροληψία έναντι του δικαιούχου της δαπάνης,

β) αντίθετα με ό,τι ισχύει ως προς τις αρμοδιότητές του για την «εκδίκαση διαφορών» σχετικά με την απονομή συντάξεων, όπως προβλέπει το άρθρο 98 παρ. 1 στοιχείο στ' του Συντάγματος, καθώς και για την «εκδίκαση υποθέσεων» που αναφέρονται στην ευθύνη των πολιτικών ή στρατιωτικών δημόσιων υπαλλήλων κατά το άρθρο 98 παρ. 1 στοιχείο ζ' του Συντάγματος, η αρμοδιότητα του Ελεγκτικού Συνεδρίου ως προς τον προληπτικό «έλεγχο» των δαπανών του Κράτους, δυνάμει του άρθρου 98 παρ. 1 στοιχείο α' του Συντάγματος, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι καταλήγει στην έκδοση απόφασης δικαιοδοτικού χαρακτήρα με ισχύ δεδικασμένου, καθώς και ότι

γ) ο δικαιούχος της δαπάνης δεν αποτελεί διάδικο, αλλά απλό παρατηρητή, στη διαδικασία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία αφορά αποκλειστικώς διαφορά μεταξύ του Επιτρόπου του Ελεγκτικού Συνεδρίου και της διοικητικής αρχής η οποία αποβλέπει στην πραγματοποίηση της δαπάνης, με αντικείμενο τη νομιμότητα αυτής.

Ενόψει των ανωτέρω σκέψεων, το Δικαστήριο κατέληξε στην κρίση ότι το αιτούν όργανο δεν μπορεί, εν προκειμένω, να θεωρηθεί ότι ενεργεί ως ασκούν δικαιοδοτικό καθήκον.

Άλλωστε, δυνάμει των υπ' αριθμ. 19/2012 Πρακτικών της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου μη δικαιοδοτικός κρίθηκε και ο διενεργούμενος από αυτό προσυμβατικός έλεγχος,

⁶ Μηλιώνης Ν., Ο δημοσιονομικός δικαστής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Ημερίδας, Πανεπιστήμιο Πειραιώς - Ελεγκτικό Συνέδριο, Σύγχρονοι προβληματισμοί στο πλαίσιο της δίκαιης δίκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 57-58.

κρίση η οποία είχε διατυπωθεί και στην υπ' αριθμ. 32/2001 απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου (ΑΕΔ). Ειδικότερα, το ΑΕΔ είχε αποφανθεί ότι «πρόκειται για έλεγχο ο οποίος δεν επιβάλλεται κατά το νόμο αλλά απόκειται στην πρωτοβουλία του Υπουργού, είναι δε προληπτικός διενεργούμενος, ως εσωτερική διαδικασία, πριν καταρτισθεί η σύμβαση που δεσμεύει το Δημόσιο, με σκοπό τη διασφάλιση των συμφερόντων των οικείων φορέων. Με την άσκηση της αρμοδιότητάς του αυτής το Ελεγκτικό Συνέδριο ερευνά το περιεχόμενο του σχεδίου της σύμβασης και τη διαδικασία που προηγήθηκε για την κατάρτιση της, προκειμένου να εξετάσει αν είναι νόμιμα. Στην περίπτωση αυτή το Ελεγκτικό Συνέδριο δεν ενεργεί ως δικαστήριο, ούτε διεξάγει δίκη, ούτε επιλύει διαφορές υποκαθιστάμενο στη δικαιοδοσία άλλων δικαστηρίων, η δε εκδιδόμενη από αυτό "πράξη" δεν είναι απόφαση δικαιοδοτούντος οργάνου (δικαστική απόφαση). Είναι, επίσης, φανερό ότι η πράξη αυτή δεν είναι πράξη διοικητικής αρχής ούτε συνιστά πράξη ενεργού διοίκησης».

Την ανωτέρω κρίση του επανέλαβε το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και με την υπ' αριθμ 20/2005 απόφασή του⁷, στην οποία έκρινε ότι «το Ελεγκτικό Συνέδριο ασκεί, κατά το Σύνταγμα, δικαιοδοτική λειτουργία και εκδίδει δικαστικές αποφάσεις στις περιπτώσεις των εδ. στ' και ζ' της παραγράφου 1 του άρθρου 98 του Συντάγματος, οι οποίες, κατά το Σύνταγμα, απαγγέλλονται σε δημόσια συνεδρίαση και είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένες (άρθρ. 93 παρ. 2 και 3) και οι οποίες, κατά τη ρητή διάταξη του άρθρου 98 παρ. 3 του Συντάγματος, δεν υπόκεινται στον έλεγχο του Συμβουλίου Επικρατείας, ενώ στις λοιπές περιπτώσεις των εδ. α', β', γ', δ' και ε' της παραγράφου 1 του άρθρου 98 του Συντάγματος, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο έλεγχος συμβάσεων μεγάλης οικονομικής αξίας, στις οποίες αντισυμβαλλόμενος είναι το Δημόσιο ή άλλο νομικό πρόσωπο που εξομοιώνεται, από την άποψη αυτή, με το Δημόσιο, δεν ασκεί δικαιοδοτική λειτουργία αλλά διοικητικές αρμοδιότητες (ελεγκτικές και νομοπαρασκευαστικές) και δεν εκδίδει δικαστικές αποφάσεις που πρέπει να απαγγέλλονται σε δημόσια συνεδρίαση και να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένες, αλλά πράξεις που λαμβάνονται και απαγγέλλονται σε μη δημόσια συνεδρίαση και που μπορούν να μην είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένες. Θεσπίζεται σύστημα προληπτικού ελέγχου από το Ελεγκτικό Συνέδριο των μεγάλης οικονομικής αξίας συμβάσεων προμηθειών, δημοσίων έργων και υπηρεσιών που συνάπτουν το Δημόσιο και οι φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Ο έλεγχος αυτός δεν αποτελεί άσκηση δικαιοδοτικής εξουσίας, το δε Ελεγκτικό Συνέδριο, στην περίπτωση αυτή, ούτε ενεργεί ως Δικαστήριο, ούτε διεξάγει δίκη, ούτε επιλύει διαφορές υποκαθιστάμενο στη δικαιοδοσία άλλων δικαστηρίων, η δε εκδιδόμενη απ' αυτό «πράξη», όπως προαναφέρθηκε, δεν είναι απόφαση δικαιοδοτούντος οργάνου, δηλαδή

⁷ Μπάλα Ε., Από τη θεωρία περί διφυούς οργάνου και την καθιέρωση του δικαστικού χαρακτήρα του Ελεγκτικού Συνεδρίου στην επαναριοθέτηση της νομικής του φύσης, ΕφημΔΔ 1/2013, σ. 30-33.

δικαστική απόφαση (βλ. ΑΕΔ 32/2001 και ΑΕΔ 15/1979) και, κατά συνέπεια, δεν υποκαθιστά τον δικαστικό έλεγχο που ασκεί το Συμβούλιο της Επικρατείας επί της νομιμότητας της διοικητικής διαδικασίας που απολήγει στην σύναψη διοικητικών συμβάσεων προμηθειών, έργων και υπηρεσιών, η φύση δε του προληπτικού αυτού ελέγχου δεν μεταβλήθηκε από το γεγονός ότι, μετά την δια νόμου θέσπισή του, απέκτησε και συνταγματικό έρεισμα με τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 περ. β' του Συντάγματος. Πράγματι, κατά την έννοια της διατάξεως του άρθρου 98 παρ. 1 περ. β' του Συντάγματος, το Συμβούλιο της Επικρατείας, σε περίπτωση που εκκρεμεί ενώπιόν του αίτηση ακυρώσεως κατά πράξεως αναθέσεως προμηθείας, δημοσίου έργου ή υπηρεσίας, δεν κωλύεται να ασκήσει την, κατά το άρθρο 95 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος, ακυρωτική του αρμοδιότητα, εάν, πριν από τη συζήτηση της αιτήσεως, το Ελεγκτικό Συνέδριο, διατυπώνοντας, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 19 παρ. 7 του Π.Δ. 774/1980, το πόρισμά του, θεωρήσει ότι η εν λόγω πράξη εκδόθηκε κατά παράβαση νόμου ή πλάνη περί τα πράγματα. Η δίκη διατηρεί, στην περίπτωση αυτή, το αντικείμενό της, η δε απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας που θα εκδοθεί επί της προαναφερθείσας αιτήσεως θα έχει δύναμη δεδικασμένου για τα διοικητικής φύσεως ζητήματα που επιλύει. Διαφορετική εκδοχή θα δημιουργούσε έλλειμμα δικαστικής προστασίας και θα αντέβαινε προς τις διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 και 95 παρ. 1 του Συντάγματος, σε αρμονία προς τις οποίες πρέπει να ερμηνεύεται η διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 περ. β' του Συντάγματος.».

Αντιστοίχως, η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου με τα προαναφερθέντα Πρακτικά επεσήμανε ότι προ της σύναψης σημαντικής αξίας συμβάσεων προμηθειών, έργων και παροχής υπηρεσιών από το Δημόσιο και τα δημόσια νομικά πρόσωπα, απαιτείται η διενέργεια ελέγχου νομιμότητας του συνόλου της διοικητικής διαδικασίας και του οικείου σχεδίου της σύμβασης από δικαστικό σχηματισμό του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Ο έλεγχος αυτός νομιμότητας -με την απαγγελία, μάλιστα, ακυρότητας για τη σύμβαση που δεν έχει υποστεί τον έλεγχο αυτό- καθιερώθηκε με σκοπό αφενός μεν την προστασία του δημοσίου συμφέροντος από τυχόν λάθη, παραλείψεις και πλημμέλειες των διοικητικών οργάνων κατά τη διαδικασία σύναψης των δημοσίων συμβάσεων, αφετέρου δε την εμπέδωση της διαφάνειας και της εμπιστοσύνης των διοικουμένων στις ενέργειες της δημόσιας διοίκησης. Η ανάθεση δε του ελέγχου αυτού από το συνταγματικό και κοινό νομοθέτη στο Ελεγκτικό Συνέδριο και η πρόβλεψη της διενέργειας του από σχηματισμούς που συγκροτούνται από δικαστές έγινε ακριβώς ένεκα του χαρακτήρα του Ελεγκτικού Συνεδρίου ως δικαστηρίου και των συνεπαγόμενων συνταγματικών εγγυήσεων ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των μελών του, καθώς και της τεχνογνωσίας και μακράς εν γένει εμπειρίας του ως προς τον προληπτικό έλεγχο των δημόσιων εν γένει δαπανών. Επομένως, ο καθιερούμενος με τις προπαρατεθείσες διατάξεις προληπτικός έλεγχος των μεγάλης οικονομικής αξίας συμβάσεων δεν αποτελεί άσκηση δικαιοδοτικής λειτουργίας και οι εκδιδόμενες σχετικώς

δικαστικές πράξεις δεν συνιστούν δικαστικές αποφάσεις, μη απορρέοντος εξ αυτών δεδικασμένου.

Η φύση, τέλος, των δικαστικών πράξεων που εκδίδονται από το Ελεγκτικό Συνέδριο, στο πλαίσιο του ανωτέρω προσυμβατικού ελέγχου, δεν μεταβλήθηκε εκ του γεγονότος ότι ο έλεγχος αυτός, μετά τη δια νόμου θέσπιση του (άρθρο 15 του ν. 2145/1993), απέκτησε και συνταγματικό έρεισμα από του έτους 2001, καθόσον ούτε ο σκοπός του ελέγχου μεταβλήθηκε ούτε απονεμήθηκε στο Ελεγκτικό Συνέδριο, κατά παρέκκλιση των διατάξεων των άρθρων 93, 94 και 95 του Συντάγματος, σχετική δικαιοδοτική αρμοδιότητα (ΑΕΔ 20/2005). Τούτο άλλωστε μαρτυρεί και η γλωσσική εκφορά του συνταγματικού κειμένου, αφού όσον αφορά στις ελεγκτικές αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου γίνεται λόγος για έλεγχο δαπανών, έλεγχο συμβάσεων και έλεγχο λογαριασμών (περ. α', β' και γ' της παρ. 1 του αρθρ. 98), ενώ, ως προς τις δικαιοδοτικές του αρμοδιότητες, η διατύπωση είναι εκδίκαση διαφορών και εκδίκαση υποθέσεων (περ. στ' και ζ'). Συνεπώς, ο σκοπός του ελέγχου παραμένει - και μετά τη συνταγματική του κατοχύρωση- πρωτίστως και πρωταρχικώς η προστασία του δημοσίου χρήματος και η εμπέδωση της αρχής της διαφάνειας ως προς τις οικονομικές λειτουργίες του κράτους, το δε Ελεγκτικό Συνέδριο ασκεί δικαστικό καθήκον εκτίμησης και εξακρίβωσης ως προς τη νομιμότητα των αποτελεσμάτων της διοικητικής δραστηριότητας.

Για το λόγο αυτό, ο έλεγχος εκτείνεται αυτεπαγγέλτως επί του συνόλου των πράξεων της διαγωνιστικής διαδικασίας, μη αρκούμενος στην εξέταση των πλημμελειών που προβάλλουν οι τυχόν θιγόμενοι από παράνομες πράξεις της διοικήσεως ιδιώτες. Ο ασκούμενος αυτεπαγγέλτως καθολικός έλεγχος της διαδικασίας, όπως έχει καθιερωθεί από τον συνταγματικό και κοινό νομοθέτη, θα ήταν ασυμβίβαστος με την τυχόν δικαιοδοτική αυτού φύση, που θα προϋπέθετε περιορισμό του ελέγχου μόνο επί των αιτιάσεων των θιγομένων ιδιωτών και θα αποφαίνετο αυθεντικώς μόνο περί της επέλευσης ή μη των υπό των διαδίκων επικαλουμένων εννόμων συνεπειών. Το γεγονός ότι ο κοινός νομοθέτης επιτρέπει την άσκηση και από τους ιδιώτες διαγωνιζομένους αίτησης ανάκλησης και αίτησης αναθεώρησης ενώπιον των αρμοδίων δικαστικών σχηματισμών του Ελεγκτικού Συνεδρίου και το ότι οι δικαστικές αυτές πράξεις εξωτερικεύονται με τη μορφή της απόφασης, που απαγγέλλεται σε δημόσια συνεδρίαση και φέρουν ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία (βλ. πάντως και άρθρο 98 παρ. 2 του Συντάγματος, που επιτρέπει τη μη εφαρμογή κατά την έκδοση των πράξεων αυτών -προδήλως επειδή δεν τις θεωρεί δικαστικές αποφάσεις- των διατάξεων του άρθρου 93 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος), δεν μεταβάλλει, επίσης, τη φύση των πράξεων αυτών ως δικαιοδοτικών, εφόσον με τις πράξεις αυτές δεν σκοπείται, όπως προεκτέθηκε, η υποκατάσταση του δικαστικού ελέγχου και η παροχή δικαστικής προστασίας δια της δημιουργίας δεσμευτικής δύναμης επί των κριθέντων ζητημάτων (Ολομ. Ελ. Συν. 2822/2011). Κατά συνέπεια, κρίθηκε ότι οι εκδιδόμενες

στο πλαίσιο του ν. 3886/2010 αποφάσεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων δεσμεύουν το Ελεγκτικό Συνέδριο, κατά το μέτρο που διατάσσουν τη λήψη συγκεκριμένου ασφαλιστικού μέτρου και επιτάσσουν συγκεκριμένη ρύθμιση, με αποτέλεσμα αυτό να μην μπορεί να κρίνει διαφορετικά επί των ζητημάτων που κρίθηκαν, έστω και δια πιθανολόγησης, με την απόφαση περί προσωρινής δικαστικής προστασίας.

Περαιτέρω, η διαφύλαξη του δικαιώματος σε δίκαιη κατά χρόνο δίκη εντάσσεται σε μία αντικειμενική προσέγγιση της Δικαιοσύνης ως θεσμικής εγγύησης του εν λόγω δικαιώματος. Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει τη μετάβαση από την υποκειμενική διαλεκτική ενός ατομικού δικαιώματος σε εύλογη διάρκεια, σε μία γενικότερη απαίτηση για επιτάχυνση του συστήματος απονομής Δικαιοσύνης⁸. Πράγματι, όπως έχει τονίσει το Δικαστήριο, η αναφορά στην έννοια της λογικής προθεσμίας υπογραμμίζει τη σημασία που αποδίδει η Σύμβαση στη γενική αρχή της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, χωρίς καθυστερήσεις που θέτουν εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της, οδηγώντας, κατ' αποτέλεσμα, σε φαινόμενα αρνησιδικίας⁹. Η ταχύτητα των δικών, περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο δικονομικό ζήτημα, έδωσε την ευκαιρία στα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης να εξελίξουν το μηχανισμό της ΕΣΔΑ, δηλαδή να μετατρέψουν τις μεμονωμένες καταδίκες για παράβαση ενός ατομικού δικαιώματος σε μία γενική απαίτηση για αναμόρφωση των εσωτερικών δικονομικών συστημάτων υπό την υψηλή εποπτεία του Στρασβούργου¹⁰.

Η πληθώρα των σχετικών καταδικαστικών αποφάσεων ανέδειξε την ύπαρξη δομικού προβλήματος της ελληνικής έννομης τάξης, οδηγώντας το Δικαστήριο στην υιοθέτηση πιλοτικών αποφάσεων σχετικά με την υπερβολική διάρκεια της διοικητικής, της ποινικής και της αστικής δίκης. Το Δικαστήριο αποφάσισε να δρομολογήσει τη διαδικασία των «πιλοτικών» αποφάσεων, ξεκινώντας από τη διοικητική δίκη με την απόφαση Βασίλειος Αθανασίου κατά Ελλάδα. Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο διαπίστωσε την ύπαρξη «συστημικού» προβλήματος στο χώρο της διοικητικής δικαιοσύνης και έταξε προθεσμία ενός έτους, προκειμένου να προβλεφθεί νομοθετικά το κατάλληλο ειδικό ένδικο βοήθημα. Σε εκτέλεση της απόφασης αυτής δημοσιεύθηκε ο ν. 4055/2012, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 2.4.2012. Στο ίδιο πνεύμα εκδόθηκε αφενός η απόφαση Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδα που αφορά την υπερβολική διάρκεια των ποινικών δικών και αφετέρου η απόφαση Γλυκάντζη σε σχέση με τις αστικές υποθέσεις. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η πιλοτική διαδικασία ενισχύει την αποτελεσματικότητα της προστασίας την οποία παρέχει η ως άνω Ευρωπαϊκή Σύμβαση και το

⁸ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 25.

⁹ Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 243.

¹⁰ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 1.

άρθρο 46 αυτής, δεδομένου ότι συναρτά τη μεμονωμένη αποκατάσταση του προσφεύγοντος με τη γενική θεραπεία του διαπιστούμενου προβλήματος¹¹.

Η ανάγκη για εύλογη διάρκεια συναρτάται με την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της δίκης, δηλαδή με τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά, καθώς και με το σεβασμό του κράτους δικαίου. Η υπέρβαση ενός λογικού χρονικού πλαισίου αφενός υπονομεύει τις γενικές επιδιώξεις της δικαστικής λειτουργίας- εντέλει, την ίδια την ασφάλεια δικαίου- αφετέρου προκαλεί στο φορέα του δικαιώματος είτε συγκεκριμένη προσβολή άλλων δικαιωμάτων που του αναγνωρίζει η ΕΣΔΑ ή «αγωνία», «ταλαιπωρία» και «αβεβαιότητα», οι οποίες επισύρουν την ηθική, ενδεχομένως και την υλική του, βλάβη¹².

Η διάρκεια αυτή δεν προσδιορίζεται γενικά και αόριστα, αλλά συναρτάται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ένδικης διαδικασίας. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ακόμη και όταν πιέζει για συνολικές λύσεις οι οποίες θα επιταχύνουν συστηματικά την απονομή της Δικαιοσύνης, επιμένει στην εγγενή μοναδικότητα κάθε δίκης, με την οποία και μόνο συνδέεται ο υπολογισμός της εύλογης διάρκειάς της¹³. Κοινός τόπος των νομολογιακών θέσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου αποτελεί η οντολογική και όχι η δογματική προσέγγιση του ζητήματος: διερευνάται ο χρόνος της πραγματικής διάρκειας της δίκης, καθώς και οι πραγματικές συνθήκες επίλυσης της διαφοράς.

Περαιτέρω, η ρύθμιση του άρθρου 13 αποτελεί τμήμα της ένδικης προστασίας που οφείλουν να παρέχουν τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αν και το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ ανήκει στις ουσιαστικές ρυθμίσεις της Σύμβασης, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, μία από τις βασικές προϋποθέσεις παραδεκτής άσκησης ατομικής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ. Ο δικαιολογητικός λόγος θέσπισης του εν λόγω άρθρου συνίσταται στην επικουρική φύση του παρεχόμενου από την ΕΣΔΑ συστήματος προστασίας, δεδομένου ότι τα σε αυτήν συμβαλλόμενα κράτη είναι αυτά που ευθύνονται κατ' αρχήν για την κατοχύρωση των αναγνωριζόμενων από τη Σύμβαση ελευθεριών. Κατ' ακολουθία, τα κράτη υποχρεούνται να προβλέπουν τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα στην εσωτερική έννομη τάξη τους, ώστε να ανταποκρίνονται στην ανάγκη πρόληψης των παραβιάσεων. Είναι αυτονόητο ότι τα εν λόγω βοηθήματα πρέπει να είναι όχι μόνο κατάλληλα

¹¹ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 45.

¹² Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 3.

¹³ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 4.

αλλά και αποτελεσματικά, με στόχο την υλοποίηση της υποχρέωσης εφαρμογής των ρυθμίσεων της ΕΣΔΑ για μια πραγματική ένδικη προστασία¹⁴.

Η αποτελεσματικότητα της προσφυγής εξαρτάται αρχικά από τις εξουσίες και τις εγγυήσεις που η διαθέτει η αρμόδια για την εξέτασή της αρχή, η οποία δεν απαιτείται μιν να είναι δικαστική, πλην, όμως, πρέπει να είναι ανεξάρτητη¹⁵. Περαιτέρω, η «αποτελεσματικότητα» μιας «προσφυγής» κατά την έννοια του άρθρου 13 δεν εξαρτάται από την βεβαιότητα μιας θετικής κατάληξης για τον προσφεύγοντα¹⁶.

Παρά την αυτονόητη, από πρώτη ματιά, σχέση ανάμεσα στο δικαίωμα σε δίκη με εύλογη διάρκεια και την κατοχύρωση, σε εθνικό επίπεδο, διαδικασιών για την ικανοποίηση του δικαιώματος αυτού, η συνδυαστική και σωρευτική εφαρμογή των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της ΕΣΔΑ δεν έγινε αρχικά δεκτή από τη νομολογία. Στο πλαίσιο εξέτασης της σχέσης μεταξύ των άρθρων 6 και 13, η ρύθμιση περί δίκαιης δίκης υπερισχύει ως *lex specialis* της ρύθμισης περί αποτελεσματικής προσφυγής. Για το λόγο αυτό, εξάλλου, όπου διαπιστωνόταν από το Δικαστήριο παραβίαση του άρθρου 6, η εξέταση των ίδιων πραγματικών περιστατικών υπό το πρίσμα του άρθρου 13 παρέλκε¹⁷. Η θέση αυτή ακολουθήθηκε και στην υπόθεση Σταμουλακάτος κατά Ελλάδας¹⁸, στο πλαίσιο της οποίας κρίθηκε ως μη εύλογη, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, η διάρκεια δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου σχετικά με την απονομή αναπηρικής σύνταξης λόγω βασανιστηρίων κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο μετέβαλε τη θέση του με την απόφαση της 26^{ης} Οκτωβρίου 2000, Kudla/Πολωνία. Με τη συγκεκριμένη απόφαση, το Δικαστήριο επεσήμανε αφενός το σημαντικό κίνδυνο για το κράτος δικαίου από την έλλειψη εσωτερικών διαδικασιών για την αντιμετώπιση των υπερβολικών καθυστερήσεων των δικών και αφετέρου, στο όνομα της επικουρικότητας του μηχανισμού ατομικών προσφυγών ενώπιόν του, την ανάγκη «να αναθεωρήσει τη νομολογία του υπό το πρίσμα της συνεχούς συσσώρευσης ενώπιόν του προσφυγών στις οποίες ο μοναδικός ή ο βασικός ισχυρισμός είναι εκείνος της αποτυχίας εξασφάλισης διεξαγωγής της δίκης εντός ευλόγου χρόνου».

Μετά την ανωτέρω απόφαση Kudla/Πολωνία, η οποία ακολουθείται έκτοτε, το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, αντί να «απορροφάται» από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, ενισχύει το προστατευτικό πεδίο του τελευταίου. Συγκεκριμένα, κάθε φορά που τίθεται ζήτημα υπέρβασης της εύλογης

¹⁴ Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 479-481.

¹⁵ Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 484.

¹⁶ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

¹⁷ Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 489.

¹⁸ Απόφαση της 26ης.11.1997

διάρκειας των εθνικών δικών, διερευνάται το ζήτημα εάν το εκάστοτε εθνικό δικονομικό σύστημα διαθέτει τα κατάλληλα εργαλεία για την αντιμετώπιση του φαινομένου, όπως διαδικασίες επιτάχυνσης εκκρεμούςς δίκης, διατάξεις βάσει των οποίων η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας συνεκτιμάται κατά την επιμέτρηση της επιβαλλόμενης κύρωσης ή προσφυγές για τη χρηματική ανόρθωση των θιγομένων από τη βραδύτητα στην απονομή της Δικαιοσύνης. Σε όσα εθνικά δικονομικά συστήματα δεν υφίστανται τέτοιοι μηχανισμοί, κάθε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας των δικών κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ συνιστά και παράβαση του άρθρου 13 της Σύμβασης¹⁹. Με την απόφαση Κόντη-Αρβανίτη/Ελλάδα, το Δικαστήριο εφάρμοσε τα πορίσματα της προαναφερθείσας νομολογίας και επεσήμανε την έλλειψη πραγματικής προσφυγής, κατά την έννοια του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, στο εσωτερικό δικονομικό δίκαιο για την προληπτική ή επανορθωτική προάσπιση του δικαιώματος σε δίκη με εύλογη διάρκεια²⁰.

Μια δικονομική οδός σύμφωνη με τις προδιαγραφές του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ δεν επιβάλλεται να έχει οπωσδήποτε και προληπτικό χαρακτήρα. Ένα εθνικό σύστημα πληροί τις απαιτήσεις της Σύμβασης και όταν εισάγει μόνο διαδικασία *a posteriori* χρηματικής αποκατάστασης των αρνητικών συνεπειών στο «θύμα» της παράβασης.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι, στα πλαίσια του ενωσιακού δικαίου, το θεμελιώδες δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ίσχυε ήδη στην ενωσιακή έννομη τάξη ως γενική αρχή, την οποία διατύπωσε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εμπνεόμενο από τα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ και τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Σε σειρά αποφάσεων το Δικαστήριο της Ε.Ε. διαπιστώνει ότι η διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από καμία από τις ιδιαίτερες περιστάσεις των εν λόγω υποθέσεων. Ειδικότερα, ούτε η πολυπλοκότητα των διαφορών ούτε η συμπεριφορά των διαδίκων ούτε η ιδιαιτερότητα των διαδικασιών δικαιολογεί την υπερβολική τους διάρκεια. Το Δικαστήριο συμπεραίνει, λοιπόν, ότι κατά τις διαδικασίες αυτές ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσεβλήθη το δικαίωμα που απονέμει στους διαδίκους ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για εκδίκαση της υπόθεσής τους εντός ευλόγου προθεσμίας. Περαιτέρω, έκρινε ότι η εκ μέρους δικαιοδοτικού οργάνου της Ένωσης παράβαση της ως άνω υποχρέωσής του να εκδικάζει τις υποθέσεις που άγονται ενώπιόν του εντός ευλόγου προθεσμίας πρέπει να έχει ως συνέπεια την παροχή δυνατότητας άσκησης αγωγής αποζημίωσης ενώπιον του

¹⁹ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 13-14.

²⁰ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 20.

Γενικού Δικαστηρίου, δεδομένου ότι τέτοια αγωγή αποτελεί αποτελεσματικό μέσο επανόρθωσης²¹.

III. Η αίτηση του ν. 4239/2014

Όπως συνάγεται από τις διατάξεις του ν. 4239/2014, αντικείμενο της αίτησης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου είναι η δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων με την επιδίκαση εύλογου χρηματικού ποσού για την αποκατάσταση της ηθικής, κατά κύριο λόγο, βλάβης που υπέστησαν, λόγω της προσβολής του δικαιώματος σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης²². Ο εθνικός νομοθέτης προσέδωσε δικαστικό χαρακτήρα στον υπό εξέταση θεσμό της αίτησης δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4239/2014. Το γράμμα του νόμου είναι σαφές: οι αιτήσεις υπόκεινται σε δικονομικές προϋποθέσεις, «εκδικάζονται» σε «δικασίμους», ενώ κατά των αποφάσεων «δεν ασκείται ένδικο μέσο». Η επιλογή είναι ορθή, όχι επειδή η κρίσιμη διαδικασία δημιουργήθηκε για να υποκαταστήσει μία άλλη δικαστική οδό, την ατομική προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ, αλλά διότι έχει ως αντικείμενο την επίλυση μιας «διαφοράς», δηλαδή της διατάραξης μιας έννομης σχέσης, η οποία εν προκειμένω συνίσταται στην κατά χρόνο προσβολή του θεμελιώδους δικαιώματος στη δίκαιη δίκη. Πρόκειται για μια αυτοτελή ένδικη διαφορά διοικητικού δικαίου με αποζημιωτικό χαρακτήρα²³.

Ο θεσμός της αγωγής κακοδικίας του άρθρου 99 του Συντάγματος δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί «αποτελεσματική προσφυγή» κατά την έννοια του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ για την ανόρθωση των ζημιών τις οποίες προκαλεί στους διαδίκους η υπερβολική καθυστέρηση των δικών. Η συγκεκριμένη οδός, κατάλληλη για την αντιμετώπιση ακραίων και εξαιρετικών καταστάσεων στις οποίες η ευθύνη καταλογίζεται στο πρόσωπο του δικαστή, δεν προσφέρεται, ωστόσο, για να αντιμετωπισθεί η μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων υπέρβασης της εύλογης διάρκειας, πολλώ δε μάλλον όταν αυτές αποτελούν συνέπεια μιας δομικής αποτυχίας του συστήματος, δικαστικού και διοικητικού. Η αποτυχία αυτή βαραίνει το ίδιο το Δημόσιο εν γένει και όχι ατομικά τους δικαστικούς λειτουργούς²⁴.

Προ του νόμου 4239/2014, με την 4354/2015 απόφαση του III Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κρίθηκε ότι αγωγή που ασκήθηκε πριν από την έναρξη ισχύος του ν. 4239/2014, πρέπει να απορριφθεί ως νόμω αβάσιμη, δεδομένου ότι κατά τον χρόνο καταθέσεως αυτής

²¹ Αργυρός Α., Η δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης (Ν. 4055/2012, 4239/2014), Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2015, σ. 6-7.

²² 3039-3041/2014, 3839-3844/2014, 106/2016 Τμήμα III Μονομελές, 553-555/2016 Τμήμα II Μονομελές

²³ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 33.

²⁴ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 34.

(2007) δεν υφίστατο ουσιαστικό δικαίωμα και δικονομική δυνατότητα για την επιδίκαση από το Ελεγκτικό Συνέδριο αποζημίωσης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης. Στην προκειμένη περίπτωση, ο ενάγων προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ισχυριζόμενος ότι η διάρκεια της εν λόγω δικαστικής διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου υπερέβη τα εύλογα χρονικά όρια που τίθενται από το άρθρο 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. Το Δικαστήριο με την απόφαση του της 5ης Φεβρουαρίου 2004 δέχθηκε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης, καθόσον η συνολική διάρκεια της ως άνω δικαστικής διαδικασίας υπερέβη τα εύλογα χρονικά όρια που τίθενται από την ανωτέρω διάταξη, δεν επιδίκασε ωστόσο στον ενάγοντα αποζημίωση για την παραβίαση αυτή, με την αιτιολογία ότι αυτός δεν είχε προβάλει τέτοιο αίτημα.

Κατά τα γενόμενα δεκτά από το ΙΙΙ Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, όπως συνάγεται από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 94, 95 παρ. 1, 96 παρ. 1, 98 και 100 παρ. 1 του Συντάγματος, οι υπαγόμενες στη δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου υποθέσεις συνιστούν, κατά το υιοθετηθέν από το Σύνταγμα τυπικό κριτήριο, ίδια κατηγορία διαφορών με δημοσιονομικό και συνταξιοδοτικό χαρακτήρα και ως εκ τούτου η δικαιοδοτική αρμοδιότητα του Ελεγκτικού Συνεδρίου έχει αναχθεί από το Σύνταγμα σε αυτοτελή δικαιοδοτικό κλάδο, εντός του οποίου, υπό την επιφύλαξη των συνταγματικών ρυθμίσεων περί του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου και του Ειδικού Δικαστηρίου για τις μισθολογικές και συνταξιοδοτικές διαφορές των δικαστικών λειτουργών το Ελεγκτικό Συνέδριο ασκεί πλήρη δικαιοδοτική εξουσία. Εντεύθεν έπεται ότι όταν η υποκείμενη σχέση σε μία διαφορά είναι δημοσιονομική ή συνταξιοδοτική, από αυτές που υπάγονται κατά το Σύνταγμα στη δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κάθε συναφής αμφισβήτηση, ανεξαρτήτως του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου δια του οποίου άγεται προς δικαστική κρίση, υπάγεται ομοίως στη δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου (Α.Ε.Δ. 4/2001). Εξ άλλου, ενόψει του προβλεπομένου από το Σύνταγμα οργανωτικού σχήματος των χωριστών δικαιοδοσιών, ο έλεγχος των αποφάσεων και λοιπών διαδικαστικών πράξεων ενεργείται υποχρεωτικά από όργανα που ανήκουν στον ίδιο δικαιοδοτικό κλάδο (Α.Ε.Δ. 18/2005). Συνεπώς, δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτός ο έλεγχος από άλλα δικαστήρια, είτε ευθέως, είτε παρεμπιπτόντως, των αποφάσεων και λοιπών διαδικαστικών πράξεων του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Περαιτέρω, το Ελεγκτικό Συνέδριο απεφάνθη κατά πλειοψηφία ότι η κρινόμενη αγωγή αποζημίωσης η οποία θεμελιώνεται στην παραβίαση του εύλογου κατ' άρθρο 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α. χρόνου διάρκειας ορισμένης δικαστικής διαδικασίας υπάγεται στη δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δεδομένου ότι η υποκείμενη στην αγωγή αυτή σχέση είναι συνταξιοδοτικής φύσεως υπόθεση, από αυτές που υπάγονται κατά το Σύνταγμα στο Δικαστήριο τούτο.

Ωστόσο, σύμφωνα με τη μειοψηφούσα γνώμη, η κρινόμενη αγωγή, με την οποία ζητείται αποζημίωση για παράλειψη οργάνων του Δημοσίου, πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη ελλείψει δικαιοδοσίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δοθέντος ότι κατά τον επίδικο χρόνο (2007) ο Νομοθέτης δεν είχε θεσπίσει την ειδική δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου για τη δίκαιη ικανοποίηση διαδίκων λόγω υπέρβασης του ευλόγου χρόνου εκδικάσεως υποθέσεως αυτών, η δε ευθύνη λόγω υπέρβασης της ευλόγου προθεσμίας είναι, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α., ευθύνη του Συμβαλλόμενου στη Σύμβαση Κράτους στο σύνολό του, και όχι των οργάνων της δικαστικής του εξουσίας, ώστε να εφαρμόζονται εδώ τα κριθέντα από το Α.Ε.Δ. περί υποκειμένης σχέσεως.

Περαιτέρω, κρίθηκε ότι κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, δεν θεωρείται «παράνομη πράξη ή παράλειψη» η υπέρβαση του κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. ευλόγου χρόνου για την εκδίκαση υπόθεσης, δοθέντος ότι η υπέρβαση αυτή στοιχειοθετείται υπό τις προϋποθέσεις και μόνον που τίθενται στο ως άνω άρθρο, ακόμη και αν όλες οι πράξεις των δικαστικών ή άλλων οργάνων που οδήγησαν σε αυτήν ήταν νόμιμες. Εξ άλλου, όπως έχει κριθεί (ΑΠ 256/1996, ΣτΕ 3176/1998) επί αγωγών αποζημίωσης ιδιωτών κατά του Δημοσίου με αίτημα την αποζημίωση τους για ζημία εξαιτίας δικαστικής απόφασης, δεν είναι εφαρμοστέες οι διατάξεις του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, διότι το Δημόσιο δεν ευθύνεται για τις πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών που δρουν ατομικώς ή συλλογικώς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους.

Το Τμήμα σημείωσε ότι ο Νομοθέτης, με τον νόμο 4239/2014, καθιέρωσε για πρώτη φορά το δικαίωμα υποβολής αίτησης δίκαιης ικανοποίησης, λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και κατέστησε αρμόδιο για την εκδίκασή της μονομελή σχηματισμό του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Επομένως, κρίθηκε ότι, σύμφωνα με τα γενόμενα δεκτά στην προηγούμενη σκέψη, πριν από την έναρξη ισχύος του ν. 4239/2014 με τον οποίο καθιερώθηκε για πρώτη φορά το δικαίωμα υποβολής αίτησης δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δεν υφίστατο ένδικο βοήθημα για επιδίκαση αποζημίωσης σε τέτοιου είδους διαφορές.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι με την 1501/2014 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι ευθύνη του Δημοσίου προς αποκατάσταση ζημίας γεννάται και από τη δράση οργάνων ενταγμένων στη δικαστική λειτουργία. Ειδικότερα, κατά τα γενόμενα δεκτά από την Ολομέλεια, το άρθρο 4 παρ. 5 του Συντάγματος έχει αναγάγει σε συνταγματικό κανόνα την ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών, συνιστά δε, παράλληλα, και διάταξη στην οποία θεμελιώνεται η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων του που προκαλούν ζημία, παράνομες (ΣτΕ 980/2002) ή

νόμιμες (ΣτΕ 5504/2012). Τούτο, διότι η ισότητα ενώπιον των δημοσίων βάρων επιτάσσει και την αποκατάσταση της ζημίας που κάποιος υφίσταται από την δράση, χάριν του δημοσίου συμφέροντος, των οργάνων του Κράτους, όταν η δράση αυτή δεν είναι σύννομη ή όταν είναι μεν νόμιμη αλλά προκαλεί βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, σε βαθμό ώστε να υπερβαίνει τα όρια που είναι κατά το Σύνταγμα ανεκτά προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος στον οποίο αποβλέπει η δράση αυτή, σύμφωνα με την οικεία νομοθεσία. Πραγματώνεται δε ο σκοπός της διάταξης αυτής υπό την ως άνω έννοια όταν αποκατάσταση τέτοιας ζημίας καθίσταται δυνατή σε περίπτωση ζημιογόνου δράσεως οιοδήποτε οργάνου του Κράτους, άρα και εκείνης των οργάνων τα οποία είναι ενταγμένα στην δικαστική λειτουργία. Αποκλεισμός της αστικής ευθύνης του Δημοσίου στην τελευταία περίπτωση δεν συνάγεται από την περί αγωγών κακοδικίας διάταξη του άρθρου 99 του Συντάγματος, διότι η προσωπική ευθύνη οργάνου του Δημοσίου δεν αποκλείει αναγκάως την ευθύνη του τελευταίου, σκοπός δε της διάταξης αυτής είναι η προστασία του κύρους της Δικαιοσύνης με ανάθεση σε ειδικό δικαστήριο του έργου της διάγνωσης της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών από την άσκηση των καθηκόντων τους. Επομένως, κατά το Σύνταγμα, επιβάλλεται στο νομοθέτη να ορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες αποκαθίσταται η ζημία που προκαλείται από την δράση οιοδήποτε κρατικού οργάνου, λαμβάνοντας υπ' όψη την φύση και την αποστολή του έργου που το Σύνταγμα αναγνωρίζει, αναθέτει και εγγυάται στα όργανα των τριών λειτουργιών του Κράτους. Περαιτέρω, η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε ότι η διάταξη του άρθρου 105 του ΕισΝΑΚ δεν αναφέρεται ευθέως σε ζημιογόνες πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, διότι ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση λόγω απλώς εσφαλμένης ερμηνείας του νόμου ή απλώς εσφαλμένης εκτιμήσεως των πραγμάτων από δικαστικό λειτουργό δεν είναι συμβατή με την φύση του δικαστικού έργου, ως εκ της οποίας το Σύνταγμα εγγυάται στον δικαστικό λειτουργό την λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία του. Εν όψει της φύσεως του δικαστικού έργου, μόνο πρόδηλο σφάλμα του δικαστικού λειτουργού επισύρει ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση. Εφόσον δε το Σύνταγμα, κατά την προηγούμενη σκέψη, δεν ανέχεται να παραμένουν αναποζημιώτες ζημίες που κάποιος υφίσταται από ενέργειες οιοδήποτε κρατικού οργάνου, μέχρις ότου ο νομοθέτης ρυθμίσει ειδικώς την ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, το άρθρο 105 Εισ.Ν.Α.Κ. έχει ανάλογη εφαρμογή σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας από πράξεις των οργάνων αυτών η οποία μπορεί να αποδοθεί σε πρόδηλο σφάλμα τους. Ο πρόδηλος δε χαρακτήρας του σφάλματος της κρίσης οργάνου της δικαστικής λειτουργίας προκύπτει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης περίπτωσης βάσει των οποίων η δικαστική πλάνη καθίσταται συγγνωστή ή ασύγγνωστη.

Ωστόσο, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι μέσω της ανάλογης εφαρμογής του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου σε περιπτώσεις που η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης οφειλόταν αποδεδειγμένα σε πρόδηλο σφάλμα δικαστικού λειτουργού, η δημιουργία μιας ειδικής νομικής βάσης, καθώς και μιας αυτοτελούς δικονομικής διαδικασίας εμφανίζει ένα σημαντικό πλεονέκτημα: με τη θέσπιση συγκεκριμένων κριτηρίων και τη χάραξη μίας ταχείας διαδικασίας διασφαλίζεται ότι η έγερση αξιώσεων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας των δικών δεν θα δώσει λαβή σε νέες καθυστερήσεις, όπως πιθανότατα θα συνέβαινε εάν εφαρμόζονταν οι γενικές διατάξεις²⁵.

Εξάλλου, το ΕΔΔΑ έχει εξετάσει το ζήτημα εάν η αγωγή κατ' άρθρο 105 Εισ.Ν.Α.Κ. συνιστά αποτελεσματική προσφυγή σύμφωνα με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ στην υπόθεση Τσουκαλάς κατά Ελλάδας²⁶. Στην υπόθεση αυτή, ο προσφεύγων ήταν υπάλληλος στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας και δικαιώθηκε σύνταξης από τις 2 Ιουλίου 1997. Ωστόσο, σε κάθε μηνιαία καταβολή της σύνταξής του, το Δημόσιο παρακρατούσε μια ειδική εισφορά υπέρ του ιδίου του Δημοσίου, η οποία είχε θεσπιστεί με το άρθρο 20§3 του ν. 2084/1992 (όπως τροποποιήθηκε με τους ν. 2592/1998 και 3234/2004). Στις 13 Ιουλίου 2004, ο προσφεύγων ζήτησε από το Υπουργείο Οικονομίας να παύσει να παρακρατεί την εισφορά αυτή και να του επιστρέψει, με τους νόμιμους τόκους, τα ποσά που κρατήθηκαν κατά τον τρόπο αυτό για την περίοδο από 2 Ιουλίου 1997 έως 1η Ιουλίου 2004. Προς επίρρωση των ισχυρισμών του, επικαλέστηκε το άρθρο 1 του Πρωτοκόλου υπ'αρ. 1. Στις 15 Ιουλίου 2004, ο Υπουργός Οικονομίας απέρριψε την αίτηση του προσφεύγοντα. Ανέφερε ότι καμία επιστροφή δεν μπορούσε να γίνει παρά μόνο με απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Στις 29 Οκτωβρίου 2004, ο προσφεύγων προσέφυγε στο Ελεγκτικό Συνέδριο και, επικαλούμενος το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1, ζήτησε επιστροφή των ποσών που κρατήθηκαν από τη σύνταξή του για την περίοδο από 2 Ιουλίου 1997 ως 1η Ιουλίου 2004. Κατ' εφαρμογή του άρθρου 2 §1 του ν. 3408/2005, που τέθηκε σε ισχύ στις 4 Νοεμβρίου 2005, επιστράφηκαν στον προσφεύγοντα μερικά ποσά για την περίοδο από 1ης Ιανουαρίου 2001 έως 30 Ιουνίου 2004. Στις 5 Μαΐου 2006, το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους διαβίβασε το εισαγωγικό της δίκης έγγραφο στο Ελεγκτικό Συνέδριο, το οποίο το παρέλαβε στις 24 Μαΐου 2006. Στις 22 Νοεμβρίου 2007, ο προσφεύγων έκανε αίτηση καλώντας το Ελεγκτικό Συνέδριο να εξετάσει κατά προτεραιότητα την προσφυγή του, αλλά μάταια. Στις 7 Φεβρουαρίου 2008, ο φάκελος ανατέθηκε σε Εισηγητή Δικαστή. Με απόφαση της 17ης Μαρτίου 2008, που κοινοποιήθηκε στον προσφεύγοντα στις 3 Οκτωβρίου 2008, το Ελεγκτικό Συνέδριο απέρριψε την προσφυγή. Βασικό στην

²⁵ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 41.

²⁶ Απόφαση της 22ης.07.2010, αρ. προσφυγής 12286/08.

προηγούμενη νομολογία του, το Ελεγκτικό Συνέδριο επανέλαβε ότι οι διατάξεις του άρθρου 26 του ν. 2592/1998 ήταν αντίθετες με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 και επομένως, η άρνηση του Υπουργού να διακόψει την καταβολή της εισφοράς ήταν παράνομη. Ωστόσο, το άρθρο 1 του ν. 3245/2004 κατήργησε την εισφορά αυτή από την 1η Ιουλίου 2004 και το άρθρο 2 §1 του ν. 3408/2005 ρύθμισε την επιστροφή των παρακρατήσεων επί των συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων από την 1η Ιανουαρίου 2001 ως τις 30 Ιουνίου 2004. Η αξίωση του προσφεύγοντα για την περίοδο από την 1η Ιανουαρίου 2001 έως 30 Ιουνίου 2004 είχε λοιπόν ικανοποιηθεί, ενώ για την προηγούμενη περίοδο η αξίωση είχε παραγραφεί. Στις 24 Οκτωβρίου, ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του ίδιου Δικαστηρίου. Όσον αφορά την αιτίαση σχετικά με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1, παραπονιόταν για την σύντομη τριετή παραγραφή που ισχύει για τις αξιώσεις κατά του Δημοσίου, η οποία εφαρμόστηκε στην περίπτωση του και η οποία προβλέπεται από το άρθρο 90 §2 του ν. 2362/1995 περί Δημοσίου Λογιστικού. Ανέφερε ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο θα έπρεπε να εφαρμόσει το άρθρο 90 §1 του Νόμου αυτού, που προβλέπει πενταετή παραγραφή. Υποστήριξε ότι οι αξιώσεις του για την περίοδο από 1ης Ιανουαρίου 1999 έως 31 Δεκεμβρίου 2000 δεν είχαν παραγραφεί αφού το άρθρο 90 §2 του ν.2362/1995 ήταν αντίθετο στο Σύνταγμα και το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αρ. 1. Η διαδικασία ήταν ακόμη εκκρεμής, κατά το χρόνο που το ΕΔΔΑ επελήφθη της υπόθεσης αυτής (σκ. 6-17).

Ο προσφεύγων παραπονέθηκε για την διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς και για την απουσία πραγματικής προσφυγής για την διόρθωση ή αποκατάσταση των συνεπειών της μη λογικής διάρκειας της διαδικασίας, κατά παράβαση των άρθρων 6 και 13 της Σύμβασης.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι σύμφωνα με τις αρχές που αντλούνται από την Νομολογία του, πρέπει πρώτα να ερευνηθεί αν υπήρχε «αμφισβήτηση» ενός «δικαιώματος» το οποίο μπορεί κάποιος να διεκδικήσει, ως τουλάχιστον υπερασπίσιμο, το οποίο αναγνωρίζεται από το εθνικό δίκαιο. Θα πρέπει να πρόκειται για αμφισβήτηση πραγματική και σοβαρή. Μπορεί να αφορά τόσο την ύπαρξη δικαιώματος όσο και την έκταση αυτού ή τους τρόπους άσκησής του. Η έκβαση της διαδικασίας πρέπει να είναι άμεσα καθοριστική για ένα τέτοιο δικαίωμα²⁷. Τέλος, το δικαίωμα αυτό πρέπει να είναι «αστικής» φύσεως. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, μετά την άρνηση της διοίκησης να σταματήσει να παρακρατά την ειδική εισφορά υπέρ του Δημοσίου και να αποδώσει στο προσφεύγοντα τα παρακρατηθέντα ποσά, προέκυψε μια αμφισβήτηση ανάμεσα στον προσφεύγοντα και την Διοίκηση. Η αμφισβήτηση ήταν αναμφισβήτητη πραγματική και σοβαρή, επειδή, την ημερομηνία της προσφυγής ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αφορούσε ένα μέρος της σύνταξης. Η έκβαση της διαδικασίας ήταν και

²⁷ βλ. μεταξύ άλλων, Αθανασόγλου και λοιποί κατά Ελβετίας, [GC], αρ. 27644/95, § 43, CEDH 2000-IV.

εξακολουθεί να είναι καθοριστική, αφού αφορά την ύπαρξη του δικαιώματος του προσφεύγοντα να πετύχει την επιστροφή ενός μέρους από την σύνταξή του (σκ. 30-31).

Περαιτέρω, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι ο προσφεύγων δεν εξάντλησε όλα τα εθνικά ένδικα μέσα, αφού δεν άσκησε το ένδικο μέσο που προβλέπεται από το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, όπως και το άρθρο 35 της Σύμβασης, το άρθρο 13 εκφράζει την αρχή της επικουρικότητας στην οποία βασίζεται το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και πρέπει, όπως και ο κανόνας του άρθρου 35, να εφαρμόζεται με κάποια ελαστικότητα. Υπενθύμισε, επίσης, ότι ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ένδικων μέσων έχει σκοπό να δίνει στα Κράτη Μέλη την ευκαιρία να προλάβουν ή να αποκαταστήσουν τις παραβιάσεις για τις οποίες κατηγορούνται πριν οι ισχυρισμοί αυτοί υποβληθούν ενώπιον του Δικαστηρίου²⁸. Ωστόσο οι διατάξεις του άρθρου 35 §1 της Σύμβασης αφορούν μόνο την εξάντληση προσφυγών οι οποίες είναι σχετικές με τις επίδικες παραβιάσεις και συγχρόνως διαθέσιμες και κατάλληλες. Πρέπει να υπάρχουν σε σημαντικό βαθμό βεβαιότητας όχι μόνο στην θεωρία αλλά και στην πράξη, διαφορετικά στερούνται της επιθυμητής αποτελεσματικότητας και προσβασιμότητας. Εναπόκειται στο καθ' ου η προσφυγή Κράτος να αποδείξει ότι πληρούνται οι απαιτήσεις αυτές²⁹. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι η εξάντληση των εθνικών ένδικων μέσων κρίνεται κατ' αρχήν κατά την ημερομηνία άσκησης της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου³⁰. Ως προς το θέμα της «λογικής προθεσμίας» υπό την έννοια του άρθρου 6§1 της Σύμβασης, ένα ένδικο βοήθημα με χαρακτήρα αμιγώς αποζημιωτικό -όπως η αγωγή για την ευθύνη του Δημοσίου για την ελαττωματική λειτουργία του Δημοσίου Τομέα της Δικαιοσύνης για την οποία τίθεται θέμα στην υπό κρίση περίπτωση- μπορεί κατ' αρχήν να αποτελεί ένδικο μέσο το οποίο πρέπει να εξαντληθεί υπό την έννοια του άρθρου 35 §1, ακόμα και αν η διαδικασία εκκρεμεί σε εθνικό επίπεδο την ημέρα της προσφυγής προς το Δικαστήριο (σκ. 39-41)³¹.

Ωστόσο, στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι το ένδικο μέσο που επικαλείται η Κυβέρνηση ήταν πραγματικό και διαθέσιμο τόσο στην θεωρία όσο και στη πράξη και ότι πληρούσε τις απαιτήσεις του άρθρου 13 της Σύμβασης, και αυτό για τους ακόλουθους λόγους. Το Δικαστήριο σημείωσε, από την μια πλευρά, ότι η απόφαση που προσκόμισε η Κυβέρνηση, για να στηρίξει την θέση της, είναι μια απλή απόφαση που εξέδωσε ένα

²⁸ βλ. μεταξύ άλλων, ιδίως Selmouni κατά Γαλλίας, [GC] αρ. 25803/94, § 74, CEDH 1999-V

²⁹ βλ. μεταξύ άλλων, Vernillo κατά Γαλλίας, απόφαση της 20ης Φεβρουαρίου 1991, σειρά Α αρ. 198, §27 και Dalia κατά Γαλλίας, απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1998, Recueil des arrêts et décisions 1998-I, §38

³⁰ βλ. π.χ., Zutter κατά Γαλλίας, (αποφ.) αρ. 30197/96, της 27ης Ιουνίου 2000, Van der Kar et Lissaur van West κατά Γαλλίας (απόφ.), αρ. 44952/98 και 44953/98, 7 Νοεμβρίου 2000, και Malve κατά Γαλλίας (αποφ.) αρ. 46051/99, 20 Ιανουαρίου 2001

³¹ βλ. Mifsud κατά Γαλλίας, [GC] αποφ. Αρ. 57220/00, 11 Σεπτεμβρίου 2002, Broca et Texier-Micault κατά Γαλλίας αποφ., αρ. 27982/02 και 31694/02, 21 Οκτωβρίου 2003.

Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο³². Εκτός από το ότι αποτελεί ένα προηγούμενο πολύ πρόσφατο, το Δικαστήριο δεν μπορεί να υπολογίσει τι πιθανότητες έχει το προηγούμενο αυτό να επικυρωθεί από τα Διοικητικά Εφετεία, ή ακόμα το Συμβούλιο της Επικρατείας, σε περίπτωση που το θέμα αυτό τους υποβληθεί στο μέλλον. Όμως, όπως το έχει ήδη υπογραμμίσει το Δικαστήριο, το ένδικο μέσο πρέπει να υπάρχει σε επαρκή βαθμό βεβαιότητας, γιατί διαφορετικά στερείται της απαραίτητης προσβασιμότητας και αποτελεσματικότητας³³. Από την άλλη πλευρά, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η απόφαση του Διοικητικού Πρωτοδικείου εκδόθηκε στις 31 Οκτωβρίου 2008, δηλαδή ήταν μεταγενέστερη της άσκησης της παρούσας προσφυγής. Τέλος, το Δικαστήριο συνεκτίμησε ότι η διαδικασία στην προκειμένη περίπτωση διήρκεσε δύο έτη και τέσσερις μήνες, πράγμα που μπορεί να δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την αποτελεσματικότητά της³⁴. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αγωγή του 105 ΕισΝΑΚ δεν πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 13 της Σύμβασης, αφού δεν υπήρχε επαρκής βαθμός βεβαιότητας. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν απέκλεισε ότι η άσκηση του ένδικου αυτού μέσου μπορεί να οδηγήσει, στα πλαίσια της εξέλιξης της Νομολογίας, σε αποτέλεσμα σύμφωνο με τις επιταγές του άρθρου 13 της Σύμβασης³⁵. Συμπερασματικά, το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση μη εξάντλησης των εθνικών ένδικων μέσων και απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της έλλειψης ένδικου μέσου που να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της διάταξης αυτής (σλ. 42-43).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η υπόθεση δεν παρουσίαζε ιδιαίτερη δυσκολία και ο προσφεύγων δεν ευθυνόταν, με την συμπεριφορά του, για την καθυστέρηση που έλαβε χώρα. Αντίθετα, διαπίστωσε ότι το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους χρειάστηκε περίπου

³² ΔΠρωτΑθ 15006/2008, σύμφωνα με την οποία «το Δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση κατά το άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ, εφόσον, μεταξύ άλλων, υπάρχει παράνομη πράξη ή παράλειψη ή υλική ενέργεια οργάνων του, εφόσον δηλαδή, με αυτήν παραβιάζεται κανόνας δικαίου, με τον οποίο προστατεύεται ορισμένο ιδιωτικό δικαίωμα ή συμφέρον και συνεπώς και όταν με αυτήν παραβιάζεται το άρθρο 6 παρ.1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες (Ε.Σ.Δ.Α.), με το οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικαστεί η υπόθεσή του εντός εύλογης προθεσμίας. Η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου υπάρχει ανεξαρτήτως αν στην παραβίαση της διάταξης αυτής συνέβαλαν όργανα της δικαστικής λειτουργίας, λόγω του χρόνου που διένυσαν για τον προσδιορισμό και την εκδίκαση υποθέσεων ενώπιον των δικαστηρίων της Χώρας ή την έκδοση των σχετικών δικαστικών αποφάσεων, καθόσον ο χρόνος αυτός συναρτάται με τον τρόπο οργάνωσης του δικαστικού συστήματος από το Κράτος, το οποίο οφείλει να οργανώσει το σύστημα τούτο με τέτοιο τρόπο (προσωπικό, τεχνικά μέσα και υποδομές, θέσπιση διαδικασιών κλπ), ώστε τα δικαστήριά του να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εν λόγω διάταξης. Το ενδεχόμενο δε να στοιχειοθετείται και προσωπική ευθύνη των δικαστικών λειτουργών για την πέραν του εύλογου χρόνου καθυστέρηση της εκδίκασης της μιας υπόθεσης, καθώς και η προβλεπόμενη από το Σύνταγμα προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία αυτών, δεν αρκούν για να απαλλάξουν στην περίπτωση αυτή, το Δημόσιο από την αστική του ευθύνη, η οποία, εφόσον ο Έλληνας νομοθέτης δεν έχει θεσπίσει ειδική νομική οδό για την αποκατάσταση της ζημίας από τέτοιες καθυστερήσεις, μπορεί να θεμελιωθεί στο άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ, αφού υπό την αντίθετη εκδοχή, οι ζημιωθέντες θα στερούνταν της προβλεπόμενης από το άρθρο 20 παρ.1 του Συντάγματος έννομης προστασίας από τα εθνικά δικαστήρια».

³³ Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, απόφαση της 24ης Ιουνίου 1982, σειρά Α αρ. 50.

³⁴ βλ. *mutatis mutandis*, Burn κατά Δανίας, αρ. 13156/87, απόφαση της Επιτροπής της 1ης Ιουλίου 1992, *Décisions et rapports* (DR) 73

³⁵ βλ. *mutatis mutandis*, *Stratégies et Communications et Dumoulin* κατά Βελγίου, αρ. 37370/97, § 56, 15 Ιουλίου 2002

ένα χρόνο και έξι μήνες για να διαβιβάσει το εισαγωγικό της δίκης έγγραφο στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, επίσης, ότι σύμφωνα με πάγια νομολογία του, η μακρόχρονη συμφόρηση του πινακίου ενός Δικαστηρίου δεν αποτελεί έγκυρη δικαιολογία³⁶. Τέλος, όσον αφορά τη σημασία της διαφοράς για τον προσφεύγοντα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η διαδικασία, στην υπό κρίση υπόθεση, αφορούσε το ποσό της σύνταξης, που είναι το μόνο μέσο διαβίωσής του, σύμφωνα με τα λεγόμενά του. Ως εκ τούτου, η υπόθεση είχε ιδιαίτερη σημασία και απαιτούσε μια ιδιαίτερη επιμέλεια από πλευράς δικαστικών Αρχών³⁷. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του επί του θέματος, απεφάνθη ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας, άνω των έξι ετών για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας, ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Επομένως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 §1 (σκ. 51-53).

Επιπροσθέτως, ο προσφεύγων παραπονέθηκε για προσβολή του δικαιώματός του στην περιουσία εξαιτίας της καθυστέρησης του Ελεγκτικού Συνεδρίου να κρίνει την υπόθεσή του και να διατάζει την επιστροφή των ποσών, κατά παράβαση του άρθρου 1 του 1ου Πρωτοκόλλου. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι σε παρόμοια αιτίαση στην απόφαση Βαρυπάτη κατά Ελλάδας, (αρ. 38459/97, της 26ης Οκτωβρίου 1999), αποφάνθηκε ως εξής: «32. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι η αιτίαση της προσφεύγουσας υπό το πρίσμα του άρθρου αυτού περιορίζεται στην αδυναμία της να επωφεληθεί της χρήσης της περιουσίας της κατά την διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Όμως, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου οι αρνητικές περιουσιακές επιπτώσεις που προκλήθηκαν ενδεχομένως από την υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας αναλύονται ως συνέπεια της παραβίασης του δικαιώματος που κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 §1 της Σύμβασης και μπορούν να ληφθούν υπόψη μόνο για την δίκαιη ικανοποίηση που μπορεί να πετύχει η προσφεύγουσα μετά την διαπίστωση της παραβίασης αυτής». Στην υπό κρίση περίπτωση, το Δικαστήριο δεν έκρινε ότι συντρέχει λόγος, σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης, να διαφοροποιηθεί από την θέση αυτή και επομένως, η αιτίαση αυτή απερρίφθη ως απαράδεκτη, ως προδήλως αβάσιμη. Αν γινόταν δεκτό, μάλιστα, ότι ο προσφεύγων είχε την πρόθεση να παραπονεθεί για την χρήση της τριετούς προθεσμίας παραγραφής, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το θέμα αυτό εκκρεμούσε ακόμη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και ότι τα εθνικά ένδικα μέσα δεν είχαν εξαντληθεί ως προς την πλευρά αυτή. Επομένως, το μέρος αυτό της προσφυγής απερρίφθη ως απαράδεκτο, κατ' εφαρμογή του άρθρου 35 §§1, 3 και 4 της Σύμβασης (σκ. 55-58).

³⁶ βλ. Probstmeier κατά Γερμανίας, απόφαση της 1ης Ιουλίου 1997, Recueil des arrêts décisions 1997-IV, § 64

³⁷ βλ. a contrario, Hadjicostova κατά Βουλγαρίας, αρ. 36843/97, §§35-36, 4 Δεκεμβρίου 2003, Jussy κατά Γαλλίας, αρ. 42277/98, §23, 8 Απριλίου 2003

IV. Η αιτιολογική έκθεση του ν. 4239/2014

«1. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) με πάγια νομολογία έχει επισημάνει ότι ο μεγάλος όγκος προσφυγών που ασκούνται ενώπιόν του με αντικείμενο την καθυστέρηση των δικών στα εθνικά δικαστήρια βάζει κατά της δικής του αποτελεσματικής λειτουργίας και ενδέχεται να υπονομεύσει το κύρος του. Τα κράτη - μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης καλούνται να αντιμετωπίσουν τις καθυστερήσεις ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων με εθνικά μέσα, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, η οποία επιβάλλει η προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να εξασφαλίζεται καταρχάς σε εθνικό επίπεδο και να ελέγχεται επικουρικά από το ΕΔΔΑ.

2. Είναι γνωστό ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα καθυστέρησης των δικών στη χώρα μας είχε παρατηρηθεί στις υποθέσεις που εκδικάζονταν από τα διοικητικά δικαστήρια. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια την έκδοση από το ΕΔΔΑ της πιλοτικής απόφασης Αθανασίου κατά Ελλάδα της 10.12.2010. Με την απόφαση αυτή τέθηκε προθεσμία ενός έτους από τη στιγμή που η απόφαση θα γινόταν τελειωτική (δηλαδή έως 10.3.2012), προκειμένου η ελληνική πολιτεία να θεσπίσει προσφυγή ή συνδυασμό προσφυγών με αποζημιωτικό ή/και επιταχυντικό χαρακτήρα. Ο έλληνας νομοθέτης, σεβόμενος την ανωτέρω προθεσμία και τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, θέσπισε τα άρθρα 53-59 του ν. 4055/2012 (Α' 51) και τα πρώτα δείγματα εφαρμογής τους προοιωνίζουν τη θετική συμβολή για την έγκαιρη απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης στη χώρα μας και πάντως την προστασία των θιγομένων από την καθυστέρηση εκδίκασης της υπόθεσής τους. Δημιουργούν, όμως, περαιτέρω και ένα θετικό κλίμα ως προς την εικόνα της χώρας που σέβεται τις διεθνείς υποχρεώσεις της.

3. Το πρόβλημα αυτό είναι σοβαρό, όμως, και στις διαδικασίες ενώπιον των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) με πιλοτικές αποφάσεις του (arrêts pilotes), μεταγενέστερες του παραπάνω νόμου, που εκδόθηκαν επί προσφυγών κατά της Ελλάδας, έκρινε ότι οι μεγάλες καθυστερήσεις τόσο στις διαδικασίες ενώπιον των ποινικών (απόφαση Μιχελιουδάκη της 3.4.2012) όσο και ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων (απόφαση Γλύκαντζη της 30.10.2012), αποκαλύπτουν την ύπαρξη προβλήματος συστημικού χαρακτήρα. Ειδικότερα, όπως παρατηρεί το ΕΔΔΑ και στις δύο προαναφερθείσες πιλοτικές αποφάσεις του, οι σοβαρές καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης είναι ένα φαινόμενο που προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία και μπορεί να θέσει σε διακινδύνευση την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος, σε ακραίες δε περιπτώσεις να θεωρηθεί ότι συνιστά εμπόδιο στην πρόσβαση σε δικαστήριο, καθώς επίσης ότι ισοδυναμεί με αρνησιδικία (απόφαση Μιχελιουδάκη παρ. 72, απόφαση Γλύκαντζη παρ.75).

4. Το ΕΔΔΑ με αποφάσεις του έχει νομολογήσει ότι το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ εγγυάται την ύπαρξη στο εσωτερικό δίκαιο προσφυγής η οποία εξασφαλίζει στον ενδιαφερόμενο την πραγματική άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Η προσφυγή αυτή πρέπει να είναι αποτελεσματική, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι η έκβασή της πρέπει να είναι πάντοτε ευνοϊκή για τον προσφεύγοντα, η «αρχή» δε από την οποία εξετάζεται η προσφυγή δεν απαιτείται να είναι δικαστήριο αλλά μπορεί να είναι διοικητικό όργανο υπό την προϋπόθεση ότι οι εγγυήσεις που το περιβάλλουν και οι εξουσίες που του έχουν ανατεθεί εξασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα της προσφυγής.

5. Όπως διαπιστώνει το ΕΔΔΑ στις προαναφερθείσες πιλοτικές αποφάσεις (Μιχελιουδάκη για τα ποινικά και Γλύκαντζη για τα πολιτικά δικαστήρια), από το έτος 2007 μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί πάνω από 40 αποφάσεις κατά της Ελλάδας που διαπιστώνουν παραβιάσεις των άρθρων 6 παράγραφοι 1 και 13 της ΕΣΔΑ στις ποινικές δίκες και πάνω από 30 αποφάσεις που διαπιστώνουν παραβιάσεις των ίδιων άρθρων στις πολιτικές δίκες. Η πολιτεία έχει καταβάλει ήδη σημαντικά ποσά που έχουν επιδικασθεί από το ΕΔΔΑ επί προσφυγών που ασκήθηκαν ενώπιόν του για δίκαιη ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης των προσφευγόντων από την καθυστέρηση της εκδίκασης των υποθέσεών τους. Παρατηρείται δε προοδευτική αύξηση των επιδικαζομένων αποζημιώσεων τα τελευταία έτη, λόγω του σημαντικού αριθμού των υποθέσεων που άγονται ενώπιον του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 6 παράγραφοι 1 και 13. Αρκεί να σημειωθεί, προκειμένου να γίνει κατανοητό το μέγεθος του προβλήματος, ότι τα δύο τρίτα των ελληνικών υποθέσεων για τις οποίες διαπιστώθηκαν από το ΕΔΔΑ παραβιάσεις της ΕΣΔΑ αφορούν την υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας και την έλλειψη αποτελεσματικής προσφυγής, τόσο ενώπιον των διοικητικών όσο και ενώπιον των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων. (...)

7. Με τις παραπάνω αποφάσεις καλείται το Ελληνικό Κράτος να υιοθετήσει εντός έτους από της τελεσιδικίας τους, ήτοι μέχρι 3.7.2013 για τα ποινικά δικαστήρια (απόφαση Μιχελιουδάκη) και μέχρι 30.1.2014 για τα πολιτικά δικαστήρια (απόφαση Γλύκαντζη), αποτελεσματική προσφυγή ή συνδυασμό προσφυγών σε εθνικό επίπεδο για την αντιμετώπιση του προβλήματος, σύμφωνα με τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ. (...)

10. Αν και ο στόχος παραμένει η ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, η αποκατάσταση σε περίπτωση διαπίστωσης υπέρβασης του ευλόγου χρόνου της διαδικασίας μπορεί να είναι και χρηματική, σύμφωνα και με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ (Scordino¹ ό.α., ιδίως παράγραφοι 186, 187 και πιλοτικές αποφάσεις Μιχελιουδάκη παρ. 77 και Γλύκαντζη παράγραφοι 77-79). Η εκδίκαση των υποθέσεων εντός ευλόγου χρόνου αποτελεί βεβαίως μέλημα ενός κράτους δικαίου, στοιχείο του οποίου είναι η ταχεία απονομή της δικαιοσύνης που ενδιαφέρει πρωτίστως τους Έλληνες πολίτες και τους εν γένει εμπύκτοντες στην δικαιοδοσία των

ελληνικών δικαστηρίων. Η απονομή της δικαιοσύνης εντός ευλόγου χρόνου και η υιοθέτηση προσφυγής ή συνδυασμού προσφυγών για την αποκατάσταση, κατά κύριο λόγο, της ηθικής βλάβης των διαδικών, σε περίπτωση υπέρβασης του ευλόγου χρόνου της διαδικασίας, με βάση τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ, συμβάλλει σημαντικά στην πολιτική εικόνα της χώρας σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, αλλά και με την κρατούσα αντίληψη της νομολογίας του ΕΔΔΑ (βλ.ιδίως Cochiarella κατά Ιταλίας, απόφαση της Μείζονος Συνθέσεως της 29.3.2006) οδηγεί σε εξορθολογισμό των επιδικαζομένων αποζημιώσεων για υπέρβαση του ευλόγου χρόνου της διαδικασίας (πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ Gordana ADZI-SPIRKOSKA και άλλοι κατά της FYROM της 3.11.2011, που έκρινε ότι η δίκαιη ικανοποίηση σε εθνικό επίπεδο δεν μπορεί να είναι κατώτερη του 66% του ποσού που θα χορηγούσε το ΕΔΔΑ σε παρόμοιες υποθέσεις. Αντιθέτως αποζημίωση 20% του ποσού αυτού δεν είναι συμβατή με την σύμβαση, απόφαση Jakupovic κατά Κροατίας της 31.7.2007).

11. Η πρόβλεψη προσφυγής δεν προδικάζει μια ευνοϊκή οπωσδήποτε εξέλιξη για τον προσφεύγοντα. Όμως η προσφυγή πρέπει να είναι αποτελεσματική, ώστε είτε να μπορεί να αποτρέψει την προβαλλόμενη παραβίαση ή την συνέχισή της είτε να μπορεί να αποκαταστήσει την προκληθείσα βλάβη στον ενδιαφερόμενο από την καθυστέρηση της εκδίκασης της υπόθεσής του. ...

13. Μέχρι σήμερα δεν έχει εκδοθεί από το ΕΔΔΑ πιλοτική απόφαση όσον αφορά την υπερβολική διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Τα προαναφερθέντα, όμως, ισχύουν και για τις υποθέσεις που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Το ΕΔΔΑ έχει ήδη εκδώσει σειρά αποφάσεων κατά της Ελλάδας, με πλέον πρόσφατη την απόφαση Καλατζή Κανατά της 22.1.2013, με τις οποίες έχει κρίνει ότι υπάρχει υπέρβαση του ευλόγου χρόνου κατά την εκδίκαση υποθέσεων που άγονται προς κρίση ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Περαιτέρω, εκκρεμούν ενώπιον του ΕΔΔΑ άνω των 100 προσφυγών κατά της Ελλάδας με την ως άνω αιτίαση.

14. Η θέσπιση αποτελεσματικής προσφυγής θα συμβάλει στην αποφυγή έκδοσης πιλοτικής απόφασης από το ΕΔΔΑ για την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου στις διαδικασίες ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ενώ, περαιτέρω, θα καταστήσει δυνατή την αποφυγή εκδόσεως σωρείας καταδικαστικών για την Ελλάδα αποφάσεων από το ΕΔΔΑ για την ως άνω αιτία και, τέλος, θα οδηγήσει σε πλήρη και ενιαία αντιμετώπιση του ζητήματος της αποκατάστασης των θιγομένων από την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου των διαδικασιών ενώπιον όλων των δικαστηρίων της χώρας.

16. Με το παρόν σχέδιο νόμου καθιερώνεται αίτηση δίκαιης ικανοποίησης (εύλογης χρηματικής αποκατάστασης) των διαδικών για υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της πολιτικής και ποινικής δίκης, καθώς επίσης και της δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, όπως αυτή

έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ, η οποία εξετάζεται στα πλαίσια της εθνικής έννομης τάξης. Την αίτηση μπορούν να ασκήσουν, σύμφωνα με το άρθρο 1 του σχεδίου, όλοι οι διάδικοι που έλαβαν μέρος στη δίκη, εξαιρουμένων του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των δημοσίων νομικών προσώπων, τα οποία δεν είναι φορείς δικαιώματος άσκησης προσφυγής, κατά το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ, λόγω του ότι πρόκειται για οργανισμούς που ασκούν δημόσια εξουσία. Με την αίτηση οι διάδικοι προβάλλουν ότι η διαδικασία καθυστέρησε αδικαιολόγητα και συγκεκριμένα ότι διήρκεσε πέραν του ευλόγου χρόνου που απαιτείται για τη διάγνωση των πραγματικών και νομικών ζητημάτων που ανέκυψαν στη δίκη.

17. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του σχεδίου, η αρμοδιότητα προς εξέταση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση ανατίθεται σε μονομελείς συνθέσεις, προκειμένου να διασφαλισθεί η ταχύτητα στην έκδοση των σχετικών αποφάσεων. Ειδικότερα, ... όταν πρόκειται για καθυστέρηση ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου από Σύμβουλο ή Πάρεδρο. (...)

18. Κατά το άρθρο 3 παράγραφος 1 του σχεδίου η αίτηση ασκείται εντός προθεσμίας 6 μηνών από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου, για την οποία ο αιτών παραπονείται ότι υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης. Τούτο σημαίνει ότι αίτηση μπορεί να υποβληθεί μετά τη δημοσίευση οριστικής απόφασης, για το σύνολο των σχετικών αιτιάσεων για την καθυστέρηση. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται να μην υπερφορτωθεί το σύστημα με μεγάλο αριθμό αιτήσεων εφ' όσον μάλιστα ο αιτών έχει τη δυνατότητα να προβάλλει, μετά τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης, παράπονα για καθυστερήσεις και σε σχέση με τις μη οριστικές αποφάσεις και εν γένει τα στάδια που προηγήθηκαν. Είναι αυτονόητο ότι ο αιτών δίκαιη ικανοποίηση μπορεί να είναι οποιοσδήποτε διάδικος, τόσο ηττηθείς όσο και νικήσας, η αίτηση δε μπορεί να υποβληθεί για κάθε βαθμό δικαιοδοσίας ξεχωριστά, εφόσον ο αιτών θεωρεί ότι καθυστερήσεις παρεισέφεραν σε όλα τα στάδια εξέλιξης της δίκης. Στην παράγραφο 2 προβλέπονται ανάλογες ρυθμίσεις για την ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου διαδικασία. Στην παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι η αίτηση κατατίθεται στη γραμματεία του δικαστηρίου για το οποίο προβάλλεται ότι καθυστέρησε αδικαιολόγητα κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, αναγράφονται δε ορισμένα στοιχεία, τα οποία απαριθμούνται, με σκοπό, μεταξύ των άλλων, τη διευκόλυνση της επικοινωνίας του δικαστή που είναι αρμόδιος για την εξέταση της αίτησης με τον αιτούντα, προκειμένου να διασφαλισθεί η ταχεία περαίωση της υπόθεσης. (...) Στην παράγραφο 5 ορίζεται ως κανόνας ότι η αίτηση υπογράφεται από δικηγόρο, με τη ρύθμιση δε αυτή επιδιώκεται η αίτηση να συντάσσεται κατά τρόπο νομικά άρτιο έτσι ώστε να καθίσταται εύληπτη από το αρμόδιο όργανο η περιγραφή της υπόθεσης και οι λόγοι που οδήγησαν στην καθυστέρηση κατά την εκδίκασή της, με τον τρόπο δε αυτό επιταχύνεται η έκδοση απόφασης, εφόσον περιορίζεται ο κίνδυνος εμφιλοχώρησης ασαφειών ή σφαλμάτων.

Στην παράγραφο 6 προβλέπεται η καταβολή παραβόλου για την άσκηση της αίτησης, το ύψος του οποίου είναι εύλογο για τα εθνικά δεδομένα.

19. Στα άρθρα 4 και 5 του σχεδίου καθορίζεται η διαδικασία μετά την κατάθεση της αίτησης και αντίστοιχα τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη για την επιδίκαση της δίκαιης ικανοποίησης, σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. (...) Στην παράγραφο 6 προβλέπεται δίμηνη προθεσμία για την έκδοση της απόφασης, που αρχίζει από τη συζήτησή της με σκοπό την ταχύτερη δυνατή περαίωση της υπόθεσης, ρητά δε προβλέπεται ότι δεν επιτρέπεται η άσκηση ενδίκου μέσου κατά της απόφασης που εκδίδεται επί της αίτησης.

20. Στο άρθρο 5 του σχεδίου ορίζονται τα κριτήρια διαπίστωσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης. Τα κριτήρια, όπως επίσης και τα κριτήρια επιδίκασης της δίκαιης ικανοποίησης και το ύψος των επιδικαζομένων κατ' αυτόν τον τρόπο ποσών, απηχούν εν πολλοίς τη νομολογία του ΕΔΔΑ επί εξετάσεως αιτημάτων των προσφευγόντων, ενώπιον αυτού, περί εύλογης αποζημίωσης, μετά την κρίση περί παραβιάσεως της ΕΣΔΑ, για την βλάβη που επήλθε από τα αισθήματα άγχους, που τους προκαλούνται από την αβεβαιότητα του χρόνου έκβασης της υποθέσεώς τους. Ο δικαστής κρίνει με βάση τα ανωτέρω κριτήρια, αν υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης και σε καταφατική περίπτωση χορηγεί δίκαιη ικανοποίηση, αποκλειστικά για την προκληθείσα ηθική βλάβη εκ της προσβολής του δικαιώματος του πολίτη για ταχεία δίκη. Η καθυστέρηση δίκης αποτελεί τεκμήριο μαχητό ότι υπήρξε βλάβη, υπάρχουν, όμως, περιπτώσεις στις οποίες η διαπίστωση και μόνον της παραβίασης θεωρείται επαρκής ικανοποίηση, πρέπει όμως τούτο να αιτιολογείται ειδικώς (Απόφαση ΕΔΔΑ *Cochiarella* κατά Ιταλίας της 29.3.2006 παρ.95). Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, ο αρμόδιος δικαστής, αφού κρίνει ότι συντρέχει υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης, αποφαινεται για το αν πρέπει να καταβληθεί χρηματικό ποσό λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, την τυχόν ικανοποίηση του αιτούντος από άλλα μέτρα της κείμενης νομοθεσίας, σ' αυτά δε περιλαμβάνεται και η επιδίκαση υπέρ αυτού αυξημένης δικαστικής δαπάνης στη δίκη που υπήρξε καθυστέρηση, στο πλαίσιο του επιπέδου ζωής της χώρας. Στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου ρυθμίζονται τα ζητήματα που αφορούν την επιβολή της δικαστικής δαπάνης και προβλέπεται η δυνητική επιβολή της δαπάνης υπέρ του Δημοσίου επί απορρίψεως της αίτησης.

21. Στο άρθρο 6 του σχεδίου ρυθμίζονται ζητήματα εκτέλεσης της απόφασης (...)».

Κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, με τις διατάξεις των άρθρων 1 έως 6 του ν. 4239/2014 θεσμοθετήθηκε ως νέο ένδικο βοήθημα ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, η οποία δύναται να ασκηθεί ανά βαθμό δικαιοδοσίας και μόνον από τους ιδιώτες διαδίκους, στρέφεται δε

κατά του Ελληνικού Δημοσίου, εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών. Κατά την αιτιολογική έκθεση του ως άνω νόμου, σκοπός της υιοθέτησης αυτού του ενδίκου βοηθήματος ήταν αφενός μεν η αποφυγή έκδοσης από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) πιλοτικής απόφασης σε βάρος της Ελλάδος για την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου στις διαδικασίες ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, και η αποφυγή σωρείας καταδικαστικών για την Ελλάδα αποφάσεων για την ίδια αιτία, και αφετέρου η πλήρης και ενιαία αντιμετώπιση του ζητήματος της αποκατάστασης των θιγομένων από την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου. Ανάλογα ένδικα βοηθήματα υιοθετήθηκαν με τις διατάξεις του ίδιου νόμου για τη δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, σε συμμόρφωση προς τις πιλοτικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ Γλύκαντζη της 30.10.2012 και Μιχελιουδάκη της 3.4.2012, αντίστοιχα. Για την ικανοποίηση δε λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης είχε υιοθετηθεί αντίστοιχο ένδικο βοήθημα ασκούμενο ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων με τις διατάξεις των άρθρων 53 έως 59 του ν. 4055/2012 (κατόπιν της πιλοτικής απόφασης του ΕΔΔΑ Αθανασίου κατά Ελλάδας της 10ης.12.2010)³⁸.

V. Η κρίση του ΕΔΔΑ ως προς τη συμβατότητα των ρυθμίσεων του ν. 4239/14 προς την ΕΣΔΑ

1. Υπόθεση Ξυνός κατά Ελλάδας

Το ΕΔΔΑ είχε την ευκαιρία να εξετάσει τη συμβατότητα των ρυθμίσεων του ν. 4239/2014 με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στα πλαίσια της υπόθεσης «Ξυνός κατά Ελλάδας» (απόφαση 5^{ης}.10.2014, αρ. προσφυγής 30226/09).

Ειδικότερα, στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων είχε αιτηθεί, από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, την αναπροσαρμογή του ποσού της σύνταξής του. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε και εν συνεχεία, ο προσφεύγων στράφηκε κατά της απορριπτικής αυτής απόφασης στο Γενικό Λογιστήριο του Κράτους. Ακολούθως, ο προσφεύγων άσκησε έφεση κατά της σιωπηρής απόρριψης του τελευταίου. Το Ελεγκτικό Συνέδριο έκανε δεκτή την έφεση, πλην, όμως, η διοίκηση παρέλειψε να συμμορφωθεί προς την ανωτέρω απόφαση. Για το λόγο αυτό, ο προσφεύγων προσέφυγε στην τριμελή επιτροπή του Ελεγκτικού Συνεδρίου που συνεστήθη βάσει του νόμου αρ. 3068/2002 για τον έλεγχο της εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων από τη Διοίκηση. Η εν λόγω τριμελής επιτροπή δέχθηκε την αναιτιολόγητη άρνηση της Διοίκησης

³⁸ 3039-3041/2014, 3839-3844/2014, 106/2016 Τμήμα ΙΙΙ Μονομελές, 553-555/2016 Τμήμα ΙΙ Μονομελές

να συμμορφωθεί προς την ως άνω απόφαση και την κάλεσε να την εκτελέσει εντός προθεσμίας τριών μηνών. Μετά την άπρακτη παρέλευση της προθεσμίας αυτής, η τριμελής επιτροπή πιστοποίησε εκ νέου ότι η Διοίκηση δεν είχε συμμορφωθεί στην εν λόγω απόφαση και ζήτησε από αυτή να προβεί στην εκτέλεσή της εντός προθεσμίας τριών μηνών. Το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους προέβη στην αναπροσαρμογή της σύνταξης του αιτούντος αναδρομικά από την 1η Ιανουαρίου 2007. Ακολούθως, ο προσφεύγων κατέθεσε στο Ελεγκτικό Συνέδριο αγωγή αποζημίωσης, ζητώντας ένα ποσό αντίστοιχο προς το ποσό της αναπροσαρμογής της σύνταξής του για την περίοδο από 1ης Ιανουαρίου 2002 έως την 31η Δεκεμβρίου 2006. Η εν λόγω αγωγή εκκρεμούσε ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατά το χρόνο που επελήφθη της υπόθεσης αυτής το ΕΔΔΑ.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι στις υποθέσεις Μιχελιουδάκης και Γλύκαντζη έθεσε σε εφαρμογή τη διαδικασία της πιλοτικής απόφασης. Διαπίστωσε ότι η επαναλαμβανόμενη παραβίαση του άρθρου 6§ 1 της Σύμβασης ως προς τη διάρκεια των ποινικών και πολιτικών διαδικασιών ίσχυε από πολλών ετών, και ότι συνέχιζε να αποτελεί δομικό πρόβλημα το οποίο κατέτεινε να διακυβεύσει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος (σκ. 33). Το Δικαστήριο επίσης, έκρινε ότι υπήρχε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω απουσίας στο εσωτερικό δίκαιο ενδίκου μέσου που θα επέτρεπε στους προσφεύγοντες να τύχουν μιας ευλόγου επανόρθωσης, σε περίπτωση μη αναγνώρισης του δικαιώματός τους, να συζητηθεί η υπόθεσή τους εντός ευλόγου προθεσμίας κατά την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 34).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 46 της Σύμβασης, έκρινε στις προειρημένες αποφάσεις, ότι οι εθνικές αρχές όφειλαν να θεσπίσουν χωρίς καθυστέρηση ένα ένδικο μέσο ή ένα συνδυασμό ενδίκων μέσων σε εθνικό επίπεδο που να διασφαλίζει πραγματικά την αποτελεσματική αποκατάσταση των παραβιάσεων της Σύμβασης, οι οποίες απέρρεαν από την υπέρμετρη διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον των ποινικών και πολιτικών δικαστηρίων (σκ. 35). Ειδικότερα, το Δικαστήριο για να πιστοποιήσει την αποτελεσματικότητα της περί αποζημίωσης αίτησης λόγω της υπέρμετρης διάρκειας των ποινικών και πολιτικών δικών, όρισε κριτήρια σχετικά τόσο με τις εγγυήσεις των διαδικασιών κατά την εξέταση της αίτησης, όσο και με τον υπολογισμό και την καταβολή της επιδικασθείσας αποζημίωσης. Σε ό,τι αφορά στις εγγυήσεις σχετικά με τις διαδικασίες, το Δικαστήριο έκρινε ότι η περί αποζημίωσης αγωγή (action) πρέπει να εκδικάζεται εντός ευλόγου προθεσμίας και ότι οι κανόνες που διέπουν την αγωγή αυτή πρέπει να είναι σύμφωνοι προς την αρχή της ισότητας όπως απαγγέλλεται στο άρθρο 6 της Σύμβασης. Επεσήμαινε ακόμη ότι οι εν λόγω κανόνες για τη δικαστική δαπάνη δεν πρέπει να αποτελούν ένα υπέρμετρο φορτίο για τους διαδίκους η αγωγή των οποίων κρίνεται βάσιμη. Επιπροσθέτως, όσον αφορά στο ζήτημα της αποζημίωσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι

αυτή πρέπει να καταβάλλεται άμεσα, κατ' αρχήν το βραδύτερο εντός έξι μηνών μετά την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση που περιέχει την επιδίκαση του ποσού αυτού κατέστη εκτελεστή. Επιπλέον, το ποσό των αποζημιώσεων δεν πρέπει να είναι ανεπαρκές σε σύγκριση με τα ποσά τα οποία επεδίκασε το Δικαστήριο σε παρόμοιες υποθέσεις (σκ. 36).

Οι ελληνικές αρχές, ανταποκρινόμενες στις προαναφερόμενες πιλοτικές αποφάσεις, έθεσαν σε εφαρμογή μία περί αποζημίωσης αίτηση, μέσω των άρθρων 1 έως 7 του νόμου 4239/2014, με σκοπό να παράσχουν ισοδύναμη και επαρκή αποκατάσταση στις περιπτώσεις υπέρβασης της ευλόγου προθεσμίας, κατά την έννοια του άρθρου 6§ 1 της Σύμβασης, ως προς την εκδίκαση υποθέσεων ενώπιον των ποινικών και πολιτικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Ακολούθως, το Δικαστήριο εξέτασε την αποτελεσματικότητα της δυνατότητας για επιτάχυνση και της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση, υπό την έννοια του άρθρου 35 της Σύμβασης (σκ. 37).

Αρχικά, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 56 του προεδρικού διατάγματος 1225/1981 αναγνωρίζει τη δυνατότητα που έχει το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο να ορίσει, κατόπιν αίτησης των διαδίκων, συντομότερη δικάσιμο από την αρχικά προβλεφθείσα. Εντούτοις, ούτε από τη διατύπωση της διάταξης αυτής, ούτε από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι πράγματι το Ελεγκτικό Συνέδριο επιτάχυνε τη λήψη απόφασης επί της υπόθεσης της οποίας επελήφθη, δεδομένου ότι κανένας όρος που να εξασφαλίζει την εκδίκαση μιας παρόμοιας αίτησης δεν προβλέπεται από την εν λόγω διάταξη³⁹. Συνεπώς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι καθίσταται τυχαία η κατάληξη της αίτησης περί επιτάχυνσης της διαδικασίας, δεδομένου ότι ελλείπει συγκεκριμένων όρων για το χειρισμό της υπό κρίση αίτησης, τίποτα δεν μπορεί να εξασφαλίσει ότι αυτή θα έχει θετικό αποτέλεσμα ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας κρινομένης στο σύνολό της, είτε με το να επιταχυνθεί, είτε να μη διαρκέσει πέραν των λογικών ορίων (σκ.38).

Το Δικαστήριο, υπό το φως των παραπάνω, εκτίμησε ότι η διαδικασία της αίτησης επιτάχυνσης, η οποία προβλεπόταν ήδη στο ελληνικό δίκαιο με το άρθρο 56 του υπ' αριθ 1225/1981 προεδρικού διατάγματος, δεν μπορεί να αποτελέσει μια πραγματική προσφυγή κατά την έννοια του άρθρου 35§ 1 της Σύμβασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, όπως προκύπτει από τον υπ' αριθ 4239/2014 νόμο, καθώς και από τις προτάσεις της Κυβέρνησης, κανένα προληπτικό ένδικο μέσο που να επιτρέπει την επιτάχυνση των ποινικών και πολιτικών δικών δεν θεσπίστηκε μετά τις πιλοτικές αποφάσεις Μιχελιουδάκης και Γλύκαντζη, που αναφέρονται παραπάνω (σκ. 39).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να ορίσει την έκταση του ελέγχου του ως προς την αποτελεσματικότητα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση που εισήγαγε ο νόμος

³⁹ *ιδε*, εξ αντιδιαστολής, Τεχνική Ολυμπιακή, § 38.

4239/2014 ως προς τη διαδικασία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Παρά ταύτα, δεδομένου ότι η αίτηση που προβλέπεται από το νόμο 4239/2014 αφορά τόσο στη διαδικασία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου όσο και ενώπιον των ποινικών και πολιτικών δικαστηρίων και εδράζεται στους ίδιους όρους εφαρμογής, το Δικαστήριο εν τέλει έκρινε σκόπιμο να εξετάσει την αποτελεσματικότητά της και σε σχέση με όλες τις διαδικασίες που καλύπτει το πεδίο εφαρμογής του προειρημένου νόμου, σύμφωνα με τα κριτήρια που έχουν ήδη εκτεθεί στις προαναφερόμενες πιλοτικές αποφάσεις Μιχελιουδάκης και Γλύκανζη (σκ. 40). Το Δικαστήριο, εξάλλου, παρατήρησε ότι τα άρθρα 1 έως 5 του υπ' αριθ 4239/2014 νόμου, στα οποία παραπέμπει το άρθρο 7 του ίδιου νόμου, προβλέπουν μία αίτηση που να επιτρέπει την επιδίκαση μιας δίκαιης ικανοποίησης για τη βλάβη που προκλήθηκε από την παρατεταμένη αδικαιολόγητη διάρκεια μιας ποινικής ή πολιτικής δίκης, ή μιας διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, τούτο δε υπό το πρίσμα της εξασφάλισης σε εθνικό επίπεδο του δικαιώματος εκδίκασης μιας υπόθεσης σε εύλογο χρόνο.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε προεισαγωγικά ότι από τη στιγμή που ένα Κράτος προβαίνει σε ένα αποφασιστικό βήμα θεσπίζοντας ένα ένδικο μέσο για αποζημίωση, το Δικαστήριο οφείλει να του παράσχει ένα ευρύτερο φάσμα εκτίμησης για να καταστεί δυνατόν να εφαρμόσει το εσωτερικό αυτό ένδικο μέσο κατά τρόπο συμπλέοντα προς το δικό του δικαιοσύστημα και παραδόσεις, σύμφωνα με το επίπεδο διαβίωσης της χώρας (σκ. 41).

Το Δικαστήριο, αρχικά, δέχτηκε ότι τα άρθρα 1 έως 5 του νόμου 4239/2014, στα οποία παραπέμπει το άρθρο 7 του ίδιου νόμου προβλέπουν για τον έλεγχο της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση μια δικαστική διαδικασία που φαίνεται κατ' αρχήν ότι παρέχει τις δικονομικές εγγυήσεις που απαιτεί το άρθρο 6§ 1 της Σύμβασης. Επιπλέον, στην περίπτωση που πρόκειται για κριτήρια που εφαρμόζονται από τα εθνικά δικαστήρια για τον έλεγχο των αιτήσεων για δίκαιη ικανοποίηση, προκύπτει σαφώς από την αιτιολογική έκθεση του νόμου 4239/2014 και τις σχετικές αναφορές στη νομολογία του Δικαστηρίου ότι στόχος του νομοθέτη ήταν η θέσπιση ενός ενδίκου μέσου που να ανταποκρίνεται στις σταθερές που θέτει το Δικαστήριο, με σκοπό να εγγυηθεί ταυτόχρονα ότι το ένδικο μέσο είναι αποτελεσματικό και ότι αποφεύγει να υπερφορτώνει τα αρμόδια δικαστήρια. Έτσι, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι τα κριτήρια αξιολόγησης που θέτει ο νόμος 4239/2014 για τον έλεγχο των αιτήσεων για δίκαιη ικανοποίηση λόγω της διάρκειας της διαδικασίας είναι αυτά που έχει διαμορφώσει η οικεία νομολογία του Δικαστηρίου: το άρθρο 5 § 1 του εν λόγω νόμου ορίζει ότι η συμπεριφορά των διαδίκων κατά την εξέλιξη της δίκης, η πολυπλοκότητα της υπόθεσης και το διακύβευμά της για τον αιτούντα αποτελούν μέρος των στοιχείων που λαμβάνονται υπ' όψιν για να εξάγει κανείς το συμπέρασμα της υπερβολικής διάρκειας της δίκης (σκ. 42).

Ωστόσο, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η εισαχθείσα από το νόμο 4239/2014 αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση υπακούει σε σχεδόν όμοιους όρους εφαρμογής με εκείνους που προβλέπει ο νόμος 4055/2012 ο οποίος είχε θεσπίσει παρόμοια αίτηση αποζημίωσης για την υπερβολική διάρκεια των δικών και της οποίας η αποτελεσματικότητα είχε εξεταστεί στην απόφαση «Τεχνική Ολυμπιακή». Έτσι, όπως στην αίτηση για τη διάρκεια των διοικητικών δικών, η υπό κρίση αίτηση, ήγειρε, κυρίως, τρία ζητήματα σχετικά με τη δίκαιη δίκη. Πρώτον, το Δικαστήριο ανέδειξε ένα ζήτημα αμεροληψίας στο μέτρο που το άρθρο 4 του νόμου 4239/2014 προβλέπει ότι η περί αποζημίωσης αίτηση εξετάζεται όλως γενικά από όργανο το οποίο συντίθεται από δικαστές που υπηρετούν στο ίδιο δικαστήριο με εκείνο που έκρινε επί της ουσίας την επίδικη διαφορά. Δεύτερον, το Δικαστήριο τόνισε ότι ο υπό κρίση νόμος δεν επιτρέπει να κατατεθεί η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση πριν από το πέρας διεξαγωγής της δίκης σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Κατά συνέπεια, όταν η ποινική ή πολιτική δίκη εκτείνεται σε τρεις βαθμούς, ο ενδιαφερόμενος ενδέχεται να υποχρεούται να καταθέσει τρεις ξεχωριστές αιτήσεις για δίκαιη ικανοποίηση- μετά τη λήξη της δίκης σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Τέλος, σε διάσταση με τη νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 3 § 1 του νόμου 4239/2014 κρίνει ως τελευταία μέρα της προθεσμίας σχετικά με την επίδικη διάρκεια της διαδικασίας, το χρόνο δημοσίευσης της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου του οποίου κρίνεται η διαδικασία (σκ. 43).

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι απόψεις αυτές έχουν αναπτυχθεί στην απόφαση του «Τεχνική Ολυμπιακή» και παρέπεμψε στις σκέψεις του που έχουν εκτεθεί στην προαναφερόμενη απόφαση όπου η προβλεφθείσα από το νόμο 4055/ 2012 αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση κρίθηκε ως ισχυρή και κατανοητή. Ειδικότερα, κανένα από τα προαναφερόμενα ζητήματα δεν κρίθηκε ότι θίγει τη χρηστή απονομή δικαιοσύνης στην εν λόγω δίκη.

Ως προς την ταχύτητα της δίκης, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο νομοθέτης έλαβε μέτρα, ώστε η αίτηση να κρίνεται σε εύλογο χρόνο. Ειδικότερα, δυνάμει του άρθρου 4§6 του νόμου 4239/2014, η σχετική με την αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση απόφαση εκδίδεται το αργότερο εντός δύο μηνών από τη συζήτηση της αίτησης, η οποία κατά τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου πρέπει να λάβει χώρα εντός πέντε μηνών κατ' ανώτατο όριο από την κατάθεση της αίτησης (σκ. 45).

Σε ό,τι αφορά στα διαδικαστικά έξοδα, το Δικαστήριο τόνισε ότι ουδέποτε απέκλεισε ότι το συμφέρον μιας χρηστής διοίκησης της δικαιοσύνης μπορεί να αιτιολογήσει την επιβολή ενός οικονομικού περιορισμού ως προς την πρόσβαση ορισμένου προσώπου ενώπιον της δικαιοσύνης. Άλλωστε, ο περιορισμός πρόσβασης στη δικαιοσύνη δεν συμβιβάζεται με το άρθρο 6§1 της σύμβασης, εκτός εάν στοχεύει σε νόμιμη αιτία και εφόσον υφίσταται εύλογη αναλογία μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου στόχου (σκ. 46).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, δυνάμει του άρθρου 3§6 του νόμου 4239/2014, το ποσό του παραβόλου για την κατάθεση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση κυμαίνεται μεταξύ των 50 και 150 ευρώ, ανάλογα με το βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον του οποίου κατατίθεται η αίτηση. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα ποσά αυτά, κατ' αρχήν, δεν είναι κατ' αξία παράλογα και ότι, επιπλέον, καθορίζονται αναλογικά σε συνάρτηση με το βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον της οποίας κατατίθεται η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση. Το Δικαστήριο έλαβε, επίσης, υπόψη ότι, σύμφωνα με το άρθρο 5§3 του νόμου 4239/2014, εάν η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης γίνεται δεκτή, τα δικαστικά έξοδα που καταβάλλονται από τον προσφεύγοντα για την κατάθεση της αίτησής του και για την εκπροσώπησή του από δικηγόρο αποδίδονται από το Δημόσιο. Το Δικαστήριο έκρινε, μάλιστα, ότι η δυνατότητα που έχει το δικαστήριο που επελήφθη της αίτησης, σύμφωνα με το άρθρο 5§3, να επιβάλει στον ενδιαφερόμενο πρόσθετα έξοδα σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, βρίσκει αιτιολογία στην προσπάθειά του να θέσει φρένο στην άσκηση επιπόλαιων προσφυγών που μπορούν να προκαλέσουν πρόσθετο φόρτο εργασίας στον ήδη επιβαρυσμένο ρόλο των αρμοδίων δικαστηρίων. Τόνισε δε ότι ο νόμος δεν προβλέπει άκαμπτη εφαρμογή του κανόνα αυτού, δεδομένου ότι επαφίεται στη διακριτική εκτίμηση του δικαστή να ορίσει το εν λόγω ποσό, αφού λάβει υπ' όψιν του «τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης». Συνεπώς, ο εσωτερικός δικαστής δύναται να εξετάσει στοιχεία, όπως η φερεγγυότητα του ενδιαφερομένου, και να λάβει μέριμνα ώστε η εφαρμογή των προαναφερόμενων διατάξεων να μην οδηγεί τους θιγόμενους να παραιτούνται από την κρινόμενη αίτηση αποζημιώσεως (σκ. 47).

Ακολούθως, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, όπως επεσήμανε και η Κυβέρνηση στις προτάσεις της, το Ελεγκτικό Συνέδριο δεν είχε εκδώσει, έως το χρόνο εκείνο, αποφάσεις επί των αιτήσεων για δίκαιη ικανοποίηση που είχαν ήδη κατατεθεί δυνάμει του νόμου 4239/2014. Επιπλέον, η Κυβέρνηση δεν ανέφερε καμία απόφαση που να είχε εκδοθεί από τα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια. Το Δικαστήριο δεν το θεώρησε παράλογο, δεδομένου ότι ο νόμος αυτός τέθηκε σε εφαρμογή μόλις στις 20 Φεβρουαρίου 2014. Επιπροσθέτως, σε ό,τι αφορά ειδικά, τις ποινικές διαδικασίες, ο νομοθέτης προέβλεψε ένα πρόσθετο μέτρο εν είδει ηθικής αποκατάστασης για τις υπερβολικές διάρκειες διαδικασίας. Έτσι, το άρθρο 7§3 του νόμου 4239/2014 προβλέπει ότι η ποινή που θα επιβληθεί μπορεί να μειωθεί λαμβάνοντας υπ' όψη την υπερβολική διάρκεια της ποινικής δίκης. Εν όψει των παραπάνω, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η απουσία μέχρι το χρόνο εκείνο αποφάσεων που να επιδικάζουν, βάσει του νόμου 4239/2014, ποσά, ως αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που επήλθε λόγω της διάρκειας των εν λόγω δικών, δεν αποτελεί αυτή η ίδια η διαπίστωση στοιχείο της μη αποτελεσματικότητας της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση που τέθηκε σε εφαρμογή. Παρατήρησε, επίσης, ότι τα κριτήρια που διατυπώνονται ως προς το σημείο αυτό στο άρθρο 5§ 1 του νόμου 4239/2014 αντιγράφουν

πλήρως αυτά που προκύπτουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου ως προς το υπό εξέταση ζήτημα (σκ. 48).

Εντούτοις, η παραπάνω διαπίστωση δεν προδικάζει μια πιθανή επανεξέταση του ζητήματος της αποτελεσματικότητας της προσφυγής που θεσπίζει ο νόμος 4239/2014, υπό το φως της πρακτικής και των αποφάσεων που εκδίδονται από τα αρμόδια δικαστήρια. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η ελληνική Κυβέρνηση φέρει το βάρος για την αποτελεσματικότητα της αιτήσεως στην πρακτική, το Δικαστήριο μπορεί πάντοτε στο μέλλον να επανεξετάσει τη θέση του (σκ. 49).

Ως προς την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν δίκαιη ικανοποίηση για την υπερβολική διάρκεια των διοικητικών δικών, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 6 του υπό κρίση νόμου, η απόφαση με την οποία επιδικάζεται η δίκαιη ικανοποίηση εκτελείται εντός έξι μηνών από την επίδοση της απόφασης στον Υπουργό Οικονομικών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάταξη αυτή εξασφαλίζει την ταχεία εκτέλεση των αποφάσεων επί των προσφυγών αποζημιώσεως. Επίσης, δέχτηκε δύο πρόσθετα στοιχεία στον υπό κρίση νόμο τα οποία εγγυώνται την εκτέλεση σε εύλογο χρόνο των αποφάσεων αυτών. Πρώτον, κατά το άρθρο 4 § 6 του εν λόγω νόμου, η απόφαση που εκδόθηκε από το αρμόδιο δικαστήριο επί αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση δεν υπόκειται σε ένδικο μέσο. Δεύτερον, δυνάμει του άρθρου 6§1 του εν λόγω νόμου, ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα να ζητήσει αναγκαστική εκτέλεση κατά του Δημοσίου εάν, μετά την παρέλευση των έξι μηνών, δεν κατεβλήθη σε αυτόν η αποζημίωση (σκ. 50).

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση που εισάγεται στο ελληνικό νομικό σύστημα με το νόμο 4239/2014, λογίζεται ως αποτελεσματικό και αποδεκτό ένδικο μέσο σε περίπτωση υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των δικαστηρίων (σκ. 51).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο νόμος 4239/2014 δεν προβλέπει ένα προληπτικό ένδικο μέσο που να ζητά την επιτάχυνση των σχετικών δικαστικών διαδικασιών. Εξάλλου, η δυνατότητα επιτάχυνσης της διαδικασίας στο Ελεγκτικό Συνέδριο δυνάμει του άρθρου 56 του προεδρικού διατάγματος αρ 1225/1981 δεν θεωρήθηκε ότι αποτελεί αποτελεσματικό ένδικο μέσο κατά την έννοια του άρθρου 35§ 1 της Συμβάσεως. Το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να υπενθυμίσει ότι για τη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών όπως και σε πολλούς άλλους τομείς, το προσφορότερο εν γένει αντίδοτο είναι η πρόληψη. Έτσι, όταν το δικαστικό σύστημα εμφανίζεται να αποτυγχάνει στην απαίτηση για εύλογη προθεσμία την οποία απαιτεί το άρθρο 6§1 της σύμβασης, ένα ένδικο μέσο με το οποίο επιταχύνεται η δίκη αποτελεί την πλέον αποτελεσματική λύση. Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η πρόβλεψη ενός προληπτικού ενδίκου μέσου ως προς τις δικαστικές διαδικασίες που αναφέρει ο νόμος

4239/2014, όπως εκείνο που θεσπίστηκε με τα άρθρα 59 και 60 του νόμου 4055/2102 για τη διάρκεια των διοικητικών δικών, καθίσταται πρόσφορο και ευκαταίο (σκ. 52).

Πάντως, στις πιλοτικές αποφάσεις του, το Δικαστήριο περιορίστηκε να αποφανθεί ότι οι εσωτερικές αρχές όφειλαν να θέσουν σε εφαρμογή ένα ένδικο μέσο ή ένα συνδυασμό ενδίκων μέσων, που να εξασφαλίζουν πράγματι αποτελεσματική επανόρθωση των παραβιάσεων της Συμβάσεως που προκύπτουν από την υπέρμετρη διάρκεια των δικών ενώπιον των ποινικών και πολιτικών δικαστηρίων. Συνεπώς, ο αποκλειστικά επανορθωτικός χαρακτήρας του ενδίκου μέσου δεν δύναται να εκληφθεί ως μία ακυρωτική ανεπάρκεια, με όρους αποτελεσματικότητας, του συστήματος που επέλεξε το καθ' ου η προσφυγή Δημόσιο για να συμμορφωθεί προς τις προαναφερόμενες πιλοτικές αποφάσεις (σκ. 53).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η εν λόγω αίτηση πληροί το στοιχείο της απαιτούμενης αποτελεσματικότητας, εφόσον επιτρέπει την a posteriori αποκατάσταση της παραβίασης - που έχει ήδη διαπραχθεί- του δικαιώματος να τύχει μιας εύλογης διάρκειας στην έκδοση της απόφασης ως προς διαδικασίες που καλύπτονται από το νόμο 4239/2014. Συνεπώς, παρά το ότι διαπίστωσε την απουσία ενός προληπτικού ενδίκου μέσου στον προαναφερόμενο νόμο, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση συνιστά μια επαρκή απάντηση στην υποχρέωση του Δημοσίου να εξασφαλίζει αποτελεσματικά ένδικα μέσα για να γνωρίσει τους ισχυρισμούς για την παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων που αναφέρονται στη Σύμβαση (σκ. 54).

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη περίπτωση του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο, ως προς την πρώτη επίδικη διαδικασία, διαπίστωσε ότι η υπό κρίση περίοδος έληξε με την απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία εξεδόθη πλέον των έξι μηνών πριν από την κατάθεση της παρούσας προσφυγής. Συνεπώς, κατά το μέρος αυτό, η προσφυγή κρίθηκε ότι εισήχθη εκπρόθεσμα και απορρίφθηκε κατ' εφαρμογήν του άρθρου 35§§ 1 και 4 της Συμβάσεως (σκ. 55).

Ως προς τη δεύτερη διαδικασία, αυτή άρχισε πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου 4239/2014, με την κατάθεση ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου της αγωγής αποζημίωσης και όπως προκύπτει από τη δικογραφία, παραμένει εκκρεμής. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι κατ' αρχήν η αποτελεσματικότητα ενός ενδίκου μέσου κρίνεται από το χρόνο κατάθεσής του. Παρά ταύτα, λαμβάνοντας υπ' όψη τη φύση του υπ' αριθ 4239/2014 νόμου και τη δεδομένη χρονική συγκυρία κατά την οποία θεσπίστηκε, εκτίμησε ότι αιτιολογείται μία εξαίρεση στη γενική αρχή κατά την οποία η αποτελεσματικότητα ενός ενδίκου μέσου θα πρέπει να εκτιμάται από το χρόνο κατάθεσης της προσφυγής (σκ. 56).

Υπό το φως των ανωτέρω και κυρίως από τις εκτεθείσες παραπάνω σκέψεις για την αποτελεσματικότητα της υπό κρίση αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση, το Δικαστήριο έκρινε ότι,

στη συγκεκριμένη υπόθεση, οι κληρονόμοι του προσφεύγοντος υποχρεούνταν, βάσει του άρθρου 35§ 1 της Σύμβασης, να κάνουν χρήση του ενδίκου τούτου μέσου μετά το πέρας της διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Άλλωστε, δεν διαπίστωσε καμία ιδιαίζουσα περίπτωση ικανή να απαλλάξει τους κληρονόμους του προσφεύγοντος από την υποχρέωση να εξαντλήσουν, τη δεδομένη στιγμή, αυτό το εσωτερικό ένδικο μέσο (σκ. 57).

Συνεπώς, ο λόγος του αιτούντος σχετικά με τη δεύτερη διαδικασία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου υπό το πρίσμα του άρθρου 6§1 της Σύμβασης απορρίφθηκε λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 35§§ 1 και 4 της Σύμβασης (σκ. 58). Ο δε λόγος σχετικά με το άρθρο 13 της Σύμβασης, βάσει των ανωτέρω εκτιμήσεων, κρίθηκε προδήλως αβάσιμος και απορρίφθηκε κατ' εφαρμογή του άρθρου 35§§ 3 α) και 4 της Σύμβασης.

2. Υπόθεση Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδα

Όπως προαναφέρθηκε, το Δικαστήριο, ως προς ορισμένα ζητήματα συμβατότητας της επίμαχης ρύθμισης με την ΕΣΔΑ, παρέπεμψε στην απόφαση αυτού «Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδα» (αρ. προσφυγής 40547/10), αντικείμενο της οποίας ήταν η θεσπισθείσα με το ν. 4055/12 αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.

Στα πλαίσια της τελευταίας αυτής υπόθεσης, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η εφαρμογή και η κύρωση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που καθιερώνει η Σύμβαση εναπόκειται κατά κύριο λόγο στις εθνικές αρχές. Επομένως, ο μηχανισμός της καταγγελίας ενώπιον του Δικαστηρίου έχει χαρακτήρα επικουρικό σε σχέση με τα εθνικά συστήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η επικουρικότητα αυτή εκφράζεται στα άρθρα 13 και 35§1 της Σύμβασης⁴⁰. Παράλληλα, η αρχή της επικουρικότητας δεν σημαίνει ότι το Δικαστήριο πρέπει να παραιτηθεί από κάθε έλεγχο ως προς το αποτέλεσμα που έχει η χρήση ενός εθνικού ενδίκου βοηθήματος, διότι στην περίπτωση αυτή ελλοχεύει ο κίνδυνος τα δικαιώματα που προστατεύονται από το άρθρο 6§1 της Σύμβασης να χάσουν την ουσία τους (σκ. 26).

Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα άρθρα 53 έως 58 του Νόμου 4055/2012 προβλέπουν μια προσφυγή για την επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης λόγω της ηθικής βλάβης που προκλήθηκε από την αδικαιολόγητη παράταση μιας διοικητικής διαδικασίας, με σκοπό να διασφαλιστεί σε εθνικό επίπεδο το δικαίωμα σε διοικητική δίκη εντός εύλογης προθεσμίας. Το Δικαστήριο εξέτασε την αποτελεσματικότητα της αποζημιωτικής αυτής προσφυγής σύμφωνα με τα κριτήρια που είχαν ήδη διατυπωθεί στην προαναφερθείσα πιλοτική απόφαση Αθανασίου και λοιποί. Υπογράμμισε ότι από την στιγμή που ένα Κράτος έκανε ένα σημαντικό βήμα θεσπίζοντας μια αποζημιωτική προσφυγή, το Δικαστήριο οφείλει να του αφήσει μεγαλύτερη

⁴⁰ βλ. μεταξύ άλλων Balakchiev et autres c. Bulgarie déc. της 18ης Ιουνίου 2013, προσφυγή αρ. 65187/10, §49

διακριτική ευχέρεια, προκειμένου το Κράτος να μπορέσει να οργανώσει αυτή την εθνική προσφυγή κατά τρόπο που να παρουσιάζει συνοχή με το δικαϊκό του σύστημα και τις παραδόσεις του, σύμφωνα με το βιοτικό επίπεδο της χώρας.

Κατά πρώτον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα άρθρα 54 και 56 του Νόμου 4055/2012 προβλέπουν μια δικαστική διαδικασία για την εκδίκαση μιας αποζημιωτικής προσφυγής που, κατ' αρχήν, είναι σύμφωνη με τις δικονομικές εγγυήσεις που απαιτεί το άρθρο 6§1 της Σύμβασης. Επίσης, όσον αφορά τα κριτήρια που εφαρμόζονται από τα εθνικά δικαστήρια κατά την εκδίκαση των αιτήσεων αποζημίωσης, από την αιτιολογική έκθεση του Νόμου 4055/2012 και τις πλούσιες αναφορές του στη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει σαφώς ότι σκοπός του νομοθέτη ήταν η θέσπιση προσφυγής σύμφωνα με τις επιταγές που έχει θέσει το Δικαστήριο, προκειμένου να διασφαλίσει συγχρόνως την αποτελεσματικότητα της προσφυγής αυτής και την αποφυγή της επιβάρυνσης των αρμοδίων δικαστηρίων. Έτσι, το άρθρο 57§1 του νόμου αυτού προβλέπει ότι η συμπεριφορά των διαδίκων κατά την διεξαγωγή της διαδικασίας, η πολυπλοκότητα της υπόθεσης και το διακύβευμα για τον ενδιαφερόμενο είναι τα στοιχεία που λαμβάνονται κατ' εξοχήν υπόψη για να κριθεί εάν η διάρκεια της διαδικασίας ήταν υπερβολική (σκ. 42).

Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο θεώρησε απαραίτητο να εξετάσει ειδικότερα τρία θέματα σχετικά με τον δίκαιο χαρακτήρα της υπό κρίση διαδικασίας. Κατά πρώτον, ανέδειξε ένα ζήτημα αμεροληψίας λόγω των διατάξεων του άρθρου 56 του Νόμου 4055/2012 που προβλέπουν ότι η αποζημιωτική προσφυγή εξετάζεται από Δικαστήριο του ίδιου βαθμού δικαιοδοσίας με το δικαστήριο που αποφάνθηκε επί της ουσίας της διαφοράς. Δεύτερον, ο εν λόγω νόμος δεν επιτρέπει την άσκηση αίτησης αποζημίωσης πριν από την ολοκλήρωση της διαδικασίας σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Επομένως, όταν η διαδικασία προβλέπει τρεις βαθμούς δικαιοδοσίας, ο ενδιαφερόμενος θα πρέπει ενδεχομένως να ασκήσει τις διαφορετικές αιτήσεις αποζημίωσης – μετά το πέρας της δίκης σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Τέλος, το η προσφεύγουσα, εν προκειμένω, εταιρεία επεσήμανε ότι η εν λόγω προσφυγή δεν μπορεί να είναι σύμφωνη με το άρθρο 6 §1 της Σύμβασης, αφού το άρθρο 55 §1 του Νόμου 4055/2012 θεωρεί ως *dies ad quem* (ημερομηνία λήξης) της επίμαχης δίκης την ημερομηνία δημοσίευσης της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου το οποίο επικρίνεται για την διάρκεια της διαδικασίας (σκ. 43).

Όσον αφορά, πρώτον, το θέμα της αμεροληψίας, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το άρθρο 56 του Νόμου 4055/2012 προβλέπει ειδική διαδικασία ορισμού του αρμόδιου δικαστικού οργάνου, για κάθε βαθμό δικαιοδοσίας, για την εκδίκαση της αποζημιωτικής προσφυγής. Συνεπώς, έκρινε ότι η διαδικασία αυτή και ο τρόπος κατανομής της δικαστικής αρμοδιότητας δεν εγείρουν από μόνα τους θέματα μεροληψίας. Επίσης, υπενθύμισε ότι είναι θεμελιώδους

σημασίας, στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, τα δικαστήρια να εμπνέουν εμπιστοσύνη στους πολίτες⁴¹. Έτσι, εναπόκειται στα δικαστικά όργανα που είναι αρμόδια για την εκδίκαση των αποζημιωτικών προσφυγών να φροντίσουν, ώστε να τηρείται η εγγύηση της αμεροληψίας, τόσο σύμφωνα με μια υποκειμενική προσέγγιση προσπαθώντας να καθορίσουν τι σκεφτόταν ο δικαστής μέσα του (*for intérieur*) ή ποιο ήταν το συμφέρον του σε μια ιδιαίτερη περίπτωση, όσο και σύμφωνα με μια αντικειμενική προσέγγιση, ερευνώντας αν ο δικαστής προσέφερε επαρκείς εγγυήσεις έτσι, ώστε να αποκλείσει κάθε δικαιολογημένη αμφιβολία (σκ. 44).

Όσον αφορά τη διάσπαση της αποζημιωτικής προσφυγής ανά βαθμό δικαιοδοσίας, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι σύμφωνα με το άρθρο 55 του εν λόγω νόμου, η προσφυγή αυτή δεν μπορεί να αφορά παρά μόνο έναν βαθμό δικαιοδοσίας και ότι δεν μπορεί, επίσης, να ασκηθεί παρά μόνο μετά το τέλος της σχετικής διαδικασίας. Υπενθύμισε ότι, κατά τον ασκούμενο στα πλαίσια του άρθρου 6 §1 της Σύμβασης έλεγχο, το Δικαστήριο μπορεί να κρίνει τον εύλογο χαρακτήρα της συνολικής διάρκειας της διαδικασίας⁴². Έτσι, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η άσκηση της αποζημιωτικής προσφυγής θα διευκολυνόταν, εάν ο ενδιαφερόμενος είχε στο εθνικό δίκαιο την δυνατότητα να παραπονεθεί, μέσω αυτής, για την συνολική διάρκεια της διαδικασίας, η οποία μπορεί να εκτείνεται, ενδεχομένως, σε περισσότερους βαθμούς δικαιοδοσίας (σκ.45).

Συγχρόνως, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του την διακριτική ευχέρεια που έχει ένα Κράτος-Μέλος της Σύμβασης, προκειμένου να οργανώσει ένα εσωτερικό ένδικο βοήθημα κατά τρόπο που να παρουσιάζει συνοχή με το δικαϊκό του σύστημα. Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η αιτιολογική έκθεση του νόμου 4055/2012 δίνει μια λογική εξήγηση ως προς τον τρόπο εφαρμογής της αποζημιωτικής προσφυγής. Η έκθεση αυτή υποστηρίζει ότι δεν είναι παράλογο να απαιτείται το πέρας της δίκης ανά κάθε βαθμό δικαιοδοσίας για να ασκηθεί η αίτηση αποζημίωσης, προκειμένου να αποφεύγεται η άσκηση άσκοπων προσφυγών από την στιγμή που οι ενδιαφερόμενοι διατηρούν το δικαίωμα να παραπονούνται σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας για όλα τα στάδια της διαδικασίας –ακόμα και για αυτά που έχουν καταλήξει σε μη οριστική απόφαση- με το τέλος κάθε αντίστοιχης διαδικασίας. Επιπλέον, ο νομοθέτης δεν περιορίστηκε στο να προβλέψει μια αποζημιωτική προσφυγή αλλά την συνδύασε με μια διαδικασία επιτάχυνσης που προβλέπεται από τα άρθρα 59 και 60 του Νόμου 4055/2012 (σκ. 46).

Τέλος, όσον αφορά την ημερομηνία από την οποία αρχίζει ο υπολογισμός της εξάμηνης προθεσμίας που προβλέπεται από το άρθρο 55§1 του Νόμου 4055/2012 για να προσφύγει κάποιος στο αρμόδιο δικαστήριο, είναι αλήθεια ότι, όσον αφορά την *dies ad quem* (ημερομηνία λήξης) σχετικά με τις διαδικασίες ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Δικαστήριο

⁴¹ Savino et autres κατά Ιταλίας, αρ. 17214/05, 20329/05 και 42113/04, §105, 28 Απριλίου 2009.

⁴² βλ. μεταξύ πολλών άλλων, Lukenda κατά Σλοβενίας, αρ. 23032/02, §79, CEDH 2005-X

λαμβάνει υπόψη του την ημερομηνία καθαρογραφής της σχετικής απόφασης και της έκδοσης επικυρωμένου αντιγράφου. Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει, ως προς το θέμα αυτό, ότι στο ελληνικό δίκαιο, οι διάδικοι μπορούν να λάβουν πραγματικά γνώση μιας απόφασης του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου μόνον από την στιγμή που μπορούν να λάβουν επικυρωμένο αντίγραφο αυτής. Επίσης, η καθαρογραφή και η έκδοση επικυρωμένου αντιγράφου της απόφασης είναι απαραίτητες για να κινηθούν οι διαδικασίες που είναι ενδεχομένως απαραίτητες για την εκτέλεσή της (σκ. 47).

Ωστόσο, το Δικαστήριο συνεκτίμησε το επιχείρημα που προέβαλε η Κυβέρνηση, ότι δηλαδή, στα πλαίσια της εθνικής έννομης τάξης, μια δικαστική διαδικασία θεωρείται ότι έχει ολοκληρωθεί με την ημερομηνία δημοσίευσης της δικαστικής απόφασης. Δεδομένου ότι προκειμένου να κρίνει την αποτελεσματικότητα ενός ένδικου βοηθήματος ή μέσου το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαιτερότητες της εθνικής έννομης τάξης στα πλαίσια της οποίας υπάρχει αυτό, η απόκλιση αυτή δεν μπορεί να επιφέρει από μόνη της την «μη αποτελεσματικότητα» αυτού του ένδικου βοηθήματος. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι πρόκειται για μια επιλογή του νομοθέτη που είναι σύμφωνη με τη νομική πρακτική που ισχύει στο καθ' ου η προσφυγή Κράτος. Άλλωστε, τα εθνικά δικαστήρια δεν αποκλείουν να λαμβάνεται υπόψη η ενδεχόμενη καθυστέρηση της καθαρογραφής και της έκδοσης επικυρωμένου αντιγράφου της σχετικής απόφασης. Έτσι, στην απόφασή του αρ. 4467/2012, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν έκρινε ότι το διάστημα των τριών μηνών που μεσολάβησε από την δημοσίευση της σχετικής απόφασης επί της ουσίας έως την καθαρογραφή της πρέπει να αφαιρείται, σε κάθε περίπτωση, από την περίοδο που πρέπει να ληφθεί υπόψη: το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο θεώρησε ότι αυτό δεν μπορούσε να ισχύσει ειδικά στην συγκεκριμένη υπόθεση αφού η σχετική απόφαση ήταν απορριπτική και συνεπώς δεν ετίθετο θέμα εκτέλεσης για τον ενδιαφερόμενο.

Επίσης, το Δικαστήριο δεν θεώρησε αποφασιστικό το ότι οι κανόνες άσκησης της αίτησης αποζημίωσης (αποζημιωτικής προσφυγής) που προβλέπεται από το νόμο 4055/2012 δεν αντιστοιχούν ακριβώς στα κριτήρια που έχει διατυπώσει το Δικαστήριο, υπό την προϋπόθεση όμως ότι τα εθνικά δικαστήρια θα επιδικάζουν αποζημιώσεις που θα είναι εύλογες σε σχέση με αυτές που επιδικάζει το Δικαστήριο σε παρόμοιες υποθέσεις. Σε κάθε περίπτωση, η Ελληνική Κυβέρνηση θα πρέπει να αποδείξει την αποτελεσματικότητα της προσφυγής στην πράξη, ενώ το Δικαστήριο θα μπορεί ανά πάσα στιγμή να επανεξετάσει την θέση του μεταγενέστερα (σκ. 49).

Ως προς την ταχύτητα της διαδικασίας, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο νομοθέτης έλαβε μέτρα, προκειμένου η αίτηση αποζημίωσης να δικάζεται εντός λογικής προθεσμίας, σύμφωνα με το άρθρο 56 §5 του ίδιου νόμου. Η απόφαση επί της αποζημιωτικής προσφυγής δημοσιεύεται το αργότερο εντός προθεσμίας δύο μηνών από την ημερομηνία συζήτησης της υπόθεσης που, σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του ίδιου άρθρου, πρέπει να οριστεί εντός προθεσμίας πέντε

μηνών το αργότερο από την άσκηση της αίτησης αποζημίωσης. Επίσης, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του Νόμου 4055/2012, ο σκοπός της ταχύτητας εξυπηρετείται επίσης από το ότι η αποζημιωτική προσφυγή εκδικάζεται υποχρεωτικά από το αρμόδιο δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 56 §1 του προαναφερθέντος νόμου, ακόμα και στην περίπτωση που το Κράτος δεν υποβάλει παρατηρήσεις (σκ. 50). Το Δικαστήριο, μάλιστα, σημείωσε ότι, σύμφωνα με τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, οι ανωτέρω προθεσμίες μέχρι εκείνη τη στιγμή φαίνονταν να τηρούνται από τα αρμόδια δικαστήρια (σκ. 51).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ένα Κράτος που εξοπλίζεται με διάφορες προσφυγές, εκ των οποίων η μία αποσκοπεί στην επιτάχυνση της διαδικασίας και η άλλη είναι αποζημιωτικής φύσης, και οι αποφάσεις του, σύμφωνες προς τη νομική παράδοση και το βιοτικό επίπεδο της χώρας- είναι ταχείες, αιτιολογημένες και εκτελούνται ταχύτητα, να επιδικάζει ποσά που, αν και κατώτερα από αυτά που επιδικάζει το Δικαστήριο, δεν είναι μη εύλογα (σκ. 54).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα ποσά που επιδικάστηκαν από τις προαναφερθείσες αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων κυμαίνονταν μεταξύ 60% και 80% των ποσών που επιδικάζει γενικά το Δικαστήριο σε παρόμοιες ελληνικές υποθέσεις. Θεώρησε, λοιπόν, ότι τέτοια ποσά, που επιδικάζονται λόγω ηθικής βλάβης, δεν είναι μη εύλογα, δεδομένου ότι η νέα αποζημιωτική προσφυγή πληροί τις δικονομικές εγγυήσεις που προβλέπονται στην απόφαση Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί. Επίσης, έλαβε υπόψη του ότι το νέο αυτό ένδικο βοήθημα είναι πιο κοντά στον ενδιαφερόμενο και πιο προσβάσιμο απ'ό,τι η προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου (ΕΔΔΑ), είναι ταχύτερο και διεξάγεται στην γλώσσα του προσφεύγοντος (σκ. 55).

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 58 του νόμου 4055/2012, η απόφαση με την οποία επιδικάζεται δίκαιη ικανοποίηση εκτελείται εντός έξι μηνών από την κοινοποίησή της στο Υπουργείο Οικονομικών. Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, η διάταξη αυτή εγγυάται την ταχεία εκτέλεση των αποφάσεων επί των αποζημιωτικών προσφυγών. Επίσης, το Δικαστήριο διέκρινε δύο πρόσθετα στοιχεία του ίδιου νόμου που εγγυώνται την έγκαιρη εκτέλεση των αποφάσεων αυτών. Κατά πρώτον, σύμφωνα με το άρθρο 56 §5 του ίδιου νόμου, η απόφαση που εκδίδεται από το αρμόδιο δικαστήριο επί αίτησης αποζημίωσης δεν επιδέχεται κανένα ένδικο μέσο. Δεύτερον, σύμφωνα με το άρθρο 58 §1 του ίδιου νόμου, ο ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να προβεί σε αναγκαστική εκτέλεση κατά του Δημοσίου εάν δεν του καταβληθεί η αποζημίωση εντός έξι μηνών (σκ. 56).

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι η αποζημιωτική προσφυγή που εισήχθη στο ελληνικό νομικό σύστημα με το Νόμο 4055/2012 μπορεί να θεωρηθεί ως μια πραγματική και προσβάσιμη προσφυγή που επιτρέπει την καταγγελία της υπέρβασης της

«λογικής προθεσμίας» στα πλαίσια των δικαστικών διαδικασιών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων (σκ. 57).

Έχοντας υπόψη τις σκέψεις αυτές, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι προσφυγές που επιτρέπουν την επιτάχυνση της διαδικασίας και την αποζημίωση των ενδιαφερομένων είναι πραγματικές προσφυγές, αφού μπορούν συγχρόνως να εμποδίσουν την εξακολούθηση της επικαλούμενης παραβίασης του δικαιώματος του προσφεύγοντος να εξεταστεί η υπόθεσή του χωρίς υπερβολική καθυστέρηση και να αποκατασταθεί δεόντως η παραβίαση που έγινε. Επιπροσθέτως, οι πρόσφατες αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων αποδεικνύουν ότι η εν λόγω αποζημιωτική προσφυγή είναι πραγματική όχι μόνον από νομικής άποψης, αλλά και στην πράξη. Συνεπώς, η προσφυγή αυτή είναι σύμφωνη προς την υποχρέωση του καθ' ου η προσφυγή Κράτους να διασφαλίσει την ύπαρξη πραγματικών ένδικων μέσων για την εκδίκαση των ισχυρισμών περί παραβιάσεων των ατομικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από την Σύμβαση (σκ. 58).

VI. Οι προϋποθέσεις παραδεκτής άσκησης της αίτησης του ν. 4239/2014

1. Η υπογραφή του δικογράφου από δικηγόρο

Κατ' αρχάς, η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης, όπως ορίζεται ρητά στο εδάφιο α' της παρ. 5 του άρθρου 3 του ν. 4239/2014, υπογράφεται υποχρεωτικά από δικηγόρο. Ως εκ τούτου, αίτηση μη υπογραφομένη από δικηγόρο δεν είναι εξεταστέα και για το λόγο αυτό απορρίπτεται⁴³. Κατά τα λοιπά, ως προς τη νομιμοποίηση του ως πληρεξουσίου φερόμενου δικηγόρου ισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 17 του π.δ. 1225/1981. Επιπλέον, αναγνωρίζεται η δυνατότητα του αιτούντος να εμφανισθεί αυτοπροσώπως στο ακροατήριο και να ζητήσει να συζητηθεί η υπόθεσή του (άρθρα 16, 27 και 65 π.δ. 1225/1981)⁴⁴. Κατά τα αναφερόμενα στην οικεία αιτιολογική έκθεση: «με τη ρύθμιση δε αυτή επιδιώκεται η αίτηση να συντάσσεται κατά τρόπο νομικά άρτιο έτσι ώστε να καθίσταται εύληπτη από το αρμόδιο όργανο η περιγραφή της υπόθεσης και οι λόγοι που οδήγησαν στην καθυστέρηση κατά την εκδίκασή της, με τον τρόπο δε αυτό επιταχύνεται η έκδοση απόφασης, εφόσον περιορίζεται ο κίνδυνος εμφιλοχώρησης ασαφειών ή σφαλμάτων».

⁴³ Βλ. 3837/2014 Τμ. IV Μονομελές

⁴⁴ 56, 59, 60, 63, 64, 65, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 90, 97, 98, 100, 106, 107, 108, 111, 2429, 2431, 2437, 2441, 2443, 2444, 3453, 3479, 5195, 5206, 6232-6235, 6239/2015 Τμ. III Μονομελές.

2. Τρόπος άσκησης της αίτησης και περιεχόμενο δικογράφου

Το ένδικο βοήθημα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση ασκείται με την κατάθεση του οικείου δικογράφου στη γραμματεία του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση⁴⁵. Άσκηση της αίτησης με διαφορετικό τρόπο, όπως λ.χ ταχυδρομικώς, δεν πληροί τις προϋποθέσεις του νόμου και συνεπάγεται το απαράδεκτο αυτής⁴⁶. Το οικείο δικόγραφο περιέχει το όνομα και τη διεύθυνση κατοικίας εκείνου που ασκεί την αίτηση, χρονολογία, υπογραφή, καθώς και την ηλεκτρονική διεύθυνση ή τον αριθμό τηλεφώνου ή του τηλεομοιοτύπου (φαξ) του αιτούντος ή του πληρεξουσίου δικηγόρου του. Πέραν των στοιχείων αυτών, από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 3 παρ. 4 και 4 παρ. 4 του ν. 4239/2014 προκύπτει ότι για το ορισμένο της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση πρέπει να μνημονεύονται στο δικόγραφο αυτής το δικαστήριο ενώπιον του οποίου ο αιτών προβάλλει ότι υπήρξε αδικαιολόγητη καθυστέρηση, οι αναβολές που τυχόν δόθηκαν με πρωτοβουλία των διαδίκων ή του δικαστηρίου, καθώς και συνοπτική περιγραφή των νομικών ή πραγματικών ζητημάτων που ανέκυψαν στη σχετική δίκη, επί της πολυπλοκότητας των οποίων ο αιτών λαμβάνει θέση.

3. Αρμοδιότητα εκδίκασης της αίτησης

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 2 του ν. 4239/2014, η αρμοδιότητα προς εκδίκαση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση, όταν αφορά καθυστέρηση εκδίκασης υπόθεσης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ανατίθεται σε Σύμβουλο ή Πάρεδρο. Στην αρχή κάθε δικαστικού έτους, ο Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου ορίζει τις δικασίμους των αιτήσεων για δίκαιη ικανοποίηση, καθώς και τους Συμβούλους και Παρέδρους του Ελεγκτικού Συνεδρίου που μετέχουν σε κάθε δικάσιμο. Με τη ρύθμιση αυτή διασφαλίζεται ο αντικειμενικός και εκ των προτέρων καθορισμός των δικαστών που εκδικάζουν τις αιτήσεις σε συγκεκριμένες δικασίμους εντός του δικαστικού έτους⁴⁷. Περαιτέρω, η εκδίκαση των αιτήσεων από μονοπρόσωπη σύνθεση δεν είναι προβληματική από τη σκοπιά του Συντάγματος και της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει κάποια «αρχή συλλογικότητας» στη Δικαιοσύνη. Αναθέτει την εκδίκαση των διαφορών σε «δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές», χωρίς, ωστόσο, να αναφέρεται στον ελάχιστο αριθμό τους ανά δικαστικό σχηματισμό. Συναφώς, μια αρχή με αυτό το περιεχόμενο δεν αναγνωρίζεται από την ελληνική θεωρία και νομολογία ούτε συνάγεται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Γεννά, βεβαίως, ορισμένα ερωτήματα ως προς το εάν το μοντέλο του ενός δικαστή διασφαλίζει το αναγκαίο επίπεδο δικαστικής προστασίας,

⁴⁵ Βλ. άρθρο 3 παρ. 4 του ν. 4239/2014.

⁴⁶ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

⁴⁷ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

δεδομένου μάλιστα ότι η κρίση στην οποία αυτός θα καταλήξει δεν υπόκειται σε κανένα ένδικο μέσο. Ωστόσο, οι εν λόγω προβληματισμοί δεν αρκούν για να αντισταθμίσουν το όφελος το οποίο επιτυγχάνεται με τη μονοπρόσωπη σύνθεση, από τη σκοπιά της οργανωτικής ευελιξίας και ταχύτητας. Εξάλλου, το γεγονός ότι ένας δικαστής θα κρίνει ενδεχομένως το δικαστικό έργο το οποίο παρήχθη από μια τριμελή ή και μεγαλύτερη σύνθεση δεν είναι από μόνο του προβληματικό από την άποψη της ποιότητας της δικαστικής κρίσης, δεδομένου ότι ο δικαστής της δίκαιης ικανοποίησης δεν επανεξετάζει το αντικείμενο της κύριας δίκης, αλλά ασχολείται μόνο με τη χρονική έκταση της διαδικασίας⁴⁸. Εξάλλου, η ανάθεση των αιτήσεων στο ίδιο το δικαστήριο στο οποίο φέρεται να υπήρξε υπέρβαση της διάρκειας της δίκης εμφανίζει το πλεονέκτημα ότι δεν χάνεται χρόνος στη διαβίβαση του δικαστικού φακέλου ή σε άλλες διατυπώσεις⁴⁹. Σε κάθε δε περίπτωση, ακόμη και όταν η καθυστέρηση καταλογίζεται στο δικαστήριο και όχι στη συμπεριφορά των διοικητικών αρχών, η ευθύνη αυτή δεν προσωποποιείται αναγκαστικά σε συγκεκριμένους δικαστικούς λειτουργούς, αλλά στις συστημικές δυσλειτουργίες του δικαιοδοτικού μηχανισμού⁵⁰.

Περαιτέρω, με τις αποφάσεις 7381-7382/2015 του ΙΙΙ Μονομελούς Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίθηκε ότι η εκδίκαση της αίτησης πολιτικού συνταξιούχου του Δημοσίου, για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης που διεξήχθη ενώπιον του ΙΙ Τμήματος, υπάγεται στην αρμοδιότητα του ΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Στην περίπτωση, όμως, που η αίτηση εισαχθεί προς συζήτηση σε άλλο Τμήμα, τούτο, κηρυσσόμενο αναρμόδιο, παραπέμπει την υπόθεση στο αρμόδιο ΙΙ Τμήμα, κατ' εφαρμογή των διατάξεων α. του άρθρου 2 της ΦΓ8/15686/8.7.2002 κανονιστικής απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου με τίτλο «Κωδικοποίηση, τροποποίηση και συμπλήρωση της 48208/1965 απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου “περί καθορισμού των Τμημάτων του Ελεγκτικού Συνεδρίου και της αρμοδιότητας αυτών” και των 7035/1991, 3786/1992, 15778/1992 και 16031/1993 αποφάσεων αυτής» (ΦΕΚ Β' 1242), όπως αυτή ισχύει μετά την τροποποίησή της με την ΦΓ8/38420/2012 (ΦΕΚ Β' 2482) απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, στην οποία ορίζεται ότι στην αρμοδιότητα του ΙΙ Τμήματος υπάγεται η εκδίκαση ενδίκων μέσων ή βοηθημάτων (εφέσεων, ανακοπών, αιτήσεων αναθεωρήσεως, αναστολών κ.λπ.) σε διαφορές που ανακύπτουν από την νομοθεσία για την απονομή πολιτικών συντάξεων» και β. του άρθρου 2 παρ. 3 του π.δ. 1225/1981 «Περί εκτελέσεως των περί Ελεγκτικού Συνεδρίου διατάξεων» (ΦΕΚ Α' 304), στην οποία ορίζεται ότι: «Εις περίπτωσιν

⁴⁸ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 42.

⁴⁹ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 43.

⁵⁰ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 244.

καθ' ην η διαφορά εισήχθη εις Τμήμα διάφορον του αρμοδίου, παραπέμπεται αυτή εις το εις ο υπάγεται αρμόδιον τοιούτον (...)).».

4. Η υποχρέωση καταβολής παραβόλου

Όσον αφορά το κόστος της διαδικασίας, η άσκηση της αίτησης συναρτάται με την καταβολή παραβόλου ύψους εκατόν πενήντα ευρώ, όχι, όμως, και δικαστικού ενσήμου, παρά τον κατανηφιστικό χαρακτήρα του αιτήματος και παρά το γεγονός ότι για την παραδεκτή άσκηση κατανηφιστικής αγωγής ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου καταβάλλεται τέλος δικαστικού ενσήμου κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 274 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας⁵¹. Σε περίπτωση δε που μέχρι τη συζήτηση της αίτησης στο ακροατήριο δεν καταβληθεί το ως άνω παράβολο, ζήτημα αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενο από το δικαστήριο, η αίτηση απορρίπτεται ως απαράδεκτη⁵². Επιπροσθέτως, σε περίπτωση αποδοχής της αίτησης, διατάσσεται η απόδοση στον αιτούντα του κατατεθέντος για την άσκησή της παραβόλου, κατ' ανάλογη εφαρμογή της σχετικής συναφούς πρόβλεψης του άρθρου 73 παρ. 4 του κυρωθέντος με το άρθρο πρώτο του ν. 4129/2013 Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο (Α' 52), ελλείψει πρόβλεψης στο ν. 4239/2014 περί της τύχης του παραβόλου⁵³.

5. Ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση

Ενεργητική νομιμοποίηση για την άσκηση του εν λόγω ειδικού ενδίκου βοηθήματος διαθέτει οποιοσδήποτε διετέλεσε διάδικος, φυσικό ή νομικό πρόσωπο (προσωπικές εταιρίες, ΕΠΕ, ΑΕ κ.λπ.) ή ένωση προσώπων (κοινωνία του αστικού δικαίου, κοινοπραξία, αστική εταιρία κ.λπ.), ή ομάδα περιουσίας (η σχολάζουσα κληρονομία, η υπό μεσεγγύηση περιουσία, η υπό δικαστική εκκαθάριση κληρονομία, η υπό αναγκαστική διαχείριση περιουσία κ.λπ.), στην επίμαχη δίκη, και μάλιστα σε οποιοδήποτε στάδιο ή βαθμό αυτής, εκτός από το Δημόσιο και τα δημόσια νομικά πρόσωπα τα οποία συνιστούν κυβερνητικούς οργανισμούς κατά την έννοια του άρθρου 34 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Τούτο δε ανεξάρτητα από το αν είναι νικήσας, ή εν μέρει νικήσας, ή ηττηθείς διάδικος. Ως διάδικος δε νοείται ο αιτών, ο ενάγων, ο ανακόπτων, ο τριτανακόπτων, ο εκκαλών, ο καθού η έφεση, ο προσθέτως ή κυρίως παρεμβαίνων, ο αναιρεσειών, ο αναιρεσίβλητος κ.λπ. Επίσης, οι ενεργητικά ή παθητικά νομιμοποιούμενοι σε δίκη επί ενδίκου μέσου καθολικοί ή οιονεί καθολικοί ή όσοι έγιναν ειδικοί

⁵¹ Μαραγκού Γ., Ελεγκτικό Συνέδριο, Νομική Βιβλιοθήκη 2016, σ. 479.

⁵² Βλ. 3480/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές Ελ. Συν.

⁵³ Βλ. 5194-5208/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές

διάδοχοι των αρχικών διαδίκων μετά την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος για το οποίο εκδόθηκε απόφαση.

Ειδικότερα, σε περίπτωση επισυμβάντος θανάτου του αιτούντος μετά την άσκηση της αίτησης, η διακοπείσα για το λόγο αυτό δίκη νομίμως επαναλαμβάνεται (άρθρα 74 παρ. 1, 75 παρ. 1 και 76 παρ. 1 του π.δ. 1225/1981, Α' 304) από τους κληρονόμους αυτού, οι οποίοι, υπεισέρχονται στη δικονομική του θέση και συνεχίζουν στο όνομά τους τη δίκη (άρθρο 76 παρ. 1 του π.δ. 1225/1981)⁵⁴.

Επιπροσθέτως, κατά τη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθολικοί διάδοχοι εκκαλούντος, οι οποίοι, μετά το θάνατο του δικαιοπαρόχου τους, συνέχισαν μετά από σχετική δήλωσή τους, τη δίκη που είχε ανοιχθεί με έφεση αυτού ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, νομιμοποιούνται ενεργητικώς στην άσκηση αίτησης του ν. 4239/2014. Παραδεκτώς δε ασκούν κοινή αίτηση, ως δυνητικοί ομόδικοι, σύμφωνα με το άρθρο 115 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που εφαρμόζεται αναλογικά στη δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου κατ' άρθρο 123 του π.δ. 1225/1981, όπως ισχύει, δεδομένου ότι το δικαίωμά τους για αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστη καθείς από αυτούς πηγάζει από την ίδια νομική και πραγματική αιτία. Δοθέντος δε ότι επί δυνητικής ομοδικίας υφίσταται υποκειμενική σώρευση περισσότερων αυτοτελών ένδικων βοηθημάτων, έκαστος των ομοδίκων υποβάλλει με το κοινό δικόγραφο αυτοτελές αίτημα, η απόφαση δε που θα εκδοθεί μπορεί να είναι διαφορετική για κάθε ομόδικο. Ενόψει τούτων, έχει κριθεί ότι με την αίτηση αυτή, κατ' εκτίμηση του περιεχομένου της, ζητείται να υποχρεωθεί το Ελληνικό Δημόσιο να καταβάλει σε κάθε μία από τις αιτούσες το ποσό των 2.500 ευρώ (συνολικό αιτούμενο ποσό 5.000 : 2) ως δίκαιη ικανοποίηση, καθώς και το ποσό των 82,41 ευρώ (164,82 : 2=) ως δικαστικά έξοδα, αφού δεν προβάλλεται ειδικότερος λόγος που να δικαιολογεί διαφοροποίηση του ύψους του αιτούμενου από κάθε μία ποσού. Τέλος, γίνεται δεκτό ότι παραδεκτώς οι αιτούντες ζητούν ικανοποίηση για το συνολικό χρονικό διάστημα, κατά το οποίο διήρκεσε η δίκη, δηλαδή και για το διάστημα πριν από την είσοδό τους σε αυτήν⁵⁵ (βλ. Ε.Δ.Δ.Α. Cocchiarella κατά Ιταλίας της 29.3.2006 σκ. 113, Müller κατά Γερμανίας της 25.2.2010 σκ. 33)⁵⁶. Ως προς το διακύβευμα της υπόθεσης, έχει γίνει δεκτό ότι αυτό δεν ήταν μείζονος σπουδαιότητας, διότι, αν και η υπόθεση ήταν συνταξιοδοτικής φύσης, δεν συνδεόταν με τη διασφάλιση των μέσων βιοπορισμού και διαβίωσης του μεταποβιώσαντος ή των υπεισελθόντων στη δικονομική του θέση αιτουσών, οι οποίες κατέστησαν και εκ μεταβιβάσεως στρατιωτικοί συνταξιούχοι, καθόσον αφορούσε στην περιορισμένης έκτασης αναπροσαρμογή της σύνταξής τους και όχι στον κανονισμό αυτής⁵⁷. Περαιτέρω, συνεκτιμάται

⁵⁴ 96, 22/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές

⁵⁵ ΕΔΔΑ Δίπλα και Ποτούπη κατά Ελλάδας, απόφαση 19^{ης}.6.2014, αριθ. προσφυγών 44795/11 και 19978/12.

⁵⁶ 6270, 6238, 6236, 15/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

⁵⁷ 6238, 6236, 15/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

εάν οι αιτούντες ή ο δικαιούχος τους συνέβαλαν με τη συμπεριφορά τους στην καθυστέρηση εκδίκασης της έφεσης⁵⁸.

Από την προπαρατεθείσα νομολογία συνάγεται ότι καθολικοί διάδοχοι εκκαλούντος, οι οποίοι είχαν συνεχίσει την ανοιγείσα από αυτόν δίκη μετά το θάνατό του, νομιμοποιούνται να ασκήσουν αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας αυτής, αιτούμενοι μάλιστα την ικανοποίησή τους για το συνολικό χρονικό διάστημα, κατά το οποίο διήρκεσε η δίκη, δηλαδή και για το διάστημα πριν από την είσοδό τους σε αυτήν. Για το λόγο, άλλωστε, αυτό, συνεκτιμάται τόσο η συμπεριφορά του αποβιώσαντος δικαιούχου τους όσο και η συμπεριφορά των ίδιων ως κριτήριο διαπίστωσης του ευλόγου της διάρκειας της δίκης, ενώ και το διακύβευμα της υπόθεσης εξετάζεται τόσο ως προς το δικαιούχο όσο και ως προς τους αιτούντες. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι διαφορετική η περίπτωση, κατά την οποία ο αιτών αποβιώνει μετά την άσκηση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση και υπεισέρχονται στη θέση αυτού οι καθολικοί διάδοχοί του. Στην τελευταία αυτή περίπτωση τα ως άνω κριτήρια εξετάζονται μόνο ως προς τον αιτούντα, ο οποίος ήταν, άλλωστε, διάδικος καθ' όλη τη διάρκεια της δίκης, το εύλογο ή μη της οποίας ελέγχεται στην παρούσα διαδικασία. Εξάλλου, είναι αμφίβολο εάν αυτοί θα μπορούσαν το πρώτον να ασκήσουν την αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση, δεδομένου ότι δεν είχαν συμμετάσχει στη δίκη, η διάρκεια της οποίας ελέγχεται. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 933 του Αστικού Κώδικα, η αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης δεν εκχωρείται ούτε κληρονομείται, εκτός αν αναγνωρίστηκε με σύμβαση ή επιδόθηκε γι αυτήν αγωγή. Συνεπώς, εάν αντικείμενο της αίτησης είναι η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής μόνο βλάβης, οι καθολικοί διάδοχοι δεν νομιμοποιούνται να ασκήσουν το πρώτον την αίτηση, ενώ αντίθετα, εάν αντικείμενο αυτής είναι και η αποκατάσταση της υλικής ζημίας την οποία υπέστη ο δικαιούχος τους έχουν την ως άνω ενεργητική νομιμοποίηση.

Κατά τη ρητή διατύπωση του νόμου δεν νομιμοποιούνται προς άσκηση αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση το Δημόσιο και τα δημόσια νομικά πρόσωπα τα οποία συνιστούν κυβερνητικούς οργανισμούς κατά την έννοια του άρθρου 34 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δηλαδή εκείνα που ασκούν προνόμια δημόσιας εξουσίας. Ο όρος «κυβερνητικοί οργανισμοί», κατά την έννοια του άρθρου 34 της Σύμβασης, περιλαμβάνει νομικές οντότητες που συμμετέχουν στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας ή διοικούν μια δημόσια υπηρεσία υπό τον έλεγχο του κράτους. Προκειμένου να κριθεί αν κάποιο νομικό πρόσωπο, εκτός από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, εμπίπτει στην εν λόγω κατηγορία, λαμβάνεται υπόψη το νομικό του καθεστώς, και τα δικαιώματα που συνδέονται με αυτό, η φύση της δραστηριότητάς του και το πλαίσιο στο οποίο ασκείται η τελευταία, καθώς και

⁵⁸ 6238, 6236/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

ο βαθμός ανεξαρτησίας από τις πολιτικές αρχές. Επομένως, ΝΠΔΔ ή δημόσια νομικά πρόσωπα (δημόσιοι οργανισμοί - public corporations) που βρίσκονται υπό τον έλεγχο του κράτους δεν νομιμοποιούνται να ασκήσουν την αίτηση του ν. 4239/2014.

Παθητικά νομιμοποιείται το Ελληνικό Δημόσιο, το οποίο εκπροσωπείται από τον Υπουργό Οικονομικών⁵⁹. Συνεπώς, η αίτηση στρέφεται αποκλειστικά και μόνο κατά του νομικού προσώπου του κράτους, καθόσον το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα της προσφυγής στα δικαστήρια, που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, και έκδοσης απόφασης από αυτά εντός λογικής προθεσμίας παρέχεται από το Σύνταγμα έναντι αυτού και όχι έναντι των αντιδίκων του «προσφεύγοντος»⁶⁰.

6. Προσδιορισμός ύψους αιτούμενου ποσού

Επιπροσθέτως, για να είναι παραδεκτή η αίτηση πρέπει να καταλήγει στη διατύπωση συγκεκριμένης αξίωσης χρηματικού χαρακτήρα. Άλλωστε, κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αγωγή, στο δικόγραφο της οποίας δεν προσδιορίζεται το ύψος του αιτούμενου ποσού, είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη λόγω αοριστίας. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, από τις διατάξεις των άρθρων 71 παρ. 1 και 73 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας⁶¹, στις οποίες ορίζεται ότι το δικόγραφο της αγωγής πρέπει να περιέχει, μεταξύ άλλων, καθορισμό της έννομης σχέσης από την οποία απορρέει η αξίωση και σαφώς καθορισμένο αίτημα, συνάγεται ότι όταν με την αγωγή προβάλλεται αξίωση πληρωμής οφειλόμενου χρηματικού ποσού ή αναγνώρισης της σχετικής υποχρέωσης, πρέπει στο δικόγραφο της να διαλαμβάνεται το αιτούμενο ποσό, καθώς και τα στοιχεία εκείνα που στηρίζουν τη νομική και ιστορική βάση της αξίωσης. Τα στοιχεία αυτά, ακόμη και αν δεν παρατίθενται κατά εξαντλητικό τρόπο, πρέπει να αναφέρονται, σε κάθε περίπτωση, κατά τρόπο επαρκώς αναλυτικό, έτσι ώστε αφενός το εναγόμενο Ελληνικό Δημόσιο να δύναται να αμυνθεί κατά της εναντίον του εγειρόμενης αξίωσης, προβάλλοντας συγκεκριμένες αντιρρήσεις, αφετέρου το Δικαστήριο να δύναται να τάξει αποδείξεις για την ύπαρξη και την έκταση της ένδικης αξίωσης και να εκδώσει απόφαση συγκεκριμένη, σαφή και δεκτική εκτέλεσης, χωρίς η απόρριψη της αγωγής στη συγκεκριμένη περίπτωση να προσκρούει στα άρθρα 20 παρ. 1 του Συντάγματος ή 6 παρ. 1 της κυρωθείσας με το άρθρο πρώτο του ν.δ.53/1974 (ΦΕΚ Α' 256) Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁶². Ελλείψεις στα προαναφερθέντα

⁵⁹ Βλ. άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 4239/2014.

⁶⁰ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδικών λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

⁶¹ ο οποίος εφαρμόζεται αναλόγως και στις αγωγές που εκδικάζονται από το Ελεγκτικό Συνέδριο, σύμφωνα με το άρθρο 123 του π.δ. 1225/1981, όπως αντικαταστάθηκε από 4.7.2006 με το άρθρο 12 παρ. 2 του ν. 3472/2006 (ΦΕΚ Α' 135).

⁶² πρβλ. Ολ.Ελ. Συν. 4326/2014, βλ. ΙΙΙ Τμ. Ελ. Συν. 747, 748, 749, 751/2016, 4344, 4359/2015.

στοιχεία δεν μπορούν να θεραπευθούν με το υπόμνημα ή με παραπομπή στο περιεχόμενο άλλου εγγράφου και καθιστούν την αγωγή αόριστη⁶³, πλημμέλεια η οποία εξετάζεται αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο⁶⁴. Η ακριβής περιγραφή του αντικειμένου της διαφοράς είναι συνυφασμένη με την υποβολή αιτήματος ορισμένου και όχι αορίστου και ανεπίδεκτου δικαστικής εκτίμησης και πρέπει για το λόγο αυτό, όταν προβάλλεται αξίωση πληρωμής οφειλόμενου χρηματικού ποσού, να καθορίζεται στο αγωγικό δικόγραφο το ποσό αυτό. Διαφορετικά, το δικαστήριο βρίσκεται σε αδυναμία να εκδώσει απόφαση συγκεκριμένη, σαφή και επιδεκτική εκτέλεσης. Οι δικονομικές αυτές αρχές ισχύουν ανεξάρτητα από τον αναγνωριστικό ή καταψηφιστικό χαρακτήρα της αγωγής, γιατί και στην πρώτη περίπτωση ο έχων έννομο συμφέρον να αναγνωρισθεί η ύπαρξη κάποιας έννομης σχέσης, στην οποία είναι δανειστής χρηματικής αξίωσης, δεν μπορεί να περιορισθεί στην υποβολή αιτήματος διαπίστωσης απλών πραγματικών περιστατικών. Ωστόσο, εφόσον συντρέχουν οι λοιπές προϋποθέσεις του παραδεκτού, το εν λόγω δικόγραφο μπορεί να κριθεί από το δικαστήριο ως προς το αίτημα για τη διαπίστωση της παράβασης του δικαιώματός του αιτούντος για ταχεία απονομή της δικαιοσύνης⁶⁵.

7. Η προϋπόθεση ύπαρξης οριστικής απόφασης και άσκησης χωριστής αίτησης ανά βαθμό δικαιοδοσίας

Κατά τα οριζόμενα στις διατάξεις του άρθρου 3 παρ. 1 και 2 του ν. 4239/2014, «1. Η αίτηση ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου που εκδόθηκε μετά από δίκη για την οποία ο αιτών παραπονείται ότι υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της. Ο αιτών δεν μπορεί να ζητήσει δίκαιη ικανοποίηση για υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης, η οποία έλαβε χώρα σε προηγούμενο βαθμό δικαιοδοσίας, με την αίτηση για καθυστέρηση δίκης από ανώτερο δικαστήριο. 2. Αν η αίτηση αφορά καθυστέρηση στην έκδοση απόφασης από την Ολομέλεια ή από Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η αίτηση ασκείται εντός της ανωτέρω προθεσμίας, η οποία αρχίζει από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης. Ο αιτών δεν μπορεί να ζητήσει δίκαιη ικανοποίηση για υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης, η οποία έλαβε χώρα σε Τμήμα αυτού, με αφορμή την κατάθεση αίτησης για καθυστέρηση δίκης από την Ολομέλεια του». Με την απόφαση 2676/2016 της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, απερρίφθη αίτηση του ν. 4239/2014, κατά το μέρος που αφορούσε στη δίκη προηγούμενου βαθμού δικαιοδοσίας. Με την ίδια απόφαση κρίθηκε ότι οι τιθέμενοι εκ του νόμου 4239/2014 περιορισμοί στην άσκηση της αίτησης δίκαιης ικανοποίησης (αφετηρία έναρξης της εξάμηνης προθεσμίας από τη δημοσίευση

⁶³ πρβλ. Ολ. Ελ. Συν. 4326/2014, βλ. ΙΙΙ Τμ. 714, 1059/2016, 4359, 7699/2015.

⁶⁴ βλ. ΙΙΙ Τμ. Ελ. Συν. 1059/2016, 7699/2015.

⁶⁵ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

και όχι την κοινοποίηση της απόφασης και αποκλεισμός, από τον υπολογισμό καθυστέρησης της διαδικασίας, του χρόνου που διανύθηκε σε προηγούμενους βαθμούς δικαιοδοσίας) δεν αντίκεινται στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, ούτε στη νομολογία του ΕΔΔΑ, απορριπτομένων των περί του αντιθέτου προβαλλόμενων με την υπό κρίση αίτηση ισχυρισμών, δοθέντος ότι το σύστημα δικονομικών εγγυήσεων που εισάγεται με τον ως άνω νόμο διασφαλίζει την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού και επαρκώς προσβάσιμου στους ενδιαφερόμενους ενδίκου βοηθήματος (ΕΔΔΑ Τεχνική Ολυμπιακή 1.10.2013, ΣτΕ 214, 1423/2014 κ.λπ.)⁶⁶.

Ως οριστική δε απόφαση νοείται εν προκειμένω η απόφαση με την οποία επιλύεται τελικώς από το δικαστήριο η διαφορά, υπό την έννοια ότι το δικαστήριο απεκδύεται κάθε περαιτέρω εξουσίας επί της υπόθεσης. Συνεπώς, δεν έχει τον χαρακτήρα τελειωτικής απόφασης: α) Η μη οριστική απόφαση, δηλαδή εκείνη με την οποία το δικαστήριο δεν αποφαινεται για τη διαφορά ή σε αυτοτελές αίτημα που υποβάλλεται σε αυτό προς επίλυση, αλλά απλώς εκδίδεται είτε προς συμπλήρωση του αποδεικτικού υλικού είτε για την εν μέρει πρόοδο της δίκης (προπαρασκευαστικές, προδικαστικές ή παρεμπίπτουσες αποφάσεις), β) οι εν μέρει οριστικές αποφάσεις, δηλαδή εκείνες που περιέχουν οριστική διάταξη με την οποία το δικαστήριο αποφασίζει για αίτημα διαδίκου δεχόμενο ή απορρίπτον αυτό και μη οριστική διάταξη. Εδώ εμπίπτει και η περίπτωση κατά την οποία το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, δικάζοντας ένδικα βοηθήματα που σωρεύονται αντικειμενικά, αποφαινεται οριστικά μόνο ως προς ένα από αυτά, ενώ αναβάλλει ως προς τις λοιπά.

Αντίθετα, όμως, προς τα ισχύοντα επί αντικειμενικής σώρευσης, επί υποκειμενικής σώρευσης, είναι τελειωτική η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου που περατώνει τη δίκη ως προς ένα από τους ομοδίκους, ενώ αναβάλλεται η κρίση ως προς τους υπόλοιπους. Και τούτο διότι, στην περίπτωση αυτή δημιουργούνται τόσες αυτοτελείς έννομες σχέσεις δίκης, όσοι και οι ομοδικοί, και συνεπώς η ομοδικία δεν επηρεάζει την ανεξάρτητη δικονομική θέση εκάστου εξ αυτών. Ο δε κανόνας, κατά τον οποίο, αν η απόφαση είναι εν μέρει οριστική δεν χωρεί έφεση ούτε κατά των οριστικών της διατάξεων δεν ισχύει, διότι αυτός αναφέρεται στην περίπτωση που η εν μέρει οριστική απόφαση εκδόθηκε επί της ίδιας έννομης σχέσης δίκης. Επομένως, για καθένα από τους ομοδίκους θα κριθεί ξεχωριστά η παραβίαση ή μη του σχετικού δικαιώματος για εύλογη διάρκεια της δίκης⁶⁷.

Ως προς το ζήτημα εάν δικαιούται να ζητήσει δίκαιη ικανοποίηση και ο διάδικος σε δίκη προσωρινών μέτρων, λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας αυτής, η απάντηση πρέπει να είναι

⁶⁶ Ολ Ελ Συν 2676/2016.

⁶⁷ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

αρνητική, καθόσον όπως προκύπτει από το γράμμα της παραγράφου 1 του άρθρου 3 του ν. 4239/2014, κατά το οποίο «η αίτηση ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας και εντός προθεσμίας ... από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης...», αλλά και τη συστηματική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του εν λόγω νομοθετήματος, το δικαίωμα για δίκαιη ικανοποίηση συνδέεται με την περάτωση της κύριας δίκης στον οικείο βαθμό δικαιοδοσίας. Ωστόσο, κατά τον υπολογισμό της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης λαμβάνεται υπόψη και το χρονικό διάστημα που διήρκεσε η προσωρινή δικαστική προστασία.

Η εν λόγω ερμηνευτική προσέγγιση συνάδει και με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά την οποία οι προκαταρκτικές διαδικασίες όπως οι διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων δεν θεωρούνται συνήθως ότι εμπίπτουν στην έννοια της δίκης για αμφισβητήσεις επί δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων αστικής φύσης και ως εκ τούτου δεν τυγχάνουν, κατ' αρχήν, της προστασίας του άρθρου 6 της Σύμβασης⁶⁸. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις το ΕΔΔΑ έχει εφαρμόσει το άρθρο 6 της Σύμβασης και σε δίκες ασφαλιστικών μέτρων με το αιτιολογικό ότι ήταν αποφασιστικές για τα αστικά δικαιώματα του αιτούντος⁶⁹. Επιπλέον, το Δικαστήριο στην απόφαση *Micallef κατά Μάλτας*⁷⁰ απομακρύνθηκε από την προγενέστερη νομολογία του για να υιοθετήσει μία νέα προσέγγιση. Το Δικαστήριο είχε ως αφετηρία του σκεπτικού του ότι η εξαίρεση της δίκης των ασφαλιστικών μέτρων από τη προστασία του άρθρου 6 της Σύμβασης δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα ασφαλιστικά μέτρα δεν έχουν κατά κανόνα αποφασιστική σημασία για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αστικής φύσης. Ωστόσο, σε πολλά Κράτη εξαιτίας της υπερφόρτωσης του δικαστικού συστήματος με όγκο υποθέσεων και της βραδύτητας απονομής της δικαιοσύνης που συνεπάγεται αυτό, η δικαστική απόφαση προσωρινών μέτρων ισοδυναμεί με δικαστική απόφαση επί της ουσίας της υπόθεσης για μια σημαντική χρονική περίοδο, ακόμη και οριστική σε ορισμένες περιπτώσεις. Υπό τις συνθήκες αυτές, η προσωρινή και η κύρια δικαστική προστασία έχουν αποφασιστική σημασία για τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσης και έχουν τα ίδια αποτελέσματα, μακράς διάρκειας ή οριστικά. Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 6 επί προσωρινών μέτρων εξαρτάται από την τήρηση ορισμένων προϋποθέσεων. Πρώτον, το επίμαχο δικαίωμα τόσο στην κύρια δίκη όσο και στη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων πρέπει να είναι «αστικό» υπό την έννοια της Σύμβασης. Δεύτερον, η φύση, το αντικείμενο και ο σκοπός του προσωρινού μέτρου, καθώς και οι επιπτώσεις του επί του επίμαχου δικαιώματος, πρέπει να εξετάζονται λεπτομερώς. Οσάκις μπορεί να θεωρηθεί ότι ένα μέτρο είναι καθοριστικής σημασίας για το

⁶⁸ ΕΔΔΑ, *Verlagsgruppe News GMBH κατά Αυστρίας*, αριθ. 62763/00, της 16 Ιανουαρίου 2003, *Libert κατά Βελγίου*, αριθ. 44734/98, 8 Ιουλίου 2004, *Wiot v. France*, no. 43722/98, 15 Μαρτίου 2001, *APIS a.s. v. Slovakia*, no. 39794/98, 13 Ιανουαρίου 2002, *Micallef κατά Μάλτας*, αρ. 17056/06, CEDH, της 15.10.2009, παρ. 75.

⁶⁹ ΕΔΔΑ, *Aerts v. Belgium*, 30 Ιουλίου 1998, Reports 1998V, και *Boca v. Belgium*, no. 50615/99, ECHR 2002IX.

⁷⁰ Αριθ. 17056/06, CEDH, της 15.10.2009, παρ. 83-86.

επίμαχο δικαίωμα ή την υποχρέωση αστικής φύσης, ανεξαρτήτως της διάρκειας ισχύος αυτού, το άρθρο 6 της Σύμβασης θα έχει εφαρμογή⁷¹.

Ζήτημα ανακύπτει ως προς την τύχη της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση στην περίπτωση που αυτή ασκηθεί πρόωρα, δηλαδή πριν από την έκδοση της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου. Από άποψη συγκριτικού δικαίου αξίζει να σημειωθεί ότι, στην Ιταλία η οικεία νομοθεσία (νόμος 89/24.3.2001, γνωστός ως «Pinto Act», Section 4) προβλέπει τη δυνατότητα έγερσης του αντίστοιχου ενδίκου βοηθήματος και κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας, κατά την οποία έλαβε χώρα η επικαλούμενη παραβίαση του δικαιώματος για εύλογη διάρκεια της δίκης, και μετά εντός διαστήματος 6 μηνών από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης⁷². Η τελολογία της θέσπισης ταχείας προθεσμίας δείχνει προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης αρνητικής θέσης στο ζήτημα αυτό. Πράγματι, κατά τα αναγραφόμενα στην αιτιολογική έκθεση: «Τούτο σημαίνει ότι αίτηση μπορεί να υποβληθεί μετά τη δημοσίευση οριστικής απόφασης, για το σύνολο των σχετικών αιτιάσεων για την καθυστέρηση. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται να μην υπερφορτωθεί το σύστημα με μεγάλο αριθμό αιτήσεων εφ' όσον μάλιστα ο αιτών έχει τη δυνατότητα να προβάλλει, μετά τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης, παράπονα για καθυστερήσεις και σε σχέση με τις μη οριστικές αποφάσεις και εν γένει τα στάδια που προηγήθηκαν».

8. Ρυθμίσεις ταχείας εκδίκασης της αίτησης

Κατά τα οριζόμενα στη διάταξη του άρθρου 4 του ν. 4239/2014, όταν η αίτηση κατατίθεται ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου ο Πρόεδρος του σχηματισμού που εξέδωσε την απόφαση επί της υπόθεσης, για την οποία ζητείται δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας αυτής, ορίζει, με πράξη του, Σύμβουλο ή Πάρεδρο, για την εκδίκαση της. Με την πράξη αυτή, η οποία κοινοποιείται στον υπογράφοντα την αίτηση δικηγόρο και, μαζί με αντίγραφο της αίτησης, στον Υπουργό Οικονομικών, ορίζεται, επίσης, η ημέρα συζήτησης της αίτησης σε δημόσια συνεδρίαση, η οποία δεν μπορεί να απέχει πέραν των πέντε (5) μηνών από την κατάθεση της αίτησης. Η κατά τα ανωτέρω κοινοποίηση γίνεται τριάντα (30) τουλάχιστον ημέρες πριν από την ημερομηνία της συζήτησης. Η γραμματεία του δικαστηρίου που εξέδωσε την οικεία απόφαση υποχρεούται να υποβάλλει στον αρμόδιο δικαστή αναλυτική έκθεση για την πορεία, καθώς και τα στοιχεία της υπόθεσης τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ημέρες πριν από τη συζήτηση της αίτησης. Η έκθεση και τα ίδια ως άνω στοιχεία τίθενται στη διάθεση των διαδίκων

⁷¹ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

⁷² Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

μερών. Η αίτηση εκδικάζεται ακόμα και σε περίπτωση μη υποβολής της ανωτέρω έκθεσης. Τούτο επιβάλλεται για να μην καθυστερήσει η ειδική αυτή διαδικασία, η οποία από τη φύση της πρέπει να ολοκληρώνεται ταχύτατα, διότι σε διαφορετική περίπτωση η Χώρα κινδυνεύει να καταδικαστεί για καθυστερήσεις σε δίκες που έχουν σκοπό την ικανοποίηση των διαδίκων λόγω καθυστέρησης⁷³. Το Δημόσιο απαντά επί των προβαλλόμενων λόγων προσκομίζοντας όλα τα απαραίτητα στοιχεία σχετικά με τη δικονομική συμπεριφορά του αιτούντος κατά την εξέλιξη της δίκης, ιδίως δε την πολυπλοκότητα της υπόθεσης και το διακύβευμα για τον αιτούντα. Ο νόμος προβλέπει δίμηνη προθεσμία για τη δημοσίευση της απόφασης, που αρχίζει από τη συζήτηση της αίτησης, με σκοπό την ταχύτερη δυνατή περαίωση της υπόθεσης. Επίσης, ορίζεται ότι η απόφαση δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα. Συνεπώς, η μοναδική οδός αμφισβήτησης της κρίσης του δικαστή της δίκαιης ικανοποίησης είναι η άσκηση προσφυγής στο ΕΔΔΑ, εντός εξαμήνου από τη δημοσίευση της εθνικής απόφασης, σύμφωνα με το άρθρο 35 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ είναι ο τελικός κριτής της επάρκειας ή μη της προστασίας που έχει παρασχεθεί από το κράτος στο «θύμα». Η αρχή της επικουρικότητας δεν αποτελεί εν προκειμένω εμπόδιο προς τούτο, καθόσον δεν σημαίνει παραίτηση του Δικαστηρίου από τον έλεγχο του αποτελέσματος του εθνικού ενδίκου βοηθήματος, αφού υπό την αντίθετη εκδοχή τα δικαιώματα που εγγυάται το άρθρο 6 της Σύμβασης θα ήταν κενά περιεχομένου, ενόψει μάλιστα και του ότι η Σύμβαση εγγυάται την ύπαρξη πραγματικών και αποτελεσματικών δικαιωμάτων και όχι απλώς θεωρητικών. Τούτο δε ισχύει κατά μείζονα λόγο για τις εγγυήσεις που περιέχονται στο άρθρο 6 της Σύμβασης, ενόψει της ιδιαίτερης σημασίας που έχει στη δημοκρατική κοινωνία το δικαίωμα για δίκαιη δίκη. Κατά συνέπεια, αν μετά την εξάντληση του προβλεπόμενου εθνικού ενδίκου βοηθήματος από τον διάδικο, η αποκατάσταση της βλάβης του δεν κρίνεται πρόσφορη και επαρκής και ο τελευταίος εξακολουθεί να αποτελεί «θύμα», κατά την έννοια της Σύμβασης, το Δικαστήριο θα του επιδικάσει τη διαφορά ανάμεσα στο ποσό που δικαιώθηκε από την προσφυγή στον εθνικό δικαστή και εκείνου που έπρεπε να του επιδικαστεί, ως εύλογο χρηματικό ποσό⁷⁴.

⁷³ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

⁷⁴ Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

VII. Τα στάδια και τα κριτήρια διαπίστωσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης

1. Στάδια κρίσης

Κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁷⁵, όπως προκύπτει από τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 5 του ν. 4239/2014, η κρίση του αρμοδίου δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της εν λόγω αίτησης περιλαμβάνει τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο, το δικαστήριο αποφαινεται αν συντρέχει παραβίαση του δικαιώματος σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης. Η υπέρβαση εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων, τα οποία απαριθμούνται ενδεικτικά στην παρ. 1 του άρθρου 5 του νόμου, και τα οποία, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του νόμου, είναι αντίστοιχα με εκείνα που έχει διαπλάσει η νομολογία του ΕΔΔΑ, συνίστανται δε στη συμπεριφορά των διαδίκων κατά την εξέλιξη της δίκης για την οποία πρόκειται, στην πολυπλοκότητα της υπόθεσης, στη στάση των αρμοδίων κρατικών αρχών και στο διακύβευμα της υπόθεσης για τον αιτούντα⁷⁶. Εφόσον διαπιστωθεί ότι συντρέχει στη συγκεκριμένη περίπτωση παραβίαση του ως άνω δικαιώματος, τότε το δικαστήριο αποφαινεται, στο δεύτερο στάδιο, εάν θα πρέπει να καταβληθεί χρηματικό ποσό για τη δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος ή εάν, αντιθέτως, μόνη η διαπίστωση της παραβίασης του ως άνω δικαιώματος μπορεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση και κατά την αιτιολογημένη σχετική κρίση του δικαστηρίου, να θεωρηθεί επαρκής ικανοποίηση⁷⁷. Εάν κατά το δεύτερο στάδιο το δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιδικασθεί χρηματικό ποσό για τη δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος, τότε, στο τρίτο και τελευταίο στάδιο, αφενός προβαίνει στον καθορισμό του ύψους του εν λόγω ποσού, λαμβάνοντας, ιδίως, υπόψη την διάρκεια της περιόδου που υπερέβη τον εύλογο χρόνο για την εκδίκαση της υπόθεσης, καθώς και την ενδεχόμενη ικανοποίηση του αιτούντος από άλλα μέτρα προβλεπόμενα στην κείμενη νομοθεσία, όπως είναι η τυχόν επιδίκαση υπέρ αυτού αυξημένης δικαστικής δαπάνης, και, αφετέρου, στην επιβολή, σε βάρος του Δημοσίου των εξόδων του αιτούντος, κατά τα ειδικότερα προβλεπόμενα στην παρ. 3 του ως άνω άρθρου 5.

⁷⁵ 3039-3041/2014, 3839-3844/2014, 106/2016 Τμήμα ΙΙΙ Μονομελές, 553-555/2016 Τμήμα ΙΙ Μονομελές

⁷⁶ βλ. αντί πολλών απόφαση ΕΔΔΑ της 27.6.2000 Frydlender κατά Γαλλίας, υπόθεση 30979/06.

⁷⁷ βλ. αποφάσεις ΕΔΔΑ της 29.3.2006 Cocchiarella κατά Ιταλίας, υπόθεση 64886/01, απόφαση της 29.3.2004, σκέψη 95.

2. Τα κριτήρια διαπίστωσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η έννοια της «λογικής προθεσμίας» του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ είναι αυτόνομη και ερμηνεύεται *in concreto* βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, τα οποία αναδύονται από τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου και είναι τα ακόλουθα: η πολυπλοκότητα της υπόθεσης, η συμπεριφορά του προσφεύγοντος, η στάση των αρμοδίων κρατικών αρχών και το διακύβευμα της υπόθεσης για τον προσφεύγοντα.

Η πολυπλοκότητα της υπόθεσης είναι το πρώτο κριτήριο που εξετάζει το Δικαστήριο. Το κριτήριο της πολυπλοκότητας της υπόθεσης μπορεί, κατ' αρχήν, να ορισθεί ως η αντικειμενική δυσχέρεια επίλυσής της. Ένα νομικό ζήτημα το οποίο τίθεται για πρώτη φορά τεκμαίρεται ότι εμφανίζει αυξημένη νομική δυσχέρεια, όπως και η αλλαγή του προϋφιστάμενου νομικού καθεστώτος ή η ανάγκη προηγούμενης επίλυσης επιπρόσθετων νομικών ζητημάτων. Μια μεγαλύτερη αναμονή στην περάτωση της δίκης ενδέχεται να δικαιολογείται και όταν το πραγματικό της υπόθεσης είναι περίπλοκο ή απορρέει από ογκώδες αποδεικτικό υλικό ή λόγω του αριθμού των διαδίκων και των διαδικασιών για την ίδια υπόθεση, χωρίς ωστόσο να δύναται να δικαιολογηθεί κάθε καθυστέρηση⁷⁸. Όσο περισσότερα είναι τα μέρη της δίκης, συμπεριλαμβανομένων των ομοδίκων και αντιδίκων, και όσο πιο δικονομικά ενεργή υπήρξε η παρουσία αυτών στη δίκη – υποβολή υπομνημάτων και δικογράφων προσθέτων λόγων, αιτήματα αναβολής και εξέτασης μαρτύρων – τόσο περισσότερο δικαιολογημένη, *prima facie*, φαίνεται να είναι μια μεγαλύτερη αναμονή στην έκδοση της απόφασης. Συναφώς, η χρήση δικονομικών εργαλείων όπως η πρότυπη δίκη και η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, δικαιολογούν, ως έναν βαθμό, τις καθυστερήσεις τις οποίες προκαλεί η αναστολή προόδου της κύριας δίκης, μέχρι να ολοκληρωθούν οι εν λόγω διαδικασίες⁷⁹.

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ έχει τονίσει επανειλημμένως ότι η συμπεριφορά των προσφευγόντων αποτελεί αντικειμενικό γεγονός, το οποίο δεν καταλογίζεται στο εναγόμενο Κράτος και λαμβάνεται υπόψη, προκειμένου να κριθεί εάν η διάρκεια της διαδικασίας ήταν υπερβολική ή όχι. Δεδομένου ότι η έρευνα του ευλόγου της διάρκειας ερευνάται *ad hoc*, η εν λόγω στάση είναι κρίσιμη και οδηγεί σε μια συνεκτίμηση του υποκειμενικά εύλογου, δηλαδή, εφόσον ο φορέας του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη επικαλείται υπέρμετρες καθυστερήσεις στην ικανοποίηση του δικαιώματός του, είναι αναγκαίο να διερευνηθεί και το τι θεωρεί ο ίδιος ως εύλογο, διότι δεν νομιμοποιείται να παραπονεείται για τη χρονική έκταση μίας εκκρεμοδικίας,

⁷⁸ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 8.

⁷⁹ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 73.

την οποία καθόρισε και ο ίδιος με τη στάση του. Σε κάθε περίπτωση, η παράμετρος αυτή, ακόμη και όταν δεν αρκεί για να απορριφθεί ο ισχυρισμός ως προς το μη εύλογο της διάρκειας, θα επηρεάσει σημαντικά-ανάλογα με την έννοια του συντρέχοντος πταίσματος στην αστική ευθύνη- την επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης ή έστω το ύψος της⁸⁰. Εξετάζοντας τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο διερευνά κατά πόσον αυτός επέδειξε τη συνήθη επιμέλεια ή αντιθέτως συνέβαλε στις καθυστερήσεις για τις οποίες παραπονείται. Δικονομικές συμπεριφορές, όπως η διαρκής αλλαγή συνηγόρων, η καθυστέρηση διενέργειας διαδικαστικών πράξεων, εσφαλμένες δικονομικές κινήσεις, αιτήματα αναβολής ή η υποβολή μεγάλου αριθμού υπομνημάτων με διαφορετικούς ισχυρισμούς καταλογίζονται στο διάδικο κατά το μέρος που επιμηκύνουν το χρόνο της εκκρεμοδικίας. Ωστόσο, η απλή χρήση του δικονομικού οπλοστασίου που παρέχει η εθνική έννομη τάξη στον προσφεύγοντα- όπως αιτήματα για διεξαγωγή αποδείξεων ή για εξαίρεση δικαστών- δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι η συνεπαγόμενη καθυστέρηση λαμβάνεται υπόψη σε βάρος του⁸¹. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι χρονικά διαστήματα που σχετίζονται με αργοπορία στην επαναφορά της αγωγής κατόπιν ματαίωσης της συζήτησης, επανειλημμένα αιτήματα αναβολών, καθυστερήσεις στην επίδοση με τις σχετικές επιπτώσεις ως προς την άσκηση ενδίκων μέσων καταλογίζονται στον προσφεύγοντα και δεν προσμετρώνται, κατ' αρχήν, στη συνολική διάρκεια της δίκης. Εντούτοις, και τα δικαστήρια πρέπει να είναι φειδωλά ως προς την ικανοποίηση αιτημάτων αναβολής, ιδιαιτέρως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν φαίνεται να συντρέχει σπουδαίος λόγος, δεδομένου ότι η τήρηση της δίκης εντός ορισμένου χρονικού πλαισίου δεν βαρύνει μόνο τους διαδίκους, αλλά και το δικαστήριο, το οποίο υποχρεούται να εφαρμόζει τους δικονομικούς κανόνες κατά τρόπο διασφαλίζοντα την ταχεία περαίωση της διαδικασίας, ώστε η δικαστική προστασία να είναι κατά χρόνο αποτελεσματική⁸².

Όσον αφορά το κριτήριο της συμπεριφοράς των αρμοδίων κρατικών οργάνων, το ΕΔΔΑ δεν αναφέρεται μόνο στη συμπεριφορά των ίδιων των δικαστικών αρχών, αλλά σε εκείνη όλων των οργάνων του Κράτους που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εμπλέκονται στην επίμαχη διαδικασία και συγκεκριμένα υπό την ιδιότητα είτε του γενεσιουργού της διοικητικής διαφοράς είτε του διαδίκου ή τέλος, του υπόχρεου να μεριμνήσει για την προσήκουσα εφαρμογή των οριστικών αποφάσεων⁸³. Αντίθετα, δεν καταλογίζονται στο Κράτος τυχόν καθυστερήσεις που οφείλονται σε διεθνή ή ενωσιακά όργανα, όπως για παράδειγμα το χρονικό διάστημα που

⁸⁰ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 263.

⁸¹ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 7.

⁸² Βλαχόπουλος Σπ., Θεμελιώδη Δικαιώματα – Ατομικά Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη 2017, σ. 740.

⁸³ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 267.

απαιτείται για την απάντηση σε προδικαστικό ερώτημα εκ μέρους του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παλαιότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο είχαν την ευκαιρία να αντιμετωπίσουν το ζήτημα των παρατεταμένων αποχών των δικηγόρων στην Ελλάδα. Ειδικότερα, σε πρώτη φάση και δεδομένου ότι ο Δικηγορικός Σύλλογος είναι ΝΠΔΔ, η Επιτροπή έκρινε ότι το χρονικό διάστημα της αποχής των δικηγόρων έπρεπε να καταλογιστεί στο Κράτος. Ωστόσο, στη συνέχεια το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη ότι, πέρα από τη νομική τους μορφή, οι Δικηγορικοί Σύλλογοι δεν ασκούν δημόσια εξουσία, έκρινε ότι η αποχή των δικηγόρων ως τέτοια δεν συνεπαγόταν την ευθύνη του Κράτους υπό το πρίσμα του ευλόγου χρόνου⁸⁴.

Το τελευταίο κριτήριο που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο για να εκτιμήσει κατά πόσον η διάρκεια μιας δίκης ήταν εύλογη είναι το διακύβευμα της εκάστοτε κρινόμενης υπόθεσης για τον προσφεύγοντα. Η σημασία της ένδικης διαφοράς για τον προσφεύγοντα λαμβάνεται συστηματικά υπόψη από τους δικαστές του Στρασβούργου. Σε αντίθεση προς τα υπόλοιπα κριτήρια τα οποία έχουν περισσότερο αντικειμενικό χαρακτήρα, μέσω του εν λόγω κριτηρίου, η κρίση ως προς την εύλογη διάρκεια της δίκης προσαρμόζεται στα υποκειμενικά δεδομένα του φορέα του δικαιώματος το οποίο κατοχυρώνει το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ⁸⁵. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έχει τονίσει επανειλημμένως ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να επιδεικνύουν ιδιαίτερη επιμέλεια και να επισπεύδουν τη διαδικασία σε σχέση με απαιτήσεις αποζημίωσης των θυμάτων αυτοκινητικών ατυχημάτων, τις διαφορές που αφορούν συνταξιοδοτικές παροχές, τις εργατικές διαφορές, καθώς και τις γαμικές διαφορές και εκείνες που αφορούν τις σχέσεις γονέων και τέκνων. Οι παράγοντες για τον προσδιορισμό του διακυβεύματος της δίκης συναρτώνται αφενός με την ένταση των συνεπειών τις οποίες θα επιφέρει η θετική ή αρνητική για το διάδικο επίλυση της διαφοράς, είτε αυτές είναι υλικές είτε ηθικού χαρακτήρα, και αφετέρου με τη χρονική έκταση της εκκρεμοδικίας σε σχέση με την προσωπική του κατάσταση: ο εύλογος χρόνος μειώνεται ανάλογα με το προσδόκιμο ζωής των διαδίκων⁸⁶.

Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι η εγγύηση του ευλόγου χρόνου καλύπτει όλες τις φάσεις των δικαστικών διαδικασιών, δηλαδή τόσο την πρωτόδικη όσο και την κατ' έφεση δίκη, καθώς και την αναιρετική διαδικασία, συμπεριλαμβανομένου του σταδίου καθαρογραφής της απόφασης. Επιπροσθέτως, στο μέτρο που η εκτέλεση μιας απόφασης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της «δίκης» υπό την έννοια του άρθρου 6, η ανωτέρω εγγύηση καταλαμβάνει και το στάδιο αυτό της εκτέλεσης.

⁸⁴ Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 246.

⁸⁵ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 8-9.

⁸⁶ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 270.

Για τον προσδιορισμό της εύλογης διάρκειας της δίκης δεν αφαιρούνται τα χρονικά διαστήματα των δικαστικών διακοπών. Σε περίπτωση παραπομπής της υπόθεσης από αναρμόδιο σε αρμόδιο δικαστήριο προσμετράται και το διάστημα κατά το οποίο η υπόθεση εκκρεμούσε στο αναρμόδιο δικαστήριο⁸⁷.

3. Ύψος επιδικαζόμενης αποζημίωσης

Κατά τη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁸⁸, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι όταν έχει θεσμοθετηθεί εθνικό ένδικο βοήθημα δίκαιης ικανοποίησης, είναι δυνατή η επιδίκαση χαμηλότερων χρηματικών ποσών σε σχέση με εκείνα που θα επιδίκαζε το ίδιο σε ανάλογες υποθέσεις⁸⁹, εφόσον τα επιδικαζόμενα σε εθνικό επίπεδο ποσά δεν είναι πολύ κατώτερα ενός ευλόγου ορίου (και πάντως όχι κατώτερο του 66% του ποσού αυτού – βλ. και αιτιολογική έκθεση του ν. 4239/2014⁹⁰) και υπό τον όρο ότι οι σχετικές αποφάσεις, οι οποίες πρέπει να είναι σύμφωνες με την νομική παράδοση και το βιοτικό επίπεδο της συγκεκριμένης χώρας, εκδίδονται ταχέως, είναι αιτιολογημένες και εκτελούνται αμέσως⁹¹. Επίσης, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι το ποσό της επιδικαζόμενης ικανοποίησης πρέπει να τελεί σε αναλογία προς το οικονομικό αντικείμενο της κύριας διαφοράς⁹², δεν αποκλείεται δε, αναλόγως του αντικειμένου της δίκης, να μην επιδικασθεί χρηματική ικανοποίηση, όταν κριθεί ότι η διαπίστωση της παραβίασης των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της Ε.Σ.Δ.Α. λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης και απουσίας αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος στο εσωτερικό δίκαιο αποτελεί επαρκή ικανοποίηση⁹³.

Η δίκαιη αποκατάσταση δεν απαιτεί απαραίτητα μια «πλήρη» χρηματική ικανοποίηση, εάν τα λοιπά μέσα ανόρθωσης τα οποία προσφέρει στο θιγόμενο η ελληνική νομοθεσία δικαιολογούν την επιδίκαση ενός χαμηλότερου ποσού. Με άλλα λόγια, η αποκατάσταση

⁸⁷ Σπυρόπουλος Φ.- Κοντιάδης Ξ. – Ανθόπουλος Χ. – Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2017, σ. 502.

⁸⁸ Ολ Ελ Συν 2676/2016, Τμ. ΙΙΙ Μονομελές 3039-3041/2014, 99-105, 107-119, 632-639, 1215-1224/2016.

⁸⁹ βλ. Αποφάσεις ΕΔΔΑ επιδικάζουσες αποζημιώσεις σε προσφυγές κατά Ελλάδα επί συνταξιοδοτικών υποθέσεων: Σκαφίδας κ.ά. της 19.6.2014, Δίπλα και Ποτούρη της 19.6.2014, Μινάτσης της 28.5.2014, Μαυρεδάκη της 24.10.2013, Καλαντζή – Κανατά της 22.1.2013, Πιτσάρης της 10.5.2011, Γλεντζές της 13.1.2011

⁹⁰ Βλ. 12-137, 144-145, 1188-1212/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

⁹¹ βλ. Ε.Δ.Δ.Α. Cocchiarella κατά Ιταλίας, υπόθεση 64886/01, απόφαση Μείζονος Συνθέσεως της 29.3.2006, σκέψεις 80 και 97, Gordana Adzi-Spirkoska κ.ά. και Ico Topuzovski κατά ΦΥΡΟΜ, υποθέσεις 38914/05 και 17879/05, απόφαση της 3.11.2011, Jakuronic κατά Κροατίας, υπόθεση 1241/04, απόφαση της 31.7.2007, Scordino κατά Ιταλίας, υπόθεση 36813/97, απόφαση Μείζονος Συνθέσεως της 26.3.2006, σκ. 188, 189, 206, Dubjakova κατά Σλοβακίας, υπόθεση 67299/01, απόφαση της 19.10.2004

⁹² ΕΔΔΑ Μινάτσης κατά Ελλάδα, υπόθεση 13558/10, απόφαση της 28.5.2014, σκέψη 26, σύμφωνα με την οποία ελήφθη υπόψη το αντικείμενο της διαφοράς

⁹³ ΕΔΔΑ Αναστασιάδης και λοιποί κατά Ελλάδα της 18.4.2013, σκέψη 43, και Φεργαδιώτη – Ριζάκη κατά Ελλάδα της 18.4.2013, σκέψη 27, με τις οποίες το Δικαστήριο δέχθηκε ότι επί υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας δίκης, το οικονομικό αντικείμενο της οποίας δεν ήταν υψηλό, η διαπίστωση παραβίασεως των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της Ε.Σ.Δ.Α. αποτελούσε επαρκή ικανοποίηση.

επιβάλλεται μεν να είναι πλήρης, όχι όμως με τη μορφή της πλήρους χρηματικής ικανοποίησης, ενόψει του επικουρικού χαρακτήρα της τελευταίας. Συνεπώς, δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος συνιστά η καταδίκη του Δημοσίου σε καταβολή χρηματικού ποσού το οποίο, σε συνδυασμό με τους λοιπούς τρόπους αποκατάστασης της βλάβης από την υπερβολική καθυστέρηση της δίκης, επιτρέπει την πλήρη και συνολική ανόρθωση της βλάβης αυτής⁹⁴.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου (ενδεικτικά 86, 3041, 3839, 3843, 3844/2014 Τμ. ΙΙΙ), το αίτημα περί καταβολής του ως άνω ποσού εντός έξι μηνών από την κοινοποίηση της απόφασης στον Υπουργό Οικονομικών προβάλλεται αλυσιτελώς, δεδομένου ότι υφίσταται εκ του νόμου (άρθρο 6 παρ. 1 ν. 4239/2014) ρητή υποχρέωση του Δημοσίου για εκτέλεση της επιδικάζουσας αποζημίωσης απόφασης εντός της ως άνω προθεσμίας.

4. Αποκατάσταση υλικής ζημίας

Αντικείμενο της αίτησης είναι η δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος με την επιδίκαση εύλογου χρηματικού ποσού για την αποκατάσταση, κατά κύριο λόγο, της ηθικής βλάβης που υπέστη ως διάδικος λόγω της προσβολής του δικαιώματος σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης. Με την απόφαση 6269/2015 το ΙΙΙ Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αφού έλαβε υπόψη ότι η προβλεπόμενη στα άρθρα 1 - 6 του ν. 4239/2014 αίτηση αναφέρεται στη δίκαιη ικανοποίηση αδιαστίκτως, δηλαδή στην χρηματική αποκατάσταση οποιασδήποτε βλάβης υπέστη ο αιτών εξαιτίας της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, χωρίς να υφίσταται οποιαδήποτε ένδειξη περί εξαίρεσης της αποκατάστασης τυχόν υλικής ζημίας, απεφάνθη ότι είναι νόμω βάσιμη σχετική αίτηση, εφόσον βεβαίως αποδεικνύεται η ύπαρξη της ζημίας αυτής, τελεί δε αυτή (υλική ζημία) σε άμεση αιτιώδη συνάφεια με την υπέρβαση του εύλογου χρόνου της δίκης. Η άποψη αυτή, άλλωστε, ενισχύεται και από τους σκοπούς θέσπισης των οικείων διατάξεων, μεταξύ των οποίων, σύμφωνα με την οικεία αιτιολογική έκθεση, είναι η θέσπιση αποτελεσματικής προσφυγής που θα οδηγήσει στην αποφυγή έκδοσης πιλοτικής απόφασης από το Ε.Δ.Δ.Α. για την υπέρβαση του εύλογου χρόνου στις δίκες ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, περαιτέρω θα καταστήσει δυνατή την αποφυγή έκδοσης σωρείας καταδικαστικών για την Ελλάδα αποφάσεων για την αιτία αυτή και, τέλος, θα οδηγήσει σε πλήρη και ενιαία αντιμετώπιση του ζητήματος της αποκατάστασης των θιγομένων από την υπέρβαση του εύλογου

⁹⁴ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 89.

χρόνου των διαδικασιών ενώπιον όλων των δικαστηρίων της χώρας⁹⁵ (βλ. για σχετικά με την υλική ζημία την αντίστοιχη αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012, σελ. 18 και 20 καθώς και ΣτΕ 2975/2013). Τέλος, αντίθετη άποψη θα είχε ως αποτέλεσμα να υφίσταται έλλειμμα δικαστικής προστασίας και αποτελεσματικής προσφυγής κατά παράβαση των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της Ε.Σ.Δ.Α., αφού, κατά την κρατούσα νομολογία, το δημόσιο δεν ευθύνεται σε αποζημίωση, κατ' άρθρο 105 ΕισΝΑΚ, για πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών που δρούν ατομικώς ή συλλογικώς κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (ενδεικτ. Α.Π. 256/1996, ΣτΕ 3176/1998, Ελ.Συν. 4353/15 σκ. 9, αποφάσεις ΕΔΔΑ Τσουκαλάς κατά Ελλάδος σκ. 42-43 και Βασιλειάδης κατά Ελλάδος, αρ. προσφυγής 7487/08, σκ. 18), πλην των περιπτώσεων που ορίζονται ρητά στο νόμο (ενδεικτ. άρθρο 3ο παρ. 2 του ν. 2957/2001) καθώς και στην περίπτωση πρόκλησης ζημίας από πράξεις των οργάνων αυτών, η οποία όμως μπορεί να αποδοθεί σε πρόδηλο σφάλμα τους (βλ. Ολ. ΣτΕ 1501/2014).

Στα πλαίσια της υπόθεσης αυτής, με την κρινόμενη αίτηση, κατ' εκτίμηση του περιεχομένου της, η αιτούσα προέβαλε ότι υπερβολική χρονική καθυστέρηση της δίκης είχε ως αποτέλεσμα να υποστεί αυτή οικονομική ζημία λόγω της στέρησης της αυξημένης σύνταξής της από 1.7.2000 μέχρι 31.12.2007. Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι το Δικαστήριο με την απόφαση αυτού, αφού δέχθηκε την έφεσή της, ανέπεμψε την υπόθεση στην αρμόδια Διεύθυνση του Γ.Λ.Κ. για να εξετάσει στην ουσία το αίτημά της και δεν αναπροσάρμοσε το ίδιο τη σύνταξή της αναδρομικά. Με τον τρόπο αυτό, κατά τα ιστορούμενα, η νέα συνταξιοδοτική πράξη που θα εκδοθεί σε εκτέλεση της ως άνω απόφασης θα αναπροσαρμόζει τη σύνταξη της, σύμφωνα με το άρθρο 60 του π.δ. 169/2007, αναδρομικά από τριετία από την έκδοση της τελευταίας, ήτοι από 16.12.2011, με αποτέλεσμα η αιτούσα να απολέσει τις διαφορές μεταξύ της σύνταξης που ελάμβανε και αυτής που έπρεπε να λαμβάνει μετά την κατ' αύξηση αναπροσαρμογή με βάση τις διατάξεις των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, κατά το χρονικό διάστημα από 1.7.2000 έως 31.1.2007. Εξαιτίας της απώλειας αυτής η αιτούσα ισχυρίστηκε ότι υπέστη οικονομική ζημία η οποία ανέρχεται σε 13.037,06 ευρώ. Για το λόγο αυτό ζήτησε να διαπιστωθεί ότι συντρέχει υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης καθώς και ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά της για ταχεία απονομή της δικαιοσύνης. Τέλος, ζήτησε να υποχρεωθεί το Ελληνικό Δημόσιο να της καταβάλλει το ποσό των 13.037,06 ευρώ για την αποκατάσταση της υλικής ζημίας που κατά τα ανωτέρω ιστορούμενα υπέστη λόγω της ως άνω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης.

Το αίτημα, όμως, της αιτούσας για επιδίκαση ποσού 13.037,06 ευρώ ως δίκαιη ικανοποίηση λόγω υλικής ζημίας κρίθηκε απορριπτέο, διότι από τα προεκτεθέντα δεδομένα της υπόθεσης σε συνδυασμό με τα ιστορούμενα από την αιτούσα, δεν προέκυψε, πρωτίστως, ότι η τελευταία είχε ήδη υποστεί την επικαλούμενη ζημία. Τούτο δε διότι η ζημία της θα προέκυπτε

⁹⁵6269/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

από την αναπροσαρμογή της σύνταξης της κατά τις μισθολογικές διατάξεις των ν. 2838/2000 και 3016/2002 αναδρομικά από 16.12.2011 και όχι από 1.7.2000, πλην, όμως, όπως και η ίδια συνομολόγησε, δεν είχε ακόμα εκδοθεί από τη συνταξιοδοτική διοίκηση η εν λόγω πράξη αναπροσαρμογής και για το λόγο αυτό το σχετικό αίτημα απερρίφθη ως αβάσιμο. Τέλος, το αίτημα όπως υποχρεωθεί το Ελληνικό Δημόσιο να καταβάλλει στην αιτούσα «το χρηματικό ποσό επιδικασθείσας αυξημένης δικαστικής δαπάνης» κρίθηκε παντελώς αόριστο και ανεπίδεκτο δικαστικής εκτίμησης και, ως εκ τούτου, απορριπτέο.

Μετά την κατά τα ανωτέρω διαπίστωση ότι συνέτρεξε παραβίαση του δικαιώματος της αιτούσας σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης και την απόρριψη του αιτήματος για επιδίκαση δίκαιης αποζημίωσης λόγω υλικής ζημίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υπό κρίση αίτηση πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή και να διαταχθεί η απόδοση στην αιτούσα μέρους του καταβληθέντος παραβόλου, ανερχόμενου σε εκατό (100) ευρώ (άρθρο 73 παρ. 4 του Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4129/2013, Α' 52).

5. Απόρριψη αιτήματος επιδίκασης τόκων

Κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, με τις διατάξεις του άρθρου 6 του ν. 4239/2014, με τις οποίες θεσπίζεται ειδική και πλήρης ρύθμιση για την εκτέλεση των αποφάσεων που επιδικάζουν δίκαιη ικανοποίηση, αποβλέπουσα στην ταχεία εκτέλεση των αποφάσεων αυτών και στην διασφάλιση της ύπαρξης πίστωσης στον κρατικό προϋπολογισμό για την κάλυψη της σχετικής δαπάνης, δεν προβλέπεται η καταβολή τόκων επί του επιδικαζόμενου ποσού. Συναφώς το ΕΔΔΑ δέχεται αφενός μεν ότι οι αρχές χρειάζονται χρόνο για να καταβάλουν την αποζημίωση προς επανόρθωση των συνεπειών μιας μακράς δικαστικής διαδικασίας, και ότι ο χρόνος αυτός δεν πρέπει να απέχει πέραν των έξι μηνών από την ημερομηνία, κατά την οποία η επιδικάζουσα την αποζημίωση απόφαση καθίσταται εκτελεστή, και αφετέρου ότι ένδικο βοήθημα που καταλήγει στην επιδίκαση αποζημίωσης εντός ευλόγου χρόνου μπορεί να υπάγεται σε διαδικαστικούς κανόνες που δεν είναι επακριβώς όμοιοι σε σχέση με τις συνήθεις αγωγές αποζημιώσεως (βλ. ΕΔΔΑ Cocchiarella κατά Ιταλίας της 29.3.2006, σκ. 89 και 91). Εξάλλου, και το ίδιο το ΕΔΔΑ, όταν δικάζει σε Τμήμα, δίνει προθεσμία τριών μηνών για την πληρωμή του επιδικαζόμενου από αυτό ποσού από την ημερομηνία που θα καταστεί η απόφαση οριστική (ήτοι μετά την πάροδο τριών μηνών από την δημοσίευσή της – βλ. άρθρο 44 παρ. 2 περ. β' της ΕΣΔΑ) και διατάσσει την πληρωμή τόκων υπερημερίας μόνον σε περίπτωση υπέρβασης της εν λόγω προθεσμίας, υπολογιζομένους μάλιστα από την λήξη της προθεσμίας

αυτής (και όχι από την άσκηση της ενώπιόν του προσφυγής) και έως την καταβολή⁹⁶. Ενόψει των ανωτέρω, είναι απορριπτέο ως αβάσιμο το αίτημα να καταβληθεί το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης νομιμοτόκως από την ημερομηνία κατάθεσης της κρινομένης αίτησης, άλλως από την ημερομηνία κοινοποίησης αυτής στο Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, το δε προβαλλόμενο με το υπόμνημα αίτημα περί καταβολής τόκων μετά την πάροδο εξαμήνου από την επίδοση της εκδοθησομένης αποφάσεως στον Υπουργό Οικονομικών πρέπει να απορριφθεί πρωτίστως ως απαραδέκτως προβαλλόμενο το πρώτον με το υπόμνημα⁹⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι με την 86/2015 απόφαση του ΙΙΙ Τμήματος απερρίφθη ως αβάσιμο το αίτημα να καταβληθεί το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης νομιμοτόκως από την πάροδο εξαμήνου από την επίδοση της εκδοθησομένης απόφασης στον Υπουργό Οικονομικών, το οποίο είχε προβληθεί παραδεκτώς και όχι το πρώτον με το υπόμνημα.

6. Συμψηφισμός δικαστικής δαπάνης

Κατά τη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁹⁸, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 5 παρ. 3 του ν. 4239/2014, σε περίπτωση μερικής αποδοχής της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση, η δικαστική δαπάνη συμψηφίζεται μεταξύ των διαδίκων.

7. Νομολογία Ελεγκτικού Συνεδρίου

Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μεγάλη πλειονότητα των υποθέσεων που άγονται ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατόπιν άσκησης αίτησης δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4239/2014, αφορούν διαδικασίες, ενώπιον του ΙΙΙ Τμήματος, σχετικές με την αναπροσαρμογή συντάξεων κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002. Ειδικότερα, από την Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου έχει γίνει παγίως δεκτό⁹⁹ ότι η αύξηση του βασικού μισθού των εν ενεργεία αξιωματικών και υπαξιωματικών, που θεσπίζεται με τις διατάξεις των νόμων 2838/2000 (άρθρα 5, 6) και 3016/2002 (άρθρο 37), συνεπάγεται την αντίστοιχη αναπροσαρμογή της σύνταξης όσων αποχώρησαν από την υπηρεσία πριν από την έναρξη ισχύος των εν λόγω διατάξεων, με τις ίδιες προϋποθέσεις ως και για τους εν ενεργεία ομοιόβαθμους τους.

⁹⁶ βλ. ΕΔΔΑ Cocchiarella της 29.3.2006, διατακτικό υπ' αριθμ. 5.b, Αθανασίου κατά Ελλάδας διατακτικό υπ' αριθμ. 6 στοιχείο β'

⁹⁷ 12, 15-24, 39, 40, 42, 45-65, 69, 71-85, 87-111, 148-168, 2427, 2428, 2429, 2431, 2437, 2438, 2439, 2443, 2444/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές

⁹⁸ 5194-5208/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

⁹⁹ βλ. Ολ. Ελ.Συν. 814/2004, 839, 1013/2011, 961, 1433, 3461/2012, 2000/2013 κ.ά.

Με την 2676/2016 απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου η περίοδος που ελήφθη υπόψη, προκειμένου να κριθεί αν συντρέχει ή όχι υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης, άρχισε με την κατάθεση της αίτησης αναίρεσης και περατώθηκε με την έκδοση της οριστικής απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι η υπόθεση κατέστη ξανά εκκρεμής στο Τμήμα κατόπιν παραδοχής της αίτησης αναίρεσης και μη συνυπολογιζομένου του χρονικού διαστήματος που επακολούθησε έως την επίδοση της απόφασης, δοθέντος ότι ήδη από τη δημοσίευση ήταν δυνατή για τους διαδίκους η λήψη αντιγράφου της απόφασης και η πλήρης γνώση του περιεχομένου της. Εξάλλου, από τα στοιχεία του φακέλου δεν προκύπτει ότι η αιτούσα συνέβαλε με τη συμπεριφορά της στην καθυστέρηση εκδίκασης της αίτησης αναίρεσης, ενώ, αντιθέτως, οι αρμόδιες κρατικές αρχές συνέβαλαν στην επιμήκυνση της διάρκειας της δίκης επί της ασκηθείσας αίτησης αναίρεσης (μη νόμιμη κλήτευση της τότε αναιρεσίβλητης και ήδη αιτούσας, με συνέπεια την κήρυξη απαράδεκτης της συζήτησης της υπόθεσης και επαναπροσδιορισμό της για νέα δικάσιμο). Άλλωστε, τα μεν τεθέντα στην κριθείσα υπόθεση νομικά ζητήματα ήταν πολύπλοκα (σύνθετο νομοθετικό πλαίσιο δημοσιονομικών διορθώσεων, διάκριση εννοιών «τελικού αποδέκτη», «τελικού δικαιούχου», «δημοσίου υπολόγου», «αχρεωστήτως λαβόντος»), το δε διακύβευμα της υπόθεσης ήταν σημαντικό για την αιτούσα, διότι συναρτάτο άμεσα με την οικονομική κατάσταση και τη λειτουργία της, η υπόθεση όμως δεν είχε επιλυθεί οριστικά λόγω της αναπομπής της στο Ι Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το χρονικό διάστημα των 5 ετών, 2 μηνών και 12 ημερών, που μεσολάβησε από την άσκηση της αίτησης αναίρεσης μέχρι τη δημοσίευση της απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δεν ικανοποιούσε τις απαιτήσεις της «εύλογης διάρκειας» της δίκης κατά την έννοια του άρθρου 1 του ν.4239/2014 και, επομένως, συνέτρεξε παραβίαση του δικαιώματος της αιτούσας σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης. Η καθυστέρηση που εμφιλοχώρησε προκάλεσε πράγματι στην αιτούσα ηθική βλάβη, για την αποκατάσταση της οποίας κρίθηκε ότι έπρεπε να της επιδικασθεί ως δίκαιη ικανοποίηση χρηματικό ποσό ύψους 500 ευρώ, κατόπιν συνεκτίμησης του συνόλου των περιστάσεων της υπόθεσης, καθώς και του γεγονότος ότι το σημερινό βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα, το οποίο, όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, έχει υποστεί σημαντική πτώση κατά τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα του σοβαρότατου κλονισμού της δημοσιονομικής ισορροπίας του ελληνικού κράτους, λόγω της εκτόξευσης σε πρωτοφανή επίπεδα του δημόσιου χρέους και της μείωσης του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος και του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Με την απόφαση 111/2016 του ΙΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίθηκε ότι η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η 580/2015 απόφαση είχε μεν ως αντικείμενο τη βασιμότητα αποζημιωτικής αξίωσης χωρίς μεγάλη δυσχέρεια, ωστόσο, για την επίλυση της, έπρεπε να

διαπιστωθεί, ως πρόκριμα, ο παράνομος χαρακτήρας των ζημιογόνων πράξεων και παραλείψεων των συνταξιοδοτικών οργάνων του Δημοσίου κατά την άσκηση της ανατεθείσας σε αυτά δημόσιας εξουσίας. Περαιτέρω, το ΙΙΙ Τμήμα, προκειμένου να εξαγάγει οριστική κρίση επί της ασκηθείσας αγωγής, όφειλε να αναβάλει την έκδοση οριστικής απόφασης, καθόσον τα στοιχεία για τα χρηματικά ποσά που έλαβε και εκείνα που όφειλε να λάβει ο αιτών κατόπιν αναπροσαρμογής της σύνταξής του, τηρούνταν στην αρμόδια Διεύθυνση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Τέλος, εφόσον η υπόθεση είχε ως αντικείμενο αποζημιωτική αξίωση, η αξίωση του αιτούντος δεν συνδέεται με τον βιοπορισμό και τη διαβίωσή του, ώστε το διακύβευμα να θεωρείται σημαντικό, όπως διατείνεται ο αιτών, καθόσον όλο το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα του καταβάλλονταν συντάξιμες αποδοχές, ενώ του επιδικάστηκε και σημαντικό χρηματικό ποσό.

Με τις αποφάσεις 5194-5208/2015 του ΙΙΙ Τμήματος κρίθηκε ότι η έκταση της ηθικής βλάβης του αιτούντος ήταν ιδιαίτερος περιορισμένη, καθόσον η από πολλών ετών νομολογία του Δικαστηρίου είχε καταστήσει πρόδηλη την υπέρ αυτού έκβαση της δίκης και, συνεπώς, αυτός δεν υπέστη αγωνία ή ταλαιπωρία ούτε βρισκόταν σε αβεβαιότητα κατά τη διάρκεια της όλης διαδικασίας.

Με τις αποφάσεις 553-555/2016 του ΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίθηκε ότι «... ως προς το αίτημα της αιτούσας για αναπροσαρμογή της σύνταξής της με το συνυπολογισμό σ' αυτήν της ειδικής παροχής του άρθρου 14 του ν.3016/2002, είχε ήδη διαμορφωθεί πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου (Ελ. Συν. Ολομ. 1723/2010, 2310/2013, ΙΙ Τμ. 860/2009, 2482, 1861, 489/2008, 2139/2007), στο πλαίσιο της οποίας ουδεμία μειοψηφία διατυπώθηκε. Λόγω δε της σταθερής αυτής νομολογίας (ήδη από το έτος 2007), σύμφωνα με την οποία η επίδικη παροχή ως μη έχουσα χαρακτήρα γενικής προσαύξησης μισθών δεν αποτελεί συντάξιμη παροχή και συνεπώς δεν λαμβάνεται υπόψη για τον κανονισμό ή την αναπροσαρμογή της σύνταξης κατά το άρθρο 9 του Συνταξιοδοτικού Κώδικα για οποιαδήποτε κατηγορία συνταξιούχων του Δημοσίου, είχε καταστεί προφανής η εις βάρος της αιτούσας έκβαση της δίκης επί της προαναφερόμενης έφεσής της, με την οποία επεδίωκε την αποδοχή του σχετικού αιτήματός της. Μπορούσε δε ευχερώς να λάβει γνώση της νομολογίας αυτής, η οποία αποτυπώθηκε σε σωρεία αποφάσεων επί όμοιων υποθέσεων συναδέλφων της, ενόψει και του αυξημένου ενδιαφέροντος και της επικαλούμενης αγωνίας της για την εξέλιξη της υπόθεσής της. Εξάλλου, η υπόθεση δεν συνδεόταν με τη διασφάλιση των μέσων βιοπορισμού και διαβίωσης της αιτούσας, η οποία ήταν πολιτική συνταξιούχος του Δημοσίου, καθώς, κατά τα προεκτεθέντα, αφορούσε μόνο το συνυπολογισμό της επίδικης παροχής στις συντάξιμες αποδοχές της, ούτε προκύπτει ότι η καθυστέρηση εκδίκασης της έφεσής της

επηρέασε κατ' άλλον τρόπο την προσωπική της κατάσταση. Με τα δεδομένα αυτά, το διακύβευμα της υπόθεσης δεν μπορεί να θεωρηθεί σημαντικό για την αιτούσα».

Με τις 3039-3041, 3839-3844/2014 αποφάσεις του ΙΙΙ Τμήματος κρίθηκε ότι, από τα στοιχεία του φακέλου της υπόθεσης, δεν προέκυψε ότι ο αιτών συνέβαλε με τη συμπεριφορά του στην καθυστέρηση εκδίκασης της έφεσης. Περαιτέρω, τα τεθέντα στην κριθείσα υπόθεση νομικά ζητήματα δεν ήταν πολύπλοκα, καθόσον επ' αυτών είχε διαμορφωθεί ήδη προ της καταθέσεως της εφέσεως πάγια νομολογία της Ολομέλειας του Δικαστηρίου περί της εφαρμογής των διατάξεων των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, που προβλέπουν μισθολογικές προαγωγές των εν ενεργεία στρατιωτικών, επί των αποστρατευθέντων προ της ενάρξεως της ισχύος των νόμων αυτών στρατιωτικών προς αναπροσαρμογή της σύνταξής τους. Επίσης, παρότι η υπόθεση ήταν συνταξιοδοτικής φύσεως, δεν συνδεόταν με τη διασφάλιση των μέσων βιοπορισμού και διαβίωσης του αιτούντος, καθόσον αφορούσε την περιορισμένης έκτασης αναπροσαρμογή της σύνταξής του και όχι τον κανονισμό αυτής. Συνεπώς, το διακύβευμα της υπόθεσης δεν ήταν μείζονος σπουδαιότητας, ούτε κατέστη εκ των υστέρων σημαντικό, όπως διατείνεται ο αιτών, λόγω της μείωσης της σύνταξής του, κατόπιν των διαδοχικών μειώσεων των στρατιωτικών και των άλλων συντάξεων του Δημοσίου, που άρχισαν να επιβάλλονται από το έτος 2010, συνεπεία της επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης του κράτους, απορριπτομένων των περί του αντιθέτου ισχυρισμών αυτού¹⁰⁰. Αντιθέτως, η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας, η οποία επηρεάζει προδήλως το βιοτικό επίπεδο σε αυτήν, δικαιολογεί την επιδίκαση μικρότερου ποσού για χρηματική ικανοποίηση σε περίπτωση που διαπιστωθεί υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης, από εκείνο που θα επιδικάζετο αν δεν συνέτρεχε η επιδείνωση¹⁰¹. Ενόψει των προεκτεθέντων, το Δικαστήριο, εκτιμώντας τις συνθήκες της υπόθεσης και βάσει των κριτηρίων, τα οποία απαριθμούνται ενδεικτικά στην παρ. 1 του άρθρου 5 του ν. 4239/2014, αποφάνθηκε ότι το χρονικό διάστημα των επτά ετών και έξι μηνών, που μεσολάβησε από την έναρξη έως τη λήξη της επίμαχης διαδικασίας και μάλιστα σε ένα βαθμό δικαιοδοσίας, δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της εύλογης διάρκειας της δίκης υπό την έννοια της διατάξεως του άρθρου 1 του νόμου αυτού ούτε άλλωστε τις απαιτήσεις της λογικής προθεσμίας, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, και επομένως συνέτρεξε παραβίαση του δικαιώματος του αιτούντος σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης. Η καθυστέρηση που εμφοιλογώρησε προκάλεσε πράγματι στον αιτούντα ηθική βλάβη, για την αποκατάσταση της οποίας επιδικάσθηκε ως δίκαιη ικανοποίηση χρηματικό ποσό, απορριπτομένου του ισχυρισμού του Δημοσίου ότι με τη διαπίστωση της παραβάσεως αποκαθίσταται πλήρως η ηθική του βλάβη. Και να μεν ισχυρίστηκε περαιτέρω το Δημόσιο ότι εν προκειμένω δεν πρέπει να επιδικασθεί δίκαιη

¹⁰⁰ 99-119, 632-639, 1215-1224/2016 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

¹⁰¹ 64, 65, 72, 73, 76, 78, 80-83, 90, 92, 97, 98, 100, 106-108, 111/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

ικανοποίηση, «ενόψει της πλήρους ικανοποίησης» του αιτούντος, καθόσον αυτός έχει ασκήσει την από 4.12.2012 κατανηφιστική αγωγή ενώπιον του ΙΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, με την οποία ζητεί να του καταβληθούν εντόκως τα ποσά των 33.158,76 ευρώ ως αποζημίωση και των 3.000 ευρώ λόγω ηθικής βλάβης, πλην όμως η αγωγή αυτή, η οποία εξάλλου δεν είχε εισέτι προσδιορισθεί προς εκδίκαση, δεν είχε ως αντικείμενο τις αξιώσεις του για αποζημίωση λόγω της καθυστέρησης εκδίκασης της έφεσής του, αλλά αφορούσε την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω της παράλειψης της συνταξιοδοτικής διοίκησης να αναπροσαρμόσει αυξητικά τη σύνταξή του. Αντιθέτως δε, από τα στοιχεία του φακέλου δεν προέκυψε ότι ο αιτών είχε μέχρι το χρόνο εκείνο ικανοποιηθεί ούτε ότι είχε επιληφθεί η αρμόδια Διεύθυνση του Γ.Λ.Κ. του αιτήματός του προς αναδρομική αναπροσαρμογή της σύνταξής του, σε συμμόρφωση προς το διατακτικό της ως άνω δικαστικής απόφασης. Ως εκ τούτου ο ισχυρισμός του Δημοσίου περί ικανοποίησης του αιτούντος απερρίφθη. Τέλος, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη το σημερινό βιοτικό επίπεδο στην χώρα¹⁰², το οποίο, όπως προέκυπτε από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, έχει υποστεί σημαντική πτώση κατά τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα του κλονισμού της δημοσιονομικής ισορροπίας του ελληνικού κράτους, προς αποκατάσταση της οποίας έχουν θεσπισθεί, μεταξύ άλλων, μειώσεις των απολαβών των υπαλλήλων και των συνταξιούχων. Η πτώση δε του βιοτικού επιπέδου δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για τον προσδιορισμό μεγαλύτερου χρηματικού ποσού ως αποζημίωσης, δεδομένου ότι σκοπός της επιδικαζόμενης αποζημίωσης δεν είναι η αποκατάσταση της ζημίας, την οποία έχει ενδεχομένως υποστεί ο αιτών από τα ληφθέντα προς αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης μέτρα, αλλά η αποζημίωση για την ηθική βλάβη που υπέστη από την καθυστέρηση εκδίκασης της υπόθεσής του¹⁰³, απορριπτομένου του σχετικού ισχυρισμού του αιτούντος. Κατόπιν αυτών, το Δικαστήριο εκτιμώντας το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης και λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία του φακέλου, κατά μερική παραδοχή της υπό κρίση αίτησης, επεδίκασε στον αιτούντα το ποσόν των τριών χιλιάδων (3.000,00) ευρώ ως δίκαιη ικανοποίηση για ηθική βλάβη.

Με τις 2415-2432, 2435-2447, 2449-2454, 3408-3429, 3431-3479, 5194-5208, 6088, 6090, 6091, 6093-6098, 6100, 6101, 6102, 6103, 6111, 6114-6128, 6232-6239, 6370-6384/2015 αποφάσεις του ΙΙΙ Τμήματος κρίθηκε ότι από τα στοιχεία του φακέλου δεν προέκυπτε ότι ο αιτών είχε μέχρι το χρόνο εκείνο ικανοποιηθεί, η δε ένδικη ικανοποίηση αφορούσε στην προκληθείσα από την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ηθική βλάβη και ήταν, ως εκ τούτου, διάφορη της εκ της αποφάσεως του Τμήματος ικανοποίησης του αιτούντος, η οποία αφορούσε στην καταβολή συντάξεων.

¹⁰² βλ. ιδίως ΕΔΔΑ *Jakupović κατά Κροατίας*, υπόθεση 1241/04, απόφαση της 31.7.2007, σκέψεις 15 και 17, στις οποίες γίνεται αναφορά στα ποσά αποζημιώσεων, που επιδικάζονται σε παρόμοιες υποθέσεις κατά της Κροατίας
¹⁰³ 15, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 40, 42, 47, 49, 53, 54, 56, 59, 60, 61, 63/2015 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές.

Με τις 24, 42, 44-51, 54-60, 62, 67, 69, 73, 77, 102, 118, 122, 126-134, 137, 140/2015 αποφάσεις του ΙΙΙ Τμήματος απερρίφθη ο προβαλλόμενος με το υπόμνημα ισχυρισμός του Δημοσίου ότι στην υπό κρίση υπόθεση δεν πρέπει να επιδικασθεί δίκαιη ικανοποίηση «ενόψει της πλήρους ικανοποίησης» του αιτούντος, ο οποίος έχει ασκήσει καταψηφιστική αγωγή ενώπιον του ΙΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, επιδιώκοντας την καταβολή εκ μέρους του Δημοσίου αποζημίωσης καθώς και χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, προεχόντως διότι το Δημόσιο δεν ισχυρίστηκε ότι η επικαλούμενη αγωγή έχει ως αντικείμενο την αποκατάσταση της ηθικής του βλάβης από την ως άνω διαπιστωθείσα παραβίαση του δικαιώματός του σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης.

Με τις 65, 69, 73, 1200, 1201, 1202-1206, 2452, 2453/2015 αποφάσεις του ΙΙΙ Τμήματος συνεκτιμήθηκε το γεγονός ότι από τα στοιχεία του φακέλου δεν προέκυπτε ότι το Γ.Λ.Κ. είχε συμμορφωθεί, μέχρι το χρόνο εκείνο, προς το διατακτικό της απόφασης επί της έφεσης, για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας εκδίκασης της οποίας παραπονείτο ο αιτών.

Στην 106/2016 απόφαση του ΙΙΙ Τμήματος, το Δικαστήριο, εκτιμώντας το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. επί παρόμοιων υποθέσεων¹⁰⁴ και συνεκτιμώντας: α) το σημερινό βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα, το οποίο, όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία έχει υποστεί σημαντική πτώση κατά τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα του σοβαρότατου και διαρκώς επιδεινούμενου κλονισμού της δημοσιονομικής ισορροπίας του ελληνικού κράτους, λόγω της εκτόξευσης σε πρωτοφανή επίπεδα του δημοσίου χρέους και της μείωσης του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος και του κατά κεφαλήν εισοδήματος¹⁰⁵, β) το περιορισμένης σημασίας διακύβευμα της υπόθεσης, το οποίο δεν προκάλεσε μεγάλη ένταση άγχους στον αιτούντα για την έκβαση της δίκης, αφού δεν αφορούσε στη θεμελίωση αλλά στην αναπροσαρμογή του συνταξιοδοτικού του δικαιώματος, ούτε κατέστη εκ των υστέρων σημαντικό ενόψει της από το έτος 2010 οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας και της μείωσης μισθών και συντάξεων, έκρινε ότι, κατά μερική παραδοχή της αίτησης, πρέπει να επιδικασθεί στον αιτούντα το ποσόν των χιλίων οχτακοσίων πενήντα ευρώ (1.850,00) ως δίκαιη ικανοποίηση για ηθική βλάβη (ανάλογες και οι 99-110, 112, 114-119, 632, 632-639, 1215-1224/2016 Τμ. ΙΙΙ Μονομελές).

Με την 631/2016 απόφαση του ΙΙΙ Τμήματος, το Δικαστήριο, εκτιμώντας το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης και συγκεκριμένα αφενός τη διαμορφωμένη ήδη από το έτος 2009 πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ενόψει της οποίας είχε καταστεί προφανής η σε βάρος

¹⁰⁴ βλ. αποφάσεις Μουτσάτσος κατά Ελλάδας της 30.10.2014, Μαντζαβά κατά Ελλάδας της 2.10.2014, Φιλίππου κατά Ελλάδας της 24.7.2014, Μουλακάκης κατά Ελλάδας της 24.7.2014, Παπαδοπούλου – Νικολαΐδου κατά Ελλάδας της 24.7.2014, Τράγκαλος κατά Ελλάδας της 24.7.2014, Σκαφιδάς κατά Ελλάδος της 19.6.2014, Δίπλα κατά Ελλάδας της 19.6.2014, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδας της 24.10.2013/

¹⁰⁵ βλ. αποφάσεις Dudjakova κατά Σλοβακίας της 10.10.2004 και Scordino κατά Ιταλίας της 26.3.2006

του αιτούντος έκβαση της δίκης επί της έφεσής του και αφετέρου την ανυπαρξία σημαντικού διακυβεύματος για αυτόν, δεδομένου ότι η υπόθεση δεν συνδεόταν με τη διασφάλιση των μέσων βιοπορισμού και διαβίωσης του αιτούντος, ο οποίος ελάμβανε στρατιωτική σύνταξη από το Δημόσιο, καθόσον αφορούσε μόνο στον συνυπολογισμό στο ακέραιο του επιδόματος θέσης υψηλής ευθύνης στις συντάξιμες αποδοχές του για περιορισμένο χρονικό διάστημα (1.1.2003 έως και 31.12.2006), έκρινε ότι η ηθική βλάβη που υπέστη ο αιτών από την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης επανορθώνεται επαρκώς **με μόνη τη διαπίστωση της παραβίασης** του δικαιώματός του σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης¹⁰⁶.

Με την 1523/2016 απόφαση, το ΙΙ Τμήμα έκρινε ότι η ηθική βλάβη της αιτούσας επανορθώνεται επαρκώς με μόνη τη διαπίστωση της παραβίασης του δικαιώματός της σε δίκαιη δίκη. Ειδικότερα, η αιτούσα, συνταξιούχος του Ι.Κ.Α.- Ε.Τ.Α.Μ., κατέθεσε, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αγωγή, με την οποία ζήτησε να υποχρεωθεί το Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. να της καταβάλει μη ληφθείσα κατά τους ισχυρισμούς της οικογενειακή παροχή. Το ΙΙ Τμήμα κήρυξε εαυτό αναρμόδιο για την εκδίκαση της αγωγής αυτής και την παρέπεμψε στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών, κρίνοντας ότι στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου δεν ανήκει η εκδίκαση αγωγών με αίτημα την παροχή της οικογενειακής παροχής που ασκούνται από τους κοινούς ασφαλισμένους του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., οι οποίοι δεν υπάγονται είτε ευθέως είτε με βάση ειδική διάταξη νόμου στο συνταξιοδοτικό καθεστώς του ν. 3163/1955, ως τέως τακτικοί υπάλληλοι του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθόσον η σχετικώς αναφερόμενη διαφορά προερχόμενη από την εφαρμογή της ισχύουσας ασφαλιστικής νομοθεσίας (α.ν. 1846/1951) συνιστά κοινωνικοασφαλιστική διαφορά, για την εκδίκαση της οποίας αρμόδια είναι, σύμφωνα με τα άρθρα 94 παρ.1 του Συντάγματος και 7 παρ.1 του ν. 702/1977, τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια.

Περαιτέρω, το χρονικό διάστημα που ελήφθη υπόψη, προκειμένου να κριθεί αν συντρέχει ή όχι υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπό κρίση υπόθεση, άρχισε με την κατάθεση της προαναφερόμενης αγωγής της ήδη αιτούσας και έληξε με τη δημοσίευση της απόφασης του ΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Επομένως, η διαδικασία εκδίκασης της αγωγής διήρκεσε έξι (6) έτη, τέσσερις (4) μήνες και τρεις (3) ημέρες. Εξάλλου, από τα στοιχεία του φακέλου δεν προέκυψε ότι η αιτούσα συνέβαλε με τη συμπεριφορά της στην καθυστέρηση της εκδίκασης της αγωγής, επί της οποίας εκδόθηκε η ανωτέρω απόφαση. Περαιτέρω, η κριθείσα υπόθεση δεν ήταν πολύπλοκη ούτε παρουσίαζε κάποιο βαθμό δυσκολίας, καθόσον επί του τεθέντος σε αυτή ζητήματος της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, είχε διαμορφωθεί πάγια

¹⁰⁶ ΕΣ ΙΙΙ Τμ. 388/2016, πρβλ. αποφάσεις Ε.Δ.Δ.Α. της 18.4.2013 Αναστασιάδης Ιω. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 43 και Φεργαδιώτη - Ριζάκη Κ. κατά Ελλάδας, σκέψη 27, της 28.4.2005 Αθανασιάδης κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 27, της 23.9.2004 Αγαθός Θ. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 35, της 15.7.2004 Θεοδωρόπουλος Π. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 35, πρβλ. ΣτΕ 1, 2/2015, 2632, 2975/2013, Δ. Πρωτ. Λαρ. 70/2014

νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Κατόπιν τούτων, το Δικαστήριο, εκτιμώντας τις συνθήκες της υπόθεσης, βάσει των κριτηρίων που απαριθμούνται ενδεικτικά στην παρ. 1 του άρθρου 5 του ν.4239/2014, έκρινε ότι το ως άνω χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την έναρξη έως τη λήξη της σχετικής διαδικασίας, και μάλιστα σε ένα βαθμό δικαιοδοσίας, δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της «εύλογης διάρκειας» της δίκης, κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 1 του εν λόγω νόμου, ούτε, άλλωστε, τις απαιτήσεις της «λογικής προθεσμίας», κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. Περαιτέρω, η αιτούσα προέβαλε ότι το διακύβευμα της υπόθεσης ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για αυτήν, καθόσον το μοναδικό της εισόδημα ήταν η σύνταξή της, με την οποία καλύπτονταν οι αυξημένες ανάγκες διαβίωσης της ίδιας και της οικογένειάς αυτής και ότι η αδικαιολόγητη καθυστέρηση εκδίκασης της ως άνω αγωγής προκάλεσε σε αυτήν ψυχικό άλγος, μακρά αβεβαιότητα και έντονη ανησυχία για την έκβαση της δίκης, ζήτησε δε να της επιδικαστεί νομιμοτόκως το ποσό των 5.000 ευρώ, ως δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Όπως, όμως, ανωτέρω εκτέθηκε, και ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι η αγωγή παραπέμφθηκε προς εκδίκαση στο Διοικητικό Πρωτοδικείο της Αθήνας, χωρίς να καθίσταται γνωστή στο Δικαστήριο η επί της νομικής και ουσιαστικής της βασιμότητας κατάληξη, είχε ήδη κατά το χρόνο άσκησής της διαμορφωθεί πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σύμφωνα με την οποία οι αναφερόμενες διαφορές μεταξύ φορέων κοινωνικής ασφάλισης και ασφαλισμένων σε αυτούς που αφορούν, μεταξύ άλλων, την απονομή ή τον καθορισμό του ύψους της σύνταξης ή άλλης χρηματικής παροχής που δικαιούνται οι τελευταίοι κατ' εφαρμογήν της νομοθεσίας για την κοινωνική ασφάλιση και των ειδικότερων διατάξεων που ρυθμίζουν την μεταξύ τους σχέση, αποτελούν κοινωνικοασφαλιστικές διαφορές, των οποίων η εκδίκαση υπάγεται στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και όχι στο Ελεγκτικό Συνέδριο (βλ. Ελ. Συν. ΙΙ Τμ. 2133/2011, 1006/2009, 1019, 1053, 1790, 1817/2006, 2313/2005, κ.λπ.). Λόγω δε της πάγιας αυτής νομολογίας, είχε καταστεί προφανής η έκβαση της δίκης, ενώπιον του ΙΙ Τμήματος, επί της προαναφερόμενης αγωγής δια της παραπομπής της στο αρμόδιο κατά τόπο διοικητικό δικαστήριο. Μπορούσε δε ευχερώς η αιτούσα να λάβει γνώση της νομολογίας αυτής, η οποία έχει αποτυπωθεί σε σωρεία αποφάσεων επί παρόμοιων υποθέσεων, ενόψει και του αυξημένου ενδιαφέροντος και της επικαλούμενης αγωνίας της για την εξέλιξη της υπόθεσής της. Εξάλλου, η υπόθεση δεν συνδεόταν με τη διασφάλιση των μέσων βιοπορισμού και διαβίωσης της αιτούσας, η οποία ήταν συνταξιούχος του Ι.Κ.Α- Ε.Τ.Α.Μ., καθώς, κατά τα προεκτεθέντα, αφορούσε μόνο την επιδίκαση της οικογενειακής παροχής για ορισμένο χρονικό διάστημα, ούτε προέκυψε ότι η καθυστέρηση εκδίκασης της αγωγής της επηρέασε κατ' άλλον τρόπο την προσωπική της κατάσταση. Με τα δεδομένα αυτά, το διακύβευμα της υπόθεσης δεν θεωρήθηκε σημαντικό για την αιτούσα. Ενόψει αυτών και κατόπιν εκτίμησης του συνόλου των περιστάσεων

της υπόθεσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ηθική βλάβη που υπέστη η αιτούσα από την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης επανορθώνεται επαρκώς με μόνη τη διαπίστωση της παραβίασης του δικαιώματός της σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης¹⁰⁷.

Με την 2450/2015 απόφαση του ΙΙΙ Τμήματος, το Δικαστήριο, πέραν των προαναφερθέντων κριτηρίων, χρησιμοποίησε τους κανόνες της κοινής πείρας και λογικής προς εξαγωγή κρίσης περί της υπέρβασης ή μη, στη συγκεκριμένη περίπτωση, της εύλογης διάρκειας της δίκης. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο, εκτιμώντας τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης υπόθεσης, τόσον βάσει των κριτηρίων, τα οποία απαριθμούνται ενδεικτικά στην παρ. 1 του άρθρου 5 του ν. 4239/2014, όσον και βάσει των κανόνων της κοινής πείρας και λογικής ήχθη στο συμπέρασμα ότι το περί τα οκτώ έτη χρονικό διάστημα, που μεσολάβησε από την έναρξη έως τη λήξη της επίμαχης διαδικασίας και μάλιστα σε ένα βαθμό δικαιοδοσίας, δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της εύλογης διάρκειας της δίκης υπό την έννοια της διάταξης του άρθρου 1 του νόμου αυτού, ούτε άλλωστε τις απαιτήσεις της λογικής προθεσμίας του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και επομένως συνέτρεξε παραβίαση του δικαιώματος του αιτούντος σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης.

VIII. Νομολογία ΕΛΔΑ

1. Υπόθεση Γλεντζέ κατά Ελλάδας¹⁰⁸

Στα πλαίσια της εν λόγω υπόθεσης, ο προσφεύγων, απόστρατος αξιωματικός του Στρατού Ξηράς, κατέθεσε αίτηση στην 44η Διεύθυνση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (εφεξής «ΓΛΚ»), ζητώντας αύξηση της αναπηρικής σύνταξης που είχε λάβει λόγω σωματικών βλαβών που είχε υποστεί κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του στο στρατό. Η αίτησή του απορρίφθηκε και ακολούθως, ο προσφεύγων άσκησε έφεση κατά της απορριπτικής αυτής απόφασης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με απόφαση του ΙΙΙ Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η έφεση του προσφεύγοντος απορρίφθηκε, διότι δεν πληρούσε τις νόμιμες προϋποθέσεις για την αναγνώριση αναπηρικής σύνταξης. Κατόπιν αυτού, ο προσφεύγων κατέθεσε αίτηση αναίρεσης, η οποία απορρίφθηκε με απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου (σκ. 4-10).

¹⁰⁷ πρβλ. αποφάσεις Ε.Δ.Δ.Α. της 18.4.2013 Αναστασιάδης Ιω. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 43 και Φεργαδιώτη-Ριζάκη Κ. κατά Ελλάδας, σκέψη 27, της 28.4.2005 Αθανασιάδης κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 27, της 23.9.2004 Αγαθός Θ. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 35, της 15.7.2004 Θεοδωρόπουλος Π. κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψη 35, πρβλ. Ελ.Συν. ΙΙΙ Τμ. Μον. 388/2016, ΣτΕ Μον.1, 2/2015, 2632, 2975/2013, Διοικ. Πρωτ. Λάρισας 70/2014.

¹⁰⁸ Απόφαση της 13^{ης}.01.2011, αρ. προσφυγής 28627/08

Εν προκειμένω, η περίοδος που ελήφθη υπόψη άρχισε με την κατάθεση έφεσης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου κατά απόφασης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους και έληξε με την έκδοση απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Συνεπώς, η διάρκεια της διαδικασίας υπερέβη τα πέντε έτη και δέκα μήνες για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας (σκ. 13).

Το Δικαστήριο, έχοντας υπόψη τη σχετική νομολογία του, έκρινε ότι στην παρούσα υπόθεση η διάρκεια της διαδικασίας υπήρξε υπερβολική και δεν ικανοποίησε την απαίτηση για εκδίκαση της υπόθεσης εντός εύλογου χρόνου. Εξάλλου, αφού εξέτασε όλα τα στοιχεία που του υποβλήθηκαν, θεώρησε ότι η Κυβέρνηση δεν παρουσίασε κάποιο γεγονός ή επιχείρημα που θα μπορούσε να το πείσει να καταλήξει σε διαφορετικό συμπέρασμα στην κρινόμενη υπόθεση. Ως εκ τούτου, απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 (σκ. 17).

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι το άρθρο 13 εγγυάται την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού ένδικου μέσου ενώπιον εθνικής αρχής για την προβολή ισχυρισμού περί υπέρβασης του κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης εύλογου χρόνου της διαδικασίας¹⁰⁹ (σκ. 21). Περαιτέρω, έκρινε ότι στην παρούσα υπόθεση υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της απουσίας, στην εθνική έννομη τάξη, ενός ένδικου μέσου με το οποίο ο προσφεύγων θα μπορούσε να επιτύχει την έκδοση απόφασης που θα προστάτευε το δικαίωμά του για εκδίκαση της υπόθεσής του σε εύλογο χρόνο, όπως προβλέπεται στο άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης (σκ. 22)

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, δικαστικά έξοδα επιδικάζονται στον προσφεύγοντα μόνο στο βαθμό που αποδεικνύεται ότι ήταν πραγματικά, αναγκαία και εύλογα¹¹⁰. Όσον αφορά τα έξοδα που πραγματοποιήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η διάρκεια της διαδικασίας μπορεί να συνεπάγεται αυξημένα έξοδα για τον προσφεύγοντα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και, ως εκ τούτου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη¹¹¹. Όμως, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα έξοδα για τα οποία ζητείται αποζημίωση στην παρούσα υπόθεση δεν οφείλονται στη διάρκεια της διαδικασίας, αλλά είναι έξοδα που συνήθως πραγματοποιούνται στο πλαίσιο τέτοιων διαδικασιών. Σε κάθε περίπτωση, ο προσφεύγων δεν τεκμηρίωσε την απαίτησή του για το ποσό αυτό. Παρ' όλα αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι, έχοντας υπόψη τα έγγραφα που έχει στην κατοχή του και τη νομολογία του, είναι εύλογο να επιδικάσει το ποσό των 1.500 ευρώ για τα έξοδα που πραγματοποίησε ο προσφεύγων ενώπιον του Δικαστηρίου, συν τους φόρους με τους οποίους μπορεί να επιβαρυνθεί ο προσφεύγων για το ποσό αυτό (σκ. 29-31).

¹⁰⁹ βλ. Kudla κατά Πολωνίας [GC], No. 30210/96, παρ. 156, ECHR 2000-XI.

¹¹⁰ βλ. Ιατρίδης κατά Ελλάδος (δίκαη ικανοποίηση) [GC], No. 31107/96, παρ. 54, ECHR 2000-XI.

¹¹¹ βλ. Caruano κατά Ιταλίας, 25 Ιουνίου 1987, παρ. 37, Series A no. 119.

2. Υπόθεση Πίτσαρη κατά Ελλάδας¹¹²

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία του, και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς των προσφευγόντων και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του αντικειμένου της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹¹³ (σκ. 15).

Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι, εν προκειμένω, η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας άνω των 6 ετών και 4 μηνών για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 16-18).

Ακολούθως, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικού δικαστηρίου που να επιτρέπει την προσφυγή κατά της παραβίασης της υποχρέωσης, η οποία επιβάλλεται από το άρθρο 6 § 1, να εκδικάζονται οι υποθέσεις εντός λογικής προθεσμίας¹¹⁴. Περαιτέρω, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της απουσίας στο εθνικό δίκαιο μιας προσφυγής που θα επέτρεπε στον προσφεύγοντα να επιτύχει την κύρωση του δικαιώματός του να δικαστεί η υπόθεσή του μέσα σε λογική προθεσμία, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 21-22).

Τέλος, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η επιδίκαση εξόδων και δικαστικής δαπάνης προϋποθέτει την απόδειξη της πραγματικότητας, της αναγκαιότητάς τους και, επιπλέον, του εύλογου χαρακτήρα του ύψους τους¹¹⁵. Αναφορικά με τα έξοδα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η διάρκεια μιας διαδικασίας μπορούσε να επιφέρει μία αύξηση των εξόδων του προσφεύγοντος ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και ότι πρέπει, επομένως, τούτο να ληφθεί υπόψη¹¹⁶. Ωστόσο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα αιτούμενα εν προκειμένω έξοδα δεν γεννήθηκαν από τη διάρκεια της διαδικασίας, αλλά είναι έξοδα στα οποία φυσιολογικά υποβάλλεται κάποιος μέσα στα πλαίσια της διαδικασίας. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δεν διέκρινε κάποια αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της διαπιστωθείσας παραβίασης και της επικαλούμενης υλικής ζημίας. Συνεπώς, απέρριψε το αίτημα αυτό (σκ. 29-30).

¹¹² Απόφαση της 10^{ης}.05.2011, αρ. προσφυγής 16463/09

¹¹³ βλ.επε, μεταξύ πολλών άλλων, Frydlender κατά Γαλλίας [GC], αριθ. 30979/96, § 43, ECHR 2000-VII.

¹¹⁴ βλ.επε Kudla κατά Πολωνίας [GC], no. 30210/96, § 156, ECHR 2000-XI.

¹¹⁵ Ιατρίδης κατά Ελλάδας (δίκαιη ικανοποίηση) [GC], no. 31107/96, § 54, ECHR 2000-XI.

¹¹⁶ βλ.επε Caruano κατά Ιταλίας, 25 Ιουνίου 1987, § 37, Series A no. 119.

3. Υπόθεση Καλατζή-Κανατά κατά Ελλάδας¹¹⁷

Η προσφεύγουσα, εργαζόμενη στο μαιευτήριο «Η Μητέρα», εστάλη από το μαιευτήριο αυτό στο Λονδίνο για να σπουδάσει ως υπότροφος και κατά την επιστροφή της διορίστηκε καθηγήτρια στην Ανωτάτη Σχολή Βρεφοκόμων του Μαιευτηρίου «Η Μητέρα» που είχε το καθεστώς Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου εποπτευόμενο από τον Υπουργό Υγείας. Με απόφαση των Υπουργών Υγείας και Εθνικής Παιδείας, η προσφεύγουσα εντάχθηκε ως καθηγήτρια στο Τεχνικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Αθηνών (ΤΕΙ) των επαγγελματιών υγείας, στο Τμήμα Βρεφοκομίας. Με απόφαση του Αντιπροέδρου του ΤΕΙ, έλαβε επίδομα αρχαιότητας ύψους 60% του μισθού της, επειδή είχε εργαστεί πάνω από είκοσι τέσσερα έτη. Κατόπιν των ανωτέρω, η προσφεύγουσα ζήτησε να αναγνωριστεί η προηγούμενη εμπειρία της στον ιδιωτικό τομέα από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους για τον υπολογισμό της σύνταξής της και το αίτημά της έγινε δεκτό. Ωστόσο, η απόφαση αυτή ανακλήθηκε το 1995, με την αιτιολογία ότι η νομοθεσία που εφαρμόστηκε στην περίπτωση της δεν ήταν η κατάλληλη. Το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους ανακάλεσε την απόφασή του, με την αιτιολογία ότι ένας από τους λόγους για τους οποίους η προσφεύγουσα προσλήφθηκε στην διοίκηση ήταν ότι λήφθηκε υπόψη η προηγούμενη επαγγελματική της εμπειρία στο Μαιευτήριο. Ωστόσο, η σύνταξη της προσφεύγουσας υπολογίστηκε όχι με βάση το επίδομα αρχαιότητας ύψους 60% που λάμβανε όσο ήταν εν ενεργεία υπάλληλος, αλλά σε ποσοστό 48%. Δηλαδή η απόφαση έλαβε υπόψη μόνον δέκα έτη υπηρεσίας της προσφεύγουσας στην Ανωτάτη Σχολή Βρεφοκόμων του Μαιευτηρίου «Η Μητέρα». Η προσφεύγουσα άσκησε ένσταση κατά της απόφασης ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου Πράξεων Κανονισμού Συντάξεων, η οποία απέρριψε την ένσταση ως αβάσιμη, κρίνοντας, ότι, για να δικαιούται επίδομα ύψους 60% του μισθού της, η προσφεύγουσα έπρεπε να έχει προϋπηρεσία είκοσι εννέα ετών. Ακολούθως, η προσφεύγουσα άσκησε έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία απορρίφθηκε. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι το ΤΕΙ Αθηνών δεν προσδιόρισε ορθά τον αριθμό ετών που έπρεπε να συνυπολογιστούν για τη λήψη του επίδικου επιδόματος, καθώς και ότι το γεγονός ότι η προσφεύγουσα εισέπραττε, όσο ήταν εν ενεργεία, επίδομα ύψους 60% του μισθού της, δεν εμπόδιζε την Επιτροπή ούτε το ίδιο Ελεγκτικό Συνέδριο να προβεί σε έναν εκ των υστέρων έλεγχο νομιμότητας των πράξεων που είχαν συνέπειες στις συντάξεις των δημοσίων υπαλλήλων. Περαιτέρω, έγινε δεκτό ότι η προσφεύγουσα είχε παύσει τις υπηρεσίες της σε χρόνο κατά τον οποίο ίσχυαν οι διατάξεις που όριζαν ότι η προϋπηρεσία σε Ιδρύματα που είχαν το καθεστώς του Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη για τον καθορισμό του επιδόματος

¹¹⁷ Απόφαση της 22^{ης}.01.2013, Αρ. προσφυγής 951/10.

αρχαιότητας, ακόμα κι αν σύμφωνα με άλλες διατάξεις, η προϋπηρεσία αυτή λαμβανόταν υπόψη για την πρόσληψη του δημοσίου υπαλλήλου από την διοίκηση. Τέλος, η προσφεύγουσα άσκησε αναίρεση ενώπιον της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία απορρίφθηκε (σκ. 4-16).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι πριν προσφύγει στο Ελεγκτικό Συνέδριο η προσφεύγουσα άσκησε ένσταση κατά της απόφασης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου Πράξεων Κανονισμού Συντάξεων. Η προσφυγή ενώπιον της Επιτροπής αυτής ήταν απαραίτητη για να είναι δυνατή η προσφυγή στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Ως προς το θέμα αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι όταν κατ' εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας ο προσφεύγων πρέπει να εξαντλήσει μια προηγούμενη διοικητική διαδικασία πριν προσφύγει σε δικαστήριο, η διαδικασία ενώπιον του διοικητικού οργάνου πρέπει να συμπεριληφθεί στον υπολογισμό της διάρκειας της διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 6¹¹⁸. Υπό τις συνθήκες αυτές, η υπό κρίση περίοδος άρχισε με την προσφυγή στην Επιτροπή ελέγχου των πράξεων κανονισμού συντάξεων και τελείωσε με την κοινοποίηση της απόφασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου στην προσφεύγουσα. Επομένως, διήρκεσε πάνω από 10 έτη για τρεις βαθμούς δικαιοδοσίας (σκ. 19-20).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας της διαδικασίας κρίνεται σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε κρινόμενης υπόθεσης και με βάση κριτήρια που έχει καθιερώσει η νομολογία του δικαστηρίου, ιδίως την δυσκολία της υπόθεσης, την συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των αρμόδιων αρχών καθώς και την σημασία της διαφοράς για τους ενδιαφερομένους¹¹⁹ (σκ. 23).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, με την συμπεριφορά της, η προσφεύγουσα ήταν υπεύθυνη για μέρος της καθυστέρησης στην διεξαγωγή της διαδικασίας. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η προσφεύγουσα χρειάστηκε ένα έτος και οκτώ μήνες για να προσφύγει στο Ελεγκτικό Συνέδριο μετά από την απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου Πράξεων Κανονισμού Συντάξεων και έντεκα μήνες για να ασκήσει αναίρεση μετά την κοινοποίηση της απόφασης της 7ης Απριλίου 2005. Επομένως, συνήγαγε ότι ήταν υπεύθυνη για μια συνολική καθυστέρηση περίπου δύο ετών και επτά μηνών. Ωστόσο, ακόμα και μετά την αφαίρεση, από τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας, της καθυστέρησης για την οποία υπαίτια ήταν η προσφεύγουσα, η απομείνασα περίοδος κρίθηκε υπερβολική, δεδομένου ότι η διαδικασία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου που έκρινε την έφεση διήρκεσε περίπου τρία έτη και η διαδικασία ενώπιον της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου περίπου δύο έτη και δέκα μήνες (σκ. 24). Κατόπιν, το Δικαστήριο, αφού εξέτασε όλα τα στοιχεία που του υποβλήθηκαν, απεφάνθη ότι η διάρκεια της επίδικης

¹¹⁸ βλ. στην ίδια κατεύθυνση και *mutatis mutandis* Πασχαλίδης και λοιποί κατά Ελλάδα, 19 Μαρτίου 1997, §33, Recueil des arrêts et décisions 1997II, Ιχτιγιαρόγλου κατά Ελλάδα, αρ. 12045/06, §38, 19 Ιουνίου 2008.

¹¹⁹ βλ. μεταξύ πολλών άλλων, Frydlander κατά Γαλλίας [GC], αρ. 30979/96, §43, CEDH 2000-VII.

διαδικασίας δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «εύλογης προθεσμίας». Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 §1 της Σύμβασης (σκ. 25-27).

Περαιτέρω, η προσφεύγουσα αιτήθηκε, λόγω υλικής ζημίας, το ποσό των 33.880€ εντόκως, ως απώλεια από την σύνταξή της. Επιπλέον, ζήτησε το ποσό των 15.000€ λόγω ηθικής βλάβης. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι διαπίστωσε μόνον παραβίαση του άρθρου 6 §1 για υπέρβαση της εύλογης προθεσμίας. Συνεπώς, έκρινε ότι μόνον μια αποζημίωση για ηθική βλάβη από την αιτία αυτή πρέπει να ληφθεί υπόψη και ότι συντρέχει λόγος να επιδικάσει στην προσφεύγουσα το ποσό των 2.400€ (σκ. 32-34).

4. Υπόθεση Μαυρεδάκη κατά Ελλάδας¹²⁰

Η παρούσα προσφυγή αναφέρεται στην διαδικασία που εισήγαγε η προσφεύγουσα, προκειμένου να επιτύχει την αναπροσαρμογή και την αύξηση του ύψους της σύνταξής της, σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων 2838/2000 και 3016/2002.

Εν προκειμένω, η προς εξέταση περίοδος άρχισε στις 9 Ιουλίου 2002 με την κατάθεση της έφεσης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου εκ μέρους της προσφεύγουσας και έληξε στις 3 Ιουνίου 2009, ημερομηνία κατά την οποία δημοσιεύθηκε η απόφαση αριθ. 1706/2009. Επομένως, αυτή διήρκεσε έξι χρόνια και έντεκα μήνες περίπου για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία, και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του διακυβεύματος της διαφοράς¹²¹ (σκ. 17).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι, εν προκειμένω, το αντικείμενο της διαφοράς που υποβλήθηκε στα εθνικά δικαστήρια παρουσίαζε μία σαφή πολυπλοκότητα, δεδομένου ότι η υπόθεση έθετε ένα ζήτημα συνταγματικότητας για το οποίο αποφάνθηκε η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Ταυτόχρονα, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε οποιοδήποτε στοιχείο που από την φύση του να καθιστούσε την προσφεύγουσα υπεύθυνη για την παράταση της διαδικασίας. Λαμβάνοντας υπόψη την σχετική νομολογία του, το Δικαστήριο έκρινε ότι, εν προκειμένω, η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 18-19)

¹²⁰ Απόφαση της 24^{ης}.10.2013, αρ. προσφυγής 10966/10

¹²¹ βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Γλεντζές κατά Ελλάδα, αριθ. 28627/08, 13 Ιανουαρίου 2011.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου που επιτρέπει να παραπονεθεί κάποιος για την παραβίαση της επιβαλλόμενης από το άρθρο 6 § 1 υποχρέωσης να εκδικάζονται οι υποθέσεις μέσα σε λογική προθεσμία¹²². Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν παρείχε στους ενδιαφερομένους μιας πραγματική προσφυγή με την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που τους επιτρέπει να παραπονεθούν για την διάρκεια μιας διαδικασίας¹²³ (σκ. 22-23).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 22 Μαρτίου 2012 δημοσιεύθηκε ο νόμος 4055/2012 που αναφέρεται στο δίκαιο και την λογική διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 2 Απριλίου 2012. Δυνάμει των άρθρων 53 και επόμενα του πιο πάνω αναφερομένου νόμου, καθιερώθηκε μία νέα προσφυγή η οποία επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να παραπονεθούν για την διάρκεια εκάστου βαθμού μιας διοικητικής δίκης μέσα σε προθεσμία έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Το Δικαστήριο παρατήρησε, εντούτοις, ότι ο νόμος αυτός δεν περιλαμβάνει τις δίκες ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου (σκ. 24).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης εξαιτίας της απουσίας στο εθνικό δίκαιο μιας προσφυγής που θα επέτρεπε στην προσφεύγουσα να επιτύχει την επιβεβαίωση του δικαιώματός της να δικαστεί η υπόθεσή της μέσα σε λογική προθεσμία, με την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 25).

5. Υπόθεση Μινάτση κατά Ελλάδας¹²⁴

Ο προσφεύγων, συνταξιούχος στρατιωτικός, κατέθεσε αγωγή αποζημίωσης κατά του Δημοσίου, ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά, αιτούμενος ποσά λόγω αναπροσαρμογής της σύνταξής του και για επανόρθωση της ηθικής βλάβης, την οποία υποστήριξε ότι υπέστη εξαιτίας της απόλυσής του. Το Διοικητικό Πρωτοδικείο απέρριψε την αγωγή του ως απαράδεκτη. Ακολούθως, ο προσφεύγων κατέθεσε νέα αγωγή κατά του Δημοσίου, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αιτούμενος ποσά για τις ανωτέρω αιτίες. Το Ελεγκτικό Συνέδριο έκανε εν μέρει δεκτή την αγωγή του. Ειδικότερα, διέταξε το Δημόσιο να καταβάλει στον προσφεύγοντα το ποσό των 1.210,08 ευρώ, ως αναπροσαρμογή της σύνταξής του και απέρριψε το αίτημά του για αποκατάσταση της ηθικής βλάβης ως αβάσιμο. Έκρινε ότι,

¹²² βλέπε Kudla κατά Πολωνίας [GC], αριθ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI

¹²³ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδας, αριθ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003, Τσουκαλάς κατά Ελλάδας, αριθ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010 και πιο πάνω αναφερόμενη Γλεντζές κατά Ελλάδας, §§ 21-22

¹²⁴ Απόφαση της 28^{ης}.05.2014, αρ. προσφυγής 13558/10.

λαμβανομένων υπόψη της ηλικίας και της κοινωνικής θέσης του προσφεύγοντος, ο τελευταίος δεν είχε υποστεί ηθική βλάβη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι μπορεί να επιληφθεί εντός προθεσμίας έξι μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος έλαβε γνώση της εσωτερικής τελεσίδικης απόφασης. Προς τούτο, σημείωσε ότι η πρώτη διαδικασία ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά περατώθηκε στις 31 Ιανουαρίου 2003, δηλαδή περισσότερο από έξι μήνες πριν από την κατάθεση της παρούσας προσφυγής. Επομένως, αυτό το σκέλος της αιτίας της ελκόμενης από την διαδικασία είναι εκπρόθεσμο και πρέπει να απορριφθεί κατ'εφαρμογήν του άρθρου 35 § 1 και 4 της Σύμβασης (σκ. 12-13).

Ως προς τη δεύτερη διαδικασία την οποία εισήγαγε ο προσφεύγων, η περίοδος που πρέπει να ληφθεί υπόψη άρχισε στις 15 Ιουλίου 2003, με την κατάθεση αγωγής ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου εκ μέρους του προσφεύγοντος, και έληξε στις 6 Νοεμβρίου 2009, ημερομηνία κατά την οποία δημοσιεύθηκε η απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Διήρκεσε, επομένως, έξι χρόνια και τέσσερις μήνες περίπου για έναν βαθμό δικαιοδοσίας (σκ. 15).

Στις παρατηρήσεις της επί του άρθρου 41, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι ο προσφεύγων ήταν υπεύθυνος για καθυστερήσεις στην διεξαγωγή της διαδικασίας. Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι το διάστημα μεταξύ της 18 Ιανουαρίου 2008, ημερομηνίας δημοσίευσης της προδικαστικής απόφασης του Ελεγκτικού Συνεδρίου περί αναβολής της συζήτησης της υπόθεσης και της 7 Νοεμβρίου 2008, ημερομηνία κατά την οποία έγινε μία νέα συζήτηση, ήτοι εννέα μήνες περίπου, είναι καταλογιστέα στον προσφεύγοντα. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, το απομένον διάστημα που υπερβαίνει τα πέντε έτη και έξι μήνες δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβολικό. Τέλος, επικαλέστηκε τον υπερβολικό φόρτο εργασίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, την εποχή των γεγονότων, προκειμένου να δικαιολογήσει τις καθυστερήσεις στην διεξαγωγή της διαδικασίας (σκ. 16).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία του και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του διακυβεύματος της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹²⁵. Σημείωσε προς τούτο ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη έχουν την ευθύνη να οργανώσουν το δικαστικό σύστημά τους κατά τρόπο ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυηθούν σε όλους το δικαίωμα να επιτύχουν την έκδοση μιας τελεσίδικης απόφασης επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους αστικής φύσεως μέσα σε λογική προθεσμία¹²⁶. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι

¹²⁵ βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Γλεντζές κατά Ελλάδα, αριθ. 28627/08, 13 Ιανουαρίου 2011.

¹²⁶ Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

η υπόθεση δεν παρουσίαζε πολυπλοκότητα, ενώ, περαιτέρω, δεν εντόπισε κάποιο στοιχείο που θα μπορούσε να υποδείξει την ευθύνη του προσφεύγοντος στην επιμήκυνση της διαδικασίας. Ακόμη και αν υποτεθεί ότι το πιο πάνω διάστημα μπορεί να καταλογιστεί στον προσφεύγοντα, η απομένουσα περίοδος κρίθηκε υπερβολική. Λαμβανομένης υπόψη της σχετικής νομολογίας του, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι εν προκειμένω η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 17-19)

Ο προσφεύγων αιτήθηκε 96.899,36 ευρώ για την υλική ζημία και 58.694,05 ευρώ για την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υποστήριξε ότι υπέστη. Το Δικαστήριο δεν διέκρινε αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της διαπιστωθείσας παραβίασης και της επικαλούμενης υλικής ζημίας και απέρριψε το αίτημα αυτό. Αντιθέτως, εκτίμησε ότι, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς, συνέτρεχε λόγος επιδίκασης στον προσφεύγοντα ποσό 1.800 ευρώ για την ηθική βλάβη που υπέστη (σκ. 24-26).

6. Υπόθεση Δίπλα και Ποτούπνη κατά Ελλάδα¹²⁷

Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τις περιόδους που άρχισαν με την κατάθεση των προσφυγών ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου από τους δικαιοπαρόχους των προσφευγόντων και περατώθηκαν με τη δημοσίευση των σχετικών αποφάσεων της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, οι οποίες διήρκεσαν, αντίστοιχα, οκτώ χρόνια και επτά μήνες και δέκα χρόνια περίπου, για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας (σκ. 29).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία του και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του διακυβεύματος της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹²⁸ (σκ. 30).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι υποθέσεις δεν παρουσίαζαν οποιαδήποτε πολυπλοκότητα και δεν εντόπισε κάποιο στοιχείο που από την φύση του θα μπορούσε να υποδείξει την ευθύνη των αιτούντων στην επιμήκυνση των διαδικασιών. Λαμβανομένης υπόψη της σχετικής νομολογίας του, έκρινε ότι εν προκειμένω η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 31-32).

¹²⁷ Απόφαση της 19^{ης}.06.2014, αρ. Προσφυγών 44795/11 και 19978/12

¹²⁸ βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Γλεντζές κατά Ελλάδα, αριθ. 28627/08, 13 Ιανουαρίου 2011.

Περαιτέρω, οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για το γεγονός ότι δεν υφίσταται στην Ελλάδα κάποια πραγματική προσφυγή σε σχέση με την υπερβολική διάρκεια των επιδικών διαδικασιών και επικαλέστηκαν το άρθρο 13 της Σύμβασης (σκ. 33)

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον μιας δημόσιας αρχής η οποία επιτρέπει να παραπονεθεί κανείς κατά της αθέτησης της επιβαλλόμενης από το άρθρο 6 § 1 υποχρέωσης να εκδικάζονται οι υποθέσεις εντός λογικής προθεσμίας¹²⁹ (σκ. 35). Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερόμενους μία πραγματική προσφυγή με την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για την διάρκεια μιας διαδικασίας¹³⁰ (σκ. 36).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι στις 19 Φεβρουαρίου 2014 δημοσιεύθηκε ο νόμος 4239/2014, ο οποίος αναφέρεται στην δίκαιη ικανοποίηση λόγω της υπέρβασης της λογικής προθεσμίας μιας δίκης ενώπιον των ποινικών και των πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 20 Φεβρουαρίου 2014. Δυνάμει του πιο πάνω αναφερομένου νόμου, θεσπίστηκε μία νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να παραπονεθούν για την διάρκεια κάθε βαθμού δικαιοδοσίας μιας διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου μέσα σε μία προθεσμία έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Εντούτοις, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Κατά συνέπεια, αυτός δεν προβλέπει μία τέτοια προσφυγή για υποθέσεις που έχουν ήδη λήξει έξι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος του (σκ. 37).

Εν προκειμένω, οι αποφάσεις της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου δημοσιεύθηκαν στις 30 Ιουνίου 2010 και στις 22 Ιουνίου 2011 αντίστοιχα, δηλαδή περισσότερο από έξι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου 4239/2014. Συνεπώς, οι προσφεύγουσες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την εν λόγω προσφυγή. Ενόψει των προηγουμένων σκέψεων, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης, εξαιτίας της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, την εποχή των γεγονότων, μιας προσφυγής που θα είχε επιτρέψει στους προσφεύγοντες να επιτύχουν την κύρωση του δικαιώματός τους να εκδικαστεί η υπόθεσή τους μέσα σε λογική προθεσμία, με την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 38).

¹²⁹ Βλ. Kudla κατά Πολωνίας [GC], αριθ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹³⁰ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδα, αριθ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 – Τσουκαλάς κατά Ελλάδα, αριθ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010 – και πιο πάνω αναφερόμενη Γλεντζές, §§ 2122.

7. Υπόθεση Σκαφιδά και λοιπών κατά Ελλάδα¹³¹

Στις υπό κρίση προσφυγές, οι οποίες αφορούν τη διάρκεια διαδικασιών, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σχετικών με την αναπροσαρμογή συντάξεων, κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία του και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του διακυβεύματος της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹³². Σημείωσε προς τούτο ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη έχουν την ευθύνη να οργανώσουν το δικαστικό σύστημά τους κατά τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυηθούν σε όλους το δικαίωμα να επιτύχουν την έκδοση μιας τελεσίδικης απόφασης επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους αστικής φύσεως μέσα σε λογική προθεσμία¹³³ (σκ. 23).

Ακολούθως, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι παρούσες υποθέσεις δεν παρουσίαζαν οποιαδήποτε πολυπλοκότητα. Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κάποιο στοιχείο που από την φύση του θα μπορούσε να υποδείξει την ευθύνη των αιτούντων στην επιμήκυνση των διαδικασιών. Λαμβανομένης υπόψη της σχετικής νομολογίας του, έκρινε ότι, εν προκειμένω, η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίνεται στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 24-26).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον μιας δημόσιας αρχής η οποία επιτρέπει να παραπονεθεί κανείς κατά της αθέτησης της επιβαλλόμενης από το άρθρο 6 § 1 υποχρέωσης να εκδικάζονται οι υποθέσεις εντός λογικής προθεσμίας¹³⁴. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερόμενους μία πραγματική προσφυγή με την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για την διάρκεια μιας διαδικασίας¹³⁵ (σκ. 29-30).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 19 Φεβρουαρίου 2014 δημοσιεύθηκε ο νόμος 4239/2014, ο οποίος αναφέρεται στην δίκαιη ικανοποίηση λόγω της υπέρβασης της λογικής προθεσμίας μιας δίκης ενώπιον των ποινικών και των πολιτικών δικαστηρίων και

¹³¹ Απόφαση της 19^{ης}.06.2014, αρ. προσφυγών 63548/10, 63830/10, 644/11, 2057/11, 3902/11, 4177/11, 4215/11, 6780/11, 6789/11, 12047/11, 45808/11, 50702/11, 53207/11, 58701/11, 66592/11 και 75384/12

¹³² βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Γλεντζές κατά Ελλάδα, αριθ. 28627/08, 13 Ιανουαρίου 2011, και Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αριθ. 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹³³ Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

¹³⁴ βλέπε Kudła κατά Πολωνίας [GC], αριθ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹³⁵ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδα, αριθ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 – Τσουκαλάς κατά Ελλάδα, αριθ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010 – και πιο πάνω αναφερόμενη Γλεντζές, §§ 2122.

ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 20 Φεβρουαρίου 2014. Δυνάμει του πιο πάνω αναφερομένου νόμου, θεσπίστηκε μία νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να παραπονεθούν για την διάρκεια κάθε βαθμού δικαιοδοσίας μιας διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου μέσα σε μία προθεσμία έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Κατά συνέπεια, δεν προβλέπει μία τέτοια προσφυγή για υποθέσεις που έχουν ήδη λήξει έξι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος (σκ. 31).

Εν προκειμένω, οι αποφάσεις της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου δημοσιεύθηκαν μεταξύ της 14^{ης} Απριλίου 2010 και της 7^{ης} Δεκεμβρίου 2011, δηλαδή περισσότερο από έξι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου 4239/2014. Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης, εξαιτίας της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, την εποχή των γεγονότων, μιας προσφυγής που θα είχε επιτρέψει στους προσφεύγοντες να επιτύχουν την κύρωση του δικαιώματός τους να εκδικαστεί η υπόθεσή τους μέσα σε λογική προθεσμία, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 32).

8. Υπόθεση Μουλακάκη και λοιπών κατά Ελλάδα¹³⁶

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, **όταν ένας προσφεύγων καθίσταται διάδικος ως κληρονόμος, μπορεί να παραπονεθεί για όλη τη διάρκεια της διαδικασίας¹³⁷** (σκ. 82).

Περαιτέρω, όσον αφορά ορισμένες¹³⁸ από τις προσφυγές, οι οποίες αφορούν τη διάρκεια διαδικασιών, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σχετικών με την αναπροσαρμογή συντάξεων κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι προσφεύγοντες, πριν προσφύγουν στο Δικαστήριο, άσκησαν ένσταση ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου Πράξεων Κανονισμού Συντάξεων του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Η εν λόγω ένσταση ήταν απαραίτητη ενέργεια, προκειμένου να είναι δυνατή η προσφυγή ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Συναφώς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, όταν δυνάμει εθνικής νομοθεσίας ο προσφεύγων οφείλει να εξαντλήσει την προηγούμενη διοικητική διαδικασία πριν προσφύγει σε δικαστήριο, η διαδικασία ενώπιον του διοικητικού οργάνου πρέπει να συμπεριληφθεί στον υπολογισμό της διάρκειας της αστικής διαδικασίας ενόψει της εφαρμογής

¹³⁶ Απόφαση της 24^{ης}.7.2014, αρ. προσφυγών 75226/12, 75972/12, 76954/12, 78721/12, 78786/12, 909/13, 920/13, 1304/13 και 2394/13

¹³⁷ *Cocchiarella κατά Ιταλίας* [GC], αρ.ο 64886/01, § 113, CEDH 2006-V, Βασιλειάδης κατά Ελλάδα, αρ. 32086/06, § 21, 2 Απριλίου 2009.

¹³⁸ με αρ. 75226/12, 76954/12, 78786/12, 909/13, 920/13 και 2394/13.

του άρθρου 6¹³⁹. Ως εκ τούτου, ως ημερομηνία αρχής της διαδικασίας ελήφθη η ημερομηνία κατά την οποία οι προσφεύγοντες άσκησαν την εν λόγω προσφυγή (σκ. 83).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο λογικός χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας κρίνεται σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης και σύμφωνα με κριτήρια που έχει θεσπίσει η νομολογία του Δικαστηρίου, και ιδίως τον περίπλοκο χαρακτήρα της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των αρμοδίων αρχών καθώς και το διακύβευμα της διαφοράς για τους ενδιαφερομένους¹⁴⁰. Επεσήμανε, συναφώς, ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα κράτη να οργανώσουν το δικαίό τους σύστημα κατά τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυώνται σε καθένα το δικαίωμα να πετύχει τελεσίδικη απόφαση επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα αστικής φύσεως δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του εντός λογικής προθεσμίας¹⁴¹ (σκ. 86).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι παρούσες υποθέσεις δεν παρουσίαζαν καμία δυσκολία. Πολύ περισσότερο δε, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κανένα στοιχείο ικανό να εγείρει την ευθύνη των προσφευγόντων ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας. Έχοντας υπόψη τη νομολογία του επί του θέματος, απεφάνθη ότι στην υπό κρίση υπόθεση η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 87-89).

Ακολούθως, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικής αρχής η οποία επιτρέπει στον ενδιαφερόμενο να παραπονεθεί για την παραβίαση της υποχρέωσης που προβλέπεται από το άρθρο 6§1, να δικασθεί η υπόθεσή του εντός λογικής προθεσμίας¹⁴². Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερομένους πραγματική προσφυγή υπό την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας¹⁴³ (σκ. 92-93)

Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4239/2014 περί δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των ποινικών, πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με τον προαναφερθέντα νόμο θεσπίστηκε μια νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να παραπονεθούν για τη διάρκεια της διαδικασίας ανά βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου εντός προθεσμίας έξι μηνών από την ημερομηνία

¹³⁹ βλ. συναφώς, Πασχαλίδης και λοιποί κατά Ελλάδα, 19 Μαρτίου 1997, § 33, Recueil des arrêts et décisions 1997-II, Ιχτιγιάρουλου κατά Ελλάδα, αρ. 12045/06, § 38, 19 Ιουνίου 2008.

¹⁴⁰ βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αρ. 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹⁴¹ Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αρ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

¹⁴² βλ. Kudła κατά Πολωνίας [GC], αρ.ο 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹⁴³ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδα, αρ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 και Τσουκαλάς κατά Ελλάδα, αρ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010.

δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Συνεπώς, δεν προβλέπει τέτοια προσφυγή για τις υποθέσεις, όπως οι παρούσες, που έχουν ολοκληρωθεί έξι μήνες πριν την έναρξη ισχύος του. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την εν λόγω προσφυγή. Κατόπιν των ανωτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών, προσφυγής που θα επέτρεπε στους προσφεύγοντες να πετύχουν την κύρωση του δικαιώματός τους να δικαστεί η υπόθεσή τους εντός λογικής προθεσμίας, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 94-95).

9. Υπόθεση Παπαδοπούλου-Νικολαΐδου και λοιπών κατά Ελλάδα¹⁴⁴

Στο πλαίσιο της εν λόγω προσφυγής, η οποία αφορά τη διάρκεια διαδικασιών, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σχετικών με την αναπροσαρμογή συντάξεων κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, το Δικαστήριο παρέθεσε την πάγια αυτού νομολογία ότι ο λογικός χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας κρίνεται σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης και σύμφωνα με κριτήρια που έχει θεσπίσει η νομολογία του Δικαστηρίου, και ιδίως τον περίπλοκο χαρακτήρα της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των αρμοδίων αρχών καθώς και το διακύβευμα της διαφοράς για τους ενδιαφερομένους¹⁴⁵. Επεσήμανε, συναφώς, ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα κράτη να οργανώσουν το δικαϊκό τους σύστημα κατά τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυώνται σε καθένα το δικαίωμα να πετύχει τελεσίδικη απόφαση επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα αστικής φύσεως δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του εντός λογικής προθεσμίας¹⁴⁶ (σκ. 31).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι παρούσες υποθέσεις δεν παρουσιάζουν καμία δυσκολία. Πολύ περισσότερο δε, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κανένα στοιχείο που εγείρει την ευθύνη των προσφευγόντων ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας. Έχοντας υπόψη τη νομολογία του επί του θέματος, έκρινε ότι στην εν λόγω υπόθεση η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 32-34).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικής αρχής η οποία επιτρέπει στον ενδιαφερόμενο να παραπονεθεί για την παραβίαση της υποχρέωσης που προβλέπεται από το άρθρο 6 § 1, να δικασθεί η υπόθεσή του εντός λογικής

¹⁴⁴ Απόφαση της 24^{ης}.07.2014, αρ. προσφυγών 23108/13, 24543/13 και 25654/13.

¹⁴⁵ βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αρ.ο 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹⁴⁶ Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αρ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

προθεσμίας¹⁴⁷. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερομένους πραγματική προσφυγή υπό την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας¹⁴⁸ (σκ. 37-38).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο τόνισε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4239/2014 περί δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των ποινικών, πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με τον προαναφερθέντα νόμο θεσπίστηκε μια νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας ανά βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, εντός προθεσμίας έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Συνεπώς, δεν προβλέπει τέτοια προσφυγή για τις υποθέσεις, όπως οι παρούσες, που έχουν ολοκληρωθεί έξι μήνες πριν την έναρξη ισχύος του. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την εν λόγω προσφυγή (σκ. 39).

Κατόπιν των ανωτέρω, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω, της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών, προσφυγής που θα επέτρεπε στους προσφεύγοντες να πετύχουν την κύρωση του δικαιώματός τους να δικαστεί η υπόθεσή τους εντός λογικής προθεσμίας, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 40).

10. Υπόθεση Τράγκαλου και λοιπών κατά Ελλάδας¹⁴⁹

Οι εξεταζόμενες προσφυγές αφορούν, επίσης, τη διάρκεια διαδικασιών, ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σχετικά με την αναπροσαρμογή συντάξεων, κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002. Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι όταν ο προσφεύγων έχει δικαίωμα να του κοινοποιηθεί αυτεπαγγέλτως αντίγραφο της οριστικής εθνικής απόφασης, όπως στην υπό κρίση υπόθεση, πρέπει να θεωρηθεί ότι η προθεσμία των έξι μηνών αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία κοινοποίησης του αντιγράφου της απόφασης¹⁵⁰. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι οριστικές εθνικές αποφάσεις κοινοποιήθηκαν στους προσφεύγοντες λιγότερο από έξι μήνες πριν την άσκηση των υπό κρίση προσφυγών. Επομένως, οι εν λόγω προσφυγές δεν κρίθηκαν εκπρόθεσμες και η σχετική ένσταση της Κυβέρνησης απορρίφθηκε (σκ. 47).

¹⁴⁷ βλ. Kudła κατά Πολωνίας [GC], αρ.ο 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹⁴⁸ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδας, αρ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 και Τσουκαλάς κατά Ελλάδας, αρ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010.

¹⁴⁹ Απόφαση της 24^{ης}.07.2014, αρ. προσφυγών 45185/12, 54535/12, 69923/12, 9022/13 και 9424/13.

¹⁵⁰ βλ. ιδίως, Worm c. Autriche, 29 Αυγούστου 1997, § 33, Recueil des arrêts et décisions 1997-V, και Χαραλαμπίδης και λοιποί κατά Ελλάδας, αρ. 36706/97, § 38, 29 Μαρτίου 2001.

Όσον αφορά ορισμένες από τις εν λόγω προσφυγές, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι προσφεύγοντες άσκησαν προσφυγή ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου Πράξεων Κανονισμού Συντάξεων, η οποία ήταν απαραίτητη προκειμένου να είναι δυνατή η προσφυγή στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι όταν σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, ο προσφεύγων πρέπει να εξαντλήσει μία προηγούμενη διοικητική διαδικασία πριν προσφύγει σε δικαστήριο, η διαδικασία ενώπιον του διοικητικού οργάνου πρέπει να συμπεριληφθεί στον υπολογισμό της διάρκειας της αστικής διαδικασίας για την εφαρμογή του άρθρου 6¹⁵¹ (σκ. 49).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο λογικός χαρακτήρας της διαδικασίας κρίνεται σύμφωνα τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης και σύμφωνα με κριτήρια που θέσπισε η νομολογία του Δικαστηρίου και ιδίως τον περίπλοκο χαρακτήρα της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των αρμοδίων αρχών καθώς και το διακύβευμα της διαφοράς για τους ενδιαφερομένους¹⁵². Σημείωσε συναφώς ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα Κράτη να οργανώσουν το δικαϊκό τους σύστημα κατά τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυώνται σε καθένα το δικαίωμα να πετύχει τελεσίδικη απόφαση επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα αστικής φύσεως δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του εντός λογικής προθεσμίας¹⁵³ (σκ. 52).

Ακολούθως, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι παρούσες υποθέσεις δεν παρουσίαζαν καμία δυσκολία. Επίσης, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κανένα στοιχείο που να εγείρει την ευθύνη των προσφευγόντων ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας. Έχοντας υπόψη τη νομολογία του επί του θέματος, απεφάνθη ότι η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 53-55).

Κατόπιν τούτων, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 εγγυάται πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικής αρχής η οποία επιτρέπει στον ενδιαφερόμενο να παραπονεθεί για την παραβίαση της υποχρέωσης που προβλέπεται από το άρθρο 6 § 1, να δικασθεί η υπόθεσή του εντός λογικής προθεσμίας¹⁵⁴. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερομένους πραγματική προσφυγή υπό την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας¹⁵⁵ (σκ. 58-59).

¹⁵¹ βλ. συναφώς, Πασχαλίδης και λοιποί κατά Ελλάδα, 19 Μαρτίου 1997, § 33, Recueil des arrêts et décisions 1997-II, Ιχτιάρογλου κατά Ελλάδα, αρ. 12045/06, § 38, 19 Ιουνίου 2008.

¹⁵² βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αρ. 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹⁵³ Βασιλείος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αρ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

¹⁵⁴ βλ. Kudła κατά Πολωνίας [GC], αρ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹⁵⁵ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδα, αρ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 και Τσουκαλάς κατά Ελλάδα, αρ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4239/2014 περί δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των ποινικών, πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με τον προαναφερθέντα νόμο θεσπίστηκε μια νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας ανά βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου εντός προθεσμίας έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Συνεπώς, δεν προβλέπει τέτοια προσφυγή για τις υποθέσεις, όπως οι συγκεκριμένες, που έχουν ολοκληρωθεί έξι μήνες πριν την έναρξη ισχύος του. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την εν λόγω προσφυγή (σκ. 60).

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών, προσφυγής που θα επέτρεπε στους προσφεύγοντες να πετύχουν την ικανοποίηση του δικαιώματός τους να δικαστεί η υπόθεσή τους εντός λογικής προθεσμίας, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 61).

11. Υπόθεση Φιλίππου κατά Ελλάδας¹⁵⁶

Στην υπό κρίση υπόθεση, στρατιωτικός συνταξιούχος προσέφυγε στο Γενικό Λογιστήριο του Κράτους με αίτηση για αναπροσαρμογή του ποσού της σύνταξής του, σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων 2838/2000 και 3016/2002. Το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους απέρριψε την αίτησή του και ακολούθως, αυτός προσέφυγε στο Ελεγκτικό Συνέδριο κατά της ως άνω απορριπτικής απόφασης. Το Ελεγκτικό Συνέδριο τον δικαίωσε και στη συνέχεια, το Δημόσιο άσκησε αναίρεση ενώπιον της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Η Ολομέλεια κήρυξε απαράδεκτη τη συζήτηση λόγω του ότι το Δημόσιο παρέλειψε να κοινοποιήσει την αναίρεση στον ως άνω αντίδικο συνταξιούχο, ο οποίος εντωμεταξύ απεβίωσε, και επομένως, αντίγραφο της αναίρεσης κοινοποιήθηκε στις προσφεύγουσες ως κληρονόμους αυτού. Η αίτηση αυτή αναίρεσης απορρίφθηκε (σκ. 4-13).

Εν προκειμένω, η περίοδος που ελήφθη υπόψη άρχισε στις 18 Ιουλίου 2001, με την προσφυγή στο Ελεγκτικό Συνέδριο που κατέθεσε ο προκάτοχος των προσφευγουσών και ολοκληρώθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2011, ημερομηνία κατά την οποία δημοσιεύθηκε η απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Επομένως διήρκεσε δέκα έτη και πάνω από δύο μήνες για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας (σκ. 17).

¹⁵⁶ Απόφαση της 29^{ης}.07.2014, Αρ. προσφυγής 51847/12

Το Δικαστήριο υπενθύμισε την πάγια νομολογία αυτού, σύμφωνα με την οποία ο λογικός χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας κρίνεται σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε κρινόμενης υπόθεσης και σύμφωνα με κριτήρια που έχει θεσπίσει η νομολογία του Δικαστηρίου, και ιδίως τον περίπλοκο χαρακτήρα της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των αρμοδίων αρχών καθώς και το διακύβευμα της διαφοράς για τους ενδιαφερομένους¹⁵⁷. Επεσήμανε, συναφώς, ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα κράτη να οργανώσουν το δικαϊκό τους σύστημα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυώνται σε καθένα το δικαίωμα να πετύχει τελεσίδικη απόφαση επί αμφισβητήσεων σχετικών με τα αστικής φύσεως δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του εντός λογικής προθεσμίας¹⁵⁸ (σκ. 19).

Ακολούθως, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι επίδικες υποθέσεις δεν παρουσίαζαν καμία δυσκολία. Πολύ περισσότερο δε, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κανένα στοιχείο ικανό να εγείρει την ευθύνη των προσφευγουσών ως προς τη διάρκεια της διαδικασίας. Έχοντας υπόψη τη νομολογία του επί του θέματος, έκρινε ότι στην εν λόγω υπόθεση η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 20-21).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 της Σύμβασης εγγυάται πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικής αρχής η οποία επιτρέπει στον ενδιαφερόμενο να παραπονεθεί για την παραβίαση της υποχρέωσης που προβλέπεται από το άρθρο 6 § 1, δηλαδή να δικασθεί η υπόθεσή του εντός λογικής προθεσμίας¹⁵⁹. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερομένους πραγματική προσφυγή υπό την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για τη διάρκεια μιας διαδικασίας¹⁶⁰ (σκ. 24-25).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4239/2014 περί δίκαιης ικανοποίησης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των ποινικών, πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Με τον προαναφερθέντα νόμο θεσπίστηκε μια νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να παραπονεθούν για τη διάρκεια της διαδικασίας ανά βαθμό δικαιοδοσίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου εντός προθεσμίας έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο νόμος αυτός

¹⁵⁷ βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αρ.ο 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹⁵⁸ Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αρ. 50973/08, § 26, 21 Δεκεμβρίου 2010.

¹⁵⁹ βλ. Kudła κατά Πολωνίας [GC], αρ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹⁶⁰ Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδα, αρ. 53401/99, §§ 29-30, 10 Απριλίου 2003 και Τσουκαλάς κατά Ελλάδα, αρ. 12286/08, §§ 37-43, 22 Ιουλίου 2010.

δεν έχει αναδρομική ισχύ. Συνεπώς δεν προβλέπει τέτοια προσφυγή για τις υποθέσεις που έχουν ολοκληρωθεί έξι μήνες πριν την έναρξη ισχύος του (σκ. 26).

Στην υπό κρίση υπόθεση, η απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου δημοσιεύθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2011, ήτοι πάνω από έξι μήνες πριν την έναρξη ισχύος του νόμου 4239/2014. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι οι προσφεύγουσες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την εν λόγω προσφυγή. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης λόγω της απουσίας, κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών, στο εθνικό δίκαιο προσφυγής που να επιτρέπει στις προσφεύγουσες να πετύχουν κύρωση του δικαιώματός τους να εκδικαστεί η υπόθεσή τους εντός λογικής προθεσμίας υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 27).

12. Υπόθεση Μαντζάβα και λοιπών κατά Ελλάδα¹⁶¹

Στα πλαίσια της υπόθεσης αυτής, η οποία, επίσης, αφορά δίκες σχετικά με την αναπροσαρμογή συντάξεων κατ' εφαρμογή των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, το Δικαστήριο επανέλαβε την πάγια αυτού νομολογία ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας της διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις περιστάσεις της υπόθεσης και λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια της νομολογίας του, ιδιαίτερα το περίπλοκο της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος και αυτή των αρμόδιων αρχών καθώς και το διακύβευμα της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹⁶². Σημείωσε, μάλιστα, ότι εναπόκειται στα συμβαλλόμενα Κράτη να οργανώσουν το δικαστικό τους σύστημα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυώνται στον καθένα το δικαίωμα να πάρει οριστική απόφαση επί των αμφισβητήσεων σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, αστικού χαρακτήρα, μέσα σε εύλογη προθεσμία (σκ. 26).

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι αφενός οι εν λόγω υποθέσεις δεν παρουσίαζαν καμία ιδιαίτερη πολυπλοκότητα και αφετέρου δεν εντοπίστηκε κάποιο στοιχείο ικανό να εγείρει την ευθύνη των προσφευγόντων στην παράταση των διαδικασιών. Λαμβάνοντας υπόψη την νομολογία του στα θέματα αυτά, εκτίμησε ότι στην προκειμένη περίπτωση, η διάρκεια των επίδικων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της "εύλογης προθεσμίας". Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης (σκ. 27-29)

Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 13 της Σύμβασης εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον εθνικού δικαστηρίου που επιτρέπει να παραπονεθεί κάποιος για κακή εκτίμηση της υποχρέωσης, που επιβάλλεται από το άρθρο 6 παρ. 1, εξέτασης των

¹⁶¹ Απόφαση της 2ας.10.2014, αρ. προσφυγών 4310/11, 54297/11, 77047/12 και 77081/12

¹⁶² Βλ. μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κ. Ελλάδα, αρ. 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

υποθέσεων εντός εύλογης προθεσμίας¹⁶³. Άλλωστε, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική νομική τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερόμενους πραγματική προσφυγή με την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης, επιτρέποντας τους να παραπονεθούν για την διάρκεια μίας διαδικασίας¹⁶⁴ (σκ. 32-33).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 άρχισε να ισχύει ο νόμος 4239/2014 που αναφέρεται στην δίκαιη ικανοποίηση σχετικά με την υπέρβαση της εύλογης προθεσμίας μίας διαδικασίας ενώπιον των ποινικών και αστικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Δυνάμει του ανωτέρω νόμου καθιερώθηκε μία νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να διαμαρτύρονται για την διάρκεια κάθε δικαιοδοσίας μίας διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου μέσα σε προθεσμία έξι μηνών αρχής γενομένης από την ημερομηνία της δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Ωστόσο, αυτός ο νόμος δεν έχει αναδρομική ισχύ. Συνεπώς, δεν προβλέπει μία τέτοια προσφυγή για τις υποθέσεις, όπως στη προκειμένη περίπτωση, οι οποίες τελείωσαν έξι μήνες πριν από την έναρξη της ισχύος του. Κατ' ακολουθίαν των ανωτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης, λόγω της απουσίας στο εσωτερικό δίκαιο, κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο, προσφυγής η οποία θα επέτρεπε στους προσφεύγοντες να πετύχουν την ικανοποίηση του δικαιώματός τους για εκδίκαση της υπόθεσής τους μέσα σε εύλογη προθεσμία υπό την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης (σκ. 34-35).

13. Υπόθεση Μουτσάτσου και λοιπών κατά Ελλάδας¹⁶⁵

Οι παρούσες προσφυγές αναφέρονται στις διαδικασίες που είχαν εισαγάγει οι δικαιούχοι των προσφευγόντων, προκειμένου να επιτύχουν την αναπροσαρμογή και την αύξηση του ύψους των συντάξεών τους, σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων 2838/2000 και 3016/2002, οι οποίοι προέβλεπαν μία αύξηση των μισθών των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων, της ελληνικής αστυνομίας, του λιμενικού σώματος και του πυροσβεστικού σώματος.

Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να ισχυρίζονται ότι είναι θύματα παραβίασης του άρθρου 6 της Σύμβασης, διότι μετά την κατάθεση της έφεσής τους, δεν ανέλαβαν οποιαδήποτε πρωτοβουλία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ενώ, άλλωστε, το αντικείμενο της διαφοράς δεν ήταν τέτοιο ώστε να τους προξενήσει ηθική βλάβη. Τέλος, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι, λόγω της έλλειψης πραγματικού αντικειμένου, οι προσφυγές πρέπει να απορριφθούν ως καταχρηστικές (σκ. 10).

¹⁶³ Βλ. Kudla κ. Πολωνίας (GC), αρ. 30210/96, παράγραφος 156, ΕΔΔΑ 2000-XI.

¹⁶⁴ Κόντη- Αρβανίτη κ. Ελλάδας, αρ. 53401/99, παράγραφοι 29-30, 10 Απριλίου 2003 και Τσουκαλάς κ. Ελλάδας, αρ. 12286/08, παράγραφοι 37-43, 22 Ιουλίου 2010.

¹⁶⁵ Απόφαση της 30^{ης}.10.2014, αρ. προσφυγών 33296/13, 33319/13, 33327/13, 33336/13, 33851/13, 33904/13, 33918/13, 33925/13, 34011/13, και 35820/13

Κατά πρώτον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, σύμφωνα με την πάγια αυτού νομολογία, με τον όρο «θύμα», το άρθρο 34 της Σύμβασης προσδιορίζει το πρόσωπο το οποίο πλήττεται άμεσα από την επίδικη πράξη ή παράλειψη, ενώ η ύπαρξη της παραβίασης των απαιτήσεων της Σύμβασης νοείται ακόμη και εν απουσία βλάβης. Συνεπώς, μία απόφαση ή ένα μέτρο που ευνοεί τον προσφεύγοντα δεν επαρκεί καταρχήν για να του αφαιρέσει την ιδιότητα του «θύματος», παρά μόνον αν οι εθνικές αρχές έχουν αναγνωρίσει, ρητώς ή κατ' ουσίαν, και εν συνεχεία επανορθώσει την παραβίαση της Σύμβασης¹⁶⁶. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, μετά την κατάθεση της έφεσής τους, οι προσφεύγοντες δεν είχαν την υποχρέωση από το εθνικό δίκαιο να αναλάβουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Επιπλέον, οι προσφεύγοντες τελούσαν σε κατάσταση αβεβαιότητας σε ολόκληρη την διάρκεια της επίδικης διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η διαφορά είχε απεκδυθεί οποιουδήποτε πραγματικού αντικειμένου, οι εθνικές αρχές δεν αναγνώρισαν ούτε επανόρθωσαν την παραβίαση της Σύμβασης την ελκόμενη από την διάρκεια της διαδικασίας. Ενόψει των προηγουμένων, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες μπορούσαν να ισχυριστούν ότι είναι θύματα μιας παραβίασης της Σύμβασης και η ένσταση της Κυβέρνησης απερρίφθη (σκ. 11).

Κατά δεύτερον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τίποτε δεν οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το αντικείμενο των επιδίκων διαφορών ήταν δυσανάλογο σε σχέση με τις διαδικασίες οι οποίες είχαν αχθεί ενώπιον του Δικαστηρίου, πολύ περισσότερο αφού οι εσωτερικές διαδικασίες αφορούσαν την αύξηση των συντάξεων των προσφευγόντων¹⁶⁷. Επομένως, οι προσφυγές δεν ήταν καταχρηστικές και η σχετική ένσταση της Κυβέρνησης απερρίφθη (σκ. 12).

Κατόπιν, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι προσφεύγοντες, πριν προσφύγουν στο Ελεγκτικό Συνέδριο, κατέθεσαν μία προσφυγή ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Η προσφυγή αυτή ήταν μία ενέργεια απαραίτητη, προκειμένου να καταστεί δυνατή η προσφυγή στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Προς τούτο, το Δικαστήριο επανέλαβε την πάγια αυτού νομολογία, σύμφωνα με την οποία όταν, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, ο προσφεύγων οφείλει να εξαντλήσει μία προηγούμενη διοικητική διαδικασία πριν προσφύγει ενώπιον ενός δικαστηρίου, η διαδικασία ενώπιον του διοικητικού οργάνου πρέπει να περιληφθεί στον υπολογισμό της διάρκειας της διαδικασίας για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 6¹⁶⁸ (σκ. 14).

¹⁶⁶ βλέπε, μεταξύ άλλων, *Brumărescu κατά Ρουμανίας* [GC], αριθ. 28342/95, § 50.

¹⁶⁷ βλέπε, *a contrario*, *Bock κατά Γερμανίας* (déc.), αριθ. 22051/07, 19 Ιανουαρίου 2010, και *Σμιτζή Παπαχρήστου και λοιποί κατά Ελλάδας* (déc.), αριθ. 50634/11, 5 Νοεμβρίου 2013.

¹⁶⁸ βλέπε προς την κατεύθυνση αυτή, *Πασχαλίδης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 19 Μαρτίου 1997, § 33, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-II, *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας*, αριθ. 12045/06, § 38, 19 Ιουνίου 2008.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται σύμφωνα με τις συνθήκες της υπόθεσης και λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που έχουν καθιερωθεί από την νομολογία του, και ειδικότερα της πολυπλοκότητας της υπόθεσης, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και εκείνης των αρμοδίων αρχών, καθώς και του διακυβεύματος της διαφοράς για τους ενδιαφερόμενους¹⁶⁹ (σκ. 16).

Το Δικαστήριο έχει χειριστεί πολλές φορές υποθέσεις που θέτουν ζητήματα παρόμοια με αυτά της προκειμένης υπόθεσης και έχει διαπιστώσει την παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης. Σημείωσε ότι οι παρούσες υποθέσεις δεν παρουσίαζαν οποιαδήποτε ιδιαίτερη πολυπλοκότητα. Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε κάποιο στοιχείο που από την φύση του θα μπορούσε να υποδείξει την ευθύνη των αιτούντων στην επιμήκυνση των διαδικασιών. Λαμβανομένης υπόψη της σχετικής νομολογίας του, έκρινε ότι εν προκειμένω η διάρκεια των επιδίκων διαδικασιών ήταν υπερβολική και δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της «λογικής προθεσμίας». Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (σκ. 17-19).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, επίσης, ότι το άρθρο 13 της Σύμβασης εγγυάται μία πραγματική προσφυγή ενώπιον μιας δημόσιας αρχής η οποία επιτρέπει να παραπονεθεί κανείς κατά της αθέτησης της επιβαλλόμενης από το άρθρο 6 § 1 υποχρέωσης να εκδικάζονται οι υποθέσεις εντός λογικής προθεσμίας¹⁷⁰. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στους ενδιαφερόμενους μία πραγματική προσφυγή με την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης που να τους επιτρέπει να παραπονεθούν για την διάρκεια μιας διαδικασίας¹⁷¹ (σκ. 22-23).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι στις 20 Φεβρουαρίου 2014 δημοσιεύθηκε ο νόμος 4239/2014, ο οποίος αναφέρεται στην δίκαιη ικανοποίηση λόγω της υπέρβασης της λογικής προθεσμίας μιας δίκης ενώπιον των ποινικών και των πολιτικών δικαστηρίων και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 20 Φεβρουαρίου 2014. Δυνάμει του πιο πάνω αναφερομένου νόμου, θεσπίστηκε μία νέα προσφυγή που επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να παραπονεθούν για την διάρκεια κάθε βαθμού δικαιοδοσίας μιας διαδικασίας ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου μέσα σε μία προθεσμία έξι μηνών από την ημερομηνία δημοσίευσης της σχετικής απόφασης. Εν τούτοις, ο νόμος αυτός δεν έχει αναδρομική ισχύ. Κατά συνέπεια, αυτός δεν προβλέπει μία τέτοια προσφυγή για υποθέσεις που έχουν ήδη λήξει έξι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος. Επομένως, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν την προσφυγή αυτή (σκ. 24).

¹⁶⁹ βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Μαυρεδάκη κατά Ελλάδα, αριθ. 10966/10, 24 Οκτωβρίου 2013.

¹⁷⁰ βλέπε Kudła κατά Πολωνίας [GC], αριθ. 30210/96, § 156, CEDH 2000-XI.

¹⁷¹ βλέπε Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. 50973/08, § 34, 21 Δεκεμβρίου 2003 – Γλύκαντζη κατά Ελλάδα, αριθ. 40150/09, § 54, 30 Οκτωβρίου 2012, Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδα, αριθ. 54447/10, § 51, 3 Απριλίου 2012 και τις παραπομπές που αναφέρονται σε αυτές.

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης, εξαιτίας της απουσίας στο εθνικό δίκαιο, την εποχή των γεγονότων, μιας προσφυγής που θα είχε επιτρέψει στους προσφεύγοντες να επιτύχουν την κύρωση του δικαιώματός τους να εκδικαστεί η υπόθεσή τους μέσα σε λογική προθεσμία, υπό την έννοια του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης (σκ. 25).

Το Δικαστήριο δεν διέκρινε αιτιώδη συνάφεια μεταξύ των διαπιστωθεισών παραβιάσεων και των αιτουμένων εξόδων και δικαστικής δαπάνης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Σε ό,τι αφορά τα έξοδα που δαπανήθηκαν για τις ανάγκες της εκπροσώπησης των προσφευγόντων ενώπιόν του, το Δικαστήριο έκρινε εύλογο να τους επιδικάσει από κοινού 2.000 ευρώ για την αιτία αυτή, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται από τους ίδιους για τον φόρο (σκ. 32).

ΙΧ. Σύγκριση με την αίτηση του ν. 4055/2012

Με τις διατάξεις των άρθρων 53 έως 58 του ν. 4055/2012 θεσμοθετήθηκε, ως νέο ένδικο βοήθημα, η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, η οποία ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας και από κάθε διάδικο (πλην του Δημοσίου και των δημοσίων νομικών προσώπων τα οποία συνιστούν κυβερνητικούς οργανισμούς κατά την έννοια του άρθρου 34 της ΕΣΔΑ) και στρέφεται κατά του Ελληνικού Δημοσίου, εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών. Όπως προκύπτει και από την σχετική με τις διατάξεις των άρθρων αυτών αιτιολογική έκθεση, οι επίμαχες ρυθμίσεις θεσπίσθηκαν κατ' επίκληση των άρθρων 6 παράγραφος 1 και 13 της ΕΣΔΑ, καθώς και σε συμμόρφωση προς την απόφαση - πιλότο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΑΔ), της 21ης.12.2010, Αθανασίου κ.λπ. κατά Ελλάδα, με την οποία διαπιστώθηκε η ύπαρξη «συστημικού» προβλήματος στην ελληνική διοικητική δικαιοσύνη, λόγω του σημαντικού αριθμού παραβιάσεων των αναφερθέντων άρθρων της Σύμβασης και ιδίως του άρθρου 6 παράγραφος 1 αυτής, με την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης. Αντικείμενο της αίτησης είναι η δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων με την επιδίκαση εύλογου χρηματικού ποσού για την αποκατάσταση της ηθικής, κατά κύριο λόγο, βλάβης που υπέστησαν, λόγω της προσβολής του δικαιώματος σε ταχεία απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης. Περαιτέρω, με τις προαναφερθείσες διατάξεις ρυθμίζονται ζητήματα σχετικά με τις προϋποθέσεις παραδεκτού της αίτησης, τον αρμόδιο κατά περίπτωση δικαστικό σχηματισμό για την εκδίκασή της, την διαδικασία ενώπιον του αρμοδίου σχηματισμού, καθώς και τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία εκτιμάται η εύλογη χρονική διάρκεια της διοικητικής δίκης. Τα κριτήρια αυτά, τα οποία, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του ν. 4055/2012, είναι αντίστοιχα με

εκείνα που έχει διαπλάσσει η νομολογία του ΕΔΔΑ, απαριθμούνται στο άρθρο 57 παράγραφος 1 του νόμου και αφορούν, ειδικότερα, στην συμπεριφορά των διαδικών κατά την εξέλιξη της δίκης για την οποία πρόκειται, στην πολυπλοκότητα της υπόθεσης, τόσο από δικονομική όσο και από ουσιαστική άποψη, στην στάση των αρμοδίων κρατικών αρχών και στο διακύβευμα, δηλαδή την σημασία, της υπόθεσης για τον αιτούντα. Όπως συνάγεται ειδικότερα από τις διατάξεις της παραγράφου 2 του άρθρου 57 του ν. 4055/2012, η κρίση του αρμοδίου δικαστηρίου που επιλαμβάνεται αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης περιλαμβάνει τα εξής στάδια: Το δικαστήριο αποφαινεται εν πρώτοις αν η αίτηση έχει ασκηθεί παραδεκτώς και αν συντρέχει παραβίαση του δικαιώματος του αιτούντος σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης με βάση τα κριτήρια της παραγράφου 1 του άρθρου 57 του νόμου. Εφόσον διαπιστωθεί ότι συντρέχει στην συγκεκριμένη περίπτωση παραβίαση του δικαιώματος σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, το δικαστήριο αποφαινεται, ακολούθως, αν θα πρέπει να καταβληθεί χρηματικό ποσό για την δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος ή αν αντιθέτως μόνη η διαπίστωση της παραβίασης του εν λόγω δικαιώματος μπορεί στην συγκεκριμένη περίπτωση και κατά την αιτιολογημένη σχετική κρίση του δικαστηρίου να θεωρηθεί επαρκής ικανοποίηση. Εάν το αρμόδιο δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιδικασθεί χρηματικό ποσό για την δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος, το δικαστήριο προβαίνει αφενός στον καθορισμό του ύψους του εν λόγω ποσού, λαμβάνοντας ιδίως υπ' όψιν την περίοδο που υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο για την εκδίκαση της υπόθεσης, καθώς και την ενδεχόμενη ικανοποίηση του αιτούντος από άλλα μέτρα προβλεπόμενα στην κείμενη νομοθεσία και αφετέρου στην επιβολή στο Δημόσιο των εξόδων του αιτούντος, κατά τα προβλεπόμενα ειδικότερα στις διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 του προαναφερόμενου άρθρου 57 του ν. 4055/2012 (ΣτΕ 2570, 2509/2016, 2975, 1/2013, 4467/2012 κ.ά.).

Από τα προαναφερθέντα συνάγεται ότι η αίτηση του ν. 4239/2014 προσομοιάζει με την αίτηση του ν. 4055/2012 αναφορικά με τις διαδικασίες ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και του Συμβουλίου της Επικρατείας. Οι δύο αυτές αιτήσεις παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες, αλλά και ορισμένες διαφορές.

Ειδικότερα, όπως εκτέθηκε και ανωτέρω, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 55 παρ. 1 του ν. 4055/2012, η αίτηση ασκείται, ομοίως, ανά βαθμό δικαιοδοσίας και εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης του δικαστηρίου, η οποία εκδόθηκε μετά από δίκη για την οποία ο αιτών παραπονείται ότι υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας αυτής. Σύμφωνα δε με την αιτιολογική έκθεση της επίμαχης ρύθμισης, «τούτο σημαίνει ότι αίτηση μπορεί να υποβληθεί μετά τη δημοσίευση οριστικής απόφασης για το σύνολο των σχετικών αιτιάσεων για την καθυστέρηση. Με τον τρόπο αυτόν επιδιώκεται να μην

υπερφορτωθεί το σύστημα με μεγάλο αριθμό αιτήσεων εφόσον μάλιστα ο αιτών έχει τη δυνατότητα να προβάλει, μετά τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης, παράπονα για καθυστερήσεις και σε σχέση με τις μη οριστικές αποφάσεις που προηγήθηκαν».

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 55 παρ. 3 του ν. 4055/2012, η αίτηση υπογράφεται, ομοίως με την αίτηση του ν. 4239/2014, από δικηγόρο, για τη νομιμοποίηση του οποίου εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του π.δ. 18/1989 και του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Κατά τα οριζόμενα στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012, «με τη ρύθμιση δε αυτή επιδιώκεται η αίτηση να συντάσσεται κατά τρόπο νομικά άρτιο, έτσι ώστε να καθίσταται εύληπτη από το αρμόδιο δικαστήριο η περιγραφή της υπόθεσης και οι λόγοι που οδήγησαν στην καθυστέρηση κατά την εκδίκασή της, με τον τρόπο δε αυτόν επιταχύνεται η έκδοση απόφασης εφόσον περιορίζεται ο κίνδυνος εμφιλοχώρησης ασαφειών ή σφαλμάτων».

Για την άσκηση δε της αίτησης καταβάλλεται παράβολο, το οποίο ωστόσο διαφοροποιείται σε κάθε δικαστήριο. Ειδικότερα, στο άρθρο 55 παρ. 4 του ν. 4055/2012 ορίζεται ότι το παράβολο ανέρχεται σε διακόσια (200) ευρώ υπέρ του Δημοσίου, ενώ στο άρθρο 3 παρ. 6 του ν. 4239/2014 το παράβολο ορίζεται σε πενήντα (50) ευρώ για τις αιτήσεις ενώπιον του Ειρηνοδικείου, εκατό (100) ευρώ για τις αιτήσεις ενώπιον του Πρωτοδικείου και Εφετείου και εκατόν πενήντα (150) ευρώ για τις αιτήσεις ενώπιον του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου υπέρ του Δημοσίου.

Κατά τα οριζόμενα στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012, «περαιτέρω, ορίζονται τα κριτήρια διαπίστωσης και επιδίκασης της δίκαιης ικανοποίησης, τα οποία απηχούν εν πολλοίς τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επί εξετάσεως αιτημάτων των προσφευγόντων, ενώπιον αυτού, περί εύλογης αποζημίωσης, μετά την κρίση περί παραβίασεως της ΕΣΔΑ για τη βλάβη που επήλθε από τα αισθήματα άγχους, που του προκαλούνται από την αβεβαιότητα του χρόνου έκβασης της υποθέσεώς του. Ο δικαστής κρίνει με βάση τα ανωτέρω κριτήρια, αν υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης και σε καταφατική περίπτωση χορηγεί δίκαιη ικανοποίηση, αποκλειστικώς για την προκληθείσα ηθική βλάβη εκ της προσβολής του δικαιώματος του πολίτη για ταχεία δίκη. Η καθυστέρηση δίκης αποτελεί τεκμήριο μαχητό ότι υπήρξε βλάβη. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις που η διαπίστωση της παραβίασης θεωρείται επαρκής ικανοποίηση, πρέπει όμως τούτο να αιτιολογείται επαρκώς (Cochiarella κατά Ιταλίας της 29.3.2006 παρ. 95). Συνεπώς, αποκατάσταση τυχόν υλικής ζημίας δεν μπορεί να αποτελεί αντικείμενο της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση, όταν δεν συνδέεται αιτιωδώς η επικαλούμενη τυχόν υλική ζημία με την καθυστέρηση της δίκης. Ο δικαστής αφού κρίνει ότι συντρέχει υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης, αποφαινεται για το αν πρέπει να καταβληθεί χρηματικό ποσό λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ των άλλων, την τυχόν ικανοποίηση του αιτούντος από άλλα μέτρα της κείμενης νομοθεσίας. Σε αυτά περιλαμβάνεται και η

επιδίκαση υπέρ αυτού αυξημένης δικαστικής δαπάνης στη δίκη που υπήρξε καθυστέρηση στο πλαίσιο του επιπέδου ζωής της χώρας».

Ωστόσο, διαπιστώνεται διαφοροποίηση μεταξύ των δύο νομοθετημάτων αναφορικά με την επιδίκαση δικαστικής δαπάνης σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης. Συγκεκριμένα, ενώ το άρθρο 5 παρ. 3 ν. 4239/2014 προβλέπει ότι σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, μπορεί, κατ' εκτίμηση των περιστάσεων, να επιβάλλεται δαπάνη υπέρ του Δημοσίου, το άρθρο 57 παρ. 3 του ν. 4055/2012 ορίζει ότι σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, μπορεί να επιβάλλεται δαπάνη υπέρ του Δημοσίου, κατ' εκτίμηση των περιστάσεων, ανερχόμενη έως και το πενταπλάσιο του ύψους του παραβόλου, εάν δε απορριφθεί ως προφανώς απαράδεκτη ή αβάσιμη, το ποσό της δαπάνης μπορεί να ανέλθει έως και το δεκαπλάσιο του ύψους του παραβόλου.

Επιπροσθέτως, οι επίμαχες διατάξεις του ν. 4055/2012 περιέχουν όμοια πρόβλεψη για την ταχεία εκδίκαση των αιτήσεων αυτών. Ειδικότερα, ορίζεται ότι: 1. Όταν η αίτηση κατατίθεται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, ο πρόεδρος του σχηματισμού τμήματος, που εξέδωσε την απόφαση επί της δίκης, για την οποία ζητείται δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας αυτής, ορίζει, με πράξη του, σύμβουλο ή πάρεδρο για την εκδίκαση της. Με την πράξη αυτή, η οποία κοινοποιείται στον υπογράφοντα την αίτηση δικηγόρο και τον Υπουργό Οικονομικών, ορίζεται η ημέρα συζήτησης της αίτησης σε δημόσια συνεδρίαση, η οποία δεν μπορεί να απέχει πέραν των πέντε (5) μηνών από την κατάθεση της αίτησης. Η διοίκηση υποχρεούται να διαβιβάσει την έκθεση με τις απόψεις της και τα σχετικά στοιχεία τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ημέρες πριν από τη συζήτηση της αίτησης. Η αίτηση εκδικάζεται ακόμα και σε περίπτωση μη διαβίβασης της έκθεσης των απόψεων και των στοιχείων από τη διοίκηση. 2. Όταν η αίτηση κατατίθεται ενώπιον διοικητικού εφετείου ή διοικητικού πρωτοδικείου, ο πρόεδρος της τριμελούς διεύθυνσης του δικαστηρίου ή ο δικαστής που διευθύνει το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση επί της δίκης για την οποία ζητείται δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της διάρκειας αυτής, ορίζει με πράξη του, Πρόεδρο Εφετών ή αντίστοιχα Πρόεδρο Πρωτοδικών για την εκδίκαση της. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται η προηγούμενη παράγραφος. (...)5. Η απόφαση δημοσιεύεται εντός δύο (2) μηνών από τη συζήτηση της αίτησης και κατά αυτής δεν ασκείται ένδικο μέσο».

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι με τα άρθρα 59 και 60 του ν. 4055/2012 προβλέφθηκε η δυνατότητα της επιτάχυνσης εκδίκασης των υποθέσεων που διέπονται τόσο από το π.δ. 18/89 όσο και από τον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Συγκεκριμένα, με αίτηση οποιουδήποτε από τους διαδίκους προς το δικαστήριο, μπορεί να ζητηθεί η επιτάχυνση της εκδίκασης της υπόθεσης, εάν η υπόθεση δεν έχει συζητηθεί για διάστημα μεγαλύτερο των είκοσι τεσσάρων (24) μηνών από την κατάθεση του εισαγωγικού δικογράφου. Τα κριτήρια που συνεκτιμώνται κατά την εξέταση της αίτησης είναι οι προηγούμενες καθυστερήσεις στην εκδίκαση της

υπόθεσης σε προηγούμενους βαθμούς ή στάδια της διαδικασίας, καθώς και οι ανάγκες και ο φόρτος του δικαστηρίου. Η εν λόγω αίτηση επιτάχυνσης μπορεί να ζητηθεί για ένδικα βοηθήματα ή μέσα τα οποία ασκούνται μετά τη 16η Σεπτεμβρίου 2012, η δε συντομότερη δικάσιμος ορίζεται υποχρεωτικά εντός εξαμήνου, εκτός αν ο διάδικος που αιτείται την επιτάχυνση συνέβαλε στην παράταση της εκκρεμοδικίας. Αναβολή της συζήτησης επιτρέπεται μόνο μία φορά για σπουδαίο λόγο σε δικάσιμο, η οποία δεν μπορεί να απέχει πάνω από ένα τρίμηνο από την ορισθείσα με την πράξη επί της αίτησης επιτάχυνσης. Για μια πενταετία, η οποία αρχίζει από τη 16η Σεπτεμβρίου 2012, ο προσδιορισμός των εισαγομένων ενδίκων βοηθημάτων και μέσων εντός είκοσι τεσσάρων (24) μηνών από την κατάθεση τους, δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 των υποθέσεων κάθε δικασίμου. Τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη για την εξέταση των αιτήσεων είναι, πέραν των οριζομένων ανωτέρω, και ο επείγων χαρακτήρας των υποθέσεων.

Αντιθέτως, τέτοια αίτηση δεν προβλέφθηκε στις διατάξεις του ν. 4239/2014. Η δε διάταξη του άρθρου 56 παρ. 2 του π.δ. 1225/1981 «Περί εκτελέσεως των περί Ελεγκτικού Συνεδρίου διατάξεων» (Α' 304) προβλέπει ότι: «Δύναται να ορισθή δικάσιμος συντομότερα της αρχικώς ορισθείσης, είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατ' αίτησιν τινός των διαδίκων». Ωστόσο, όπως, άλλωστε, σημείωσε και το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Ξυνός κατά Ελλάδα, καθίσταται σαφές ότι στην περίπτωση αυτή, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια προς ορισμό συντομότερης δικασίμου, δεδομένου ότι δεν υφίσταται πρόβλεψη για συνεκτίμηση ορισμένων κριτηρίων ή προϋποθέσεων, όπως ανωτέρω.

X. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η αργοπορία στην έγκαιρη απονομή της δικαιοσύνης συνιστά σημαντική πληγή της λειτουργίας του θεσμού της δικαιοσύνης, πλήττει σε μεγάλο βαθμό την αξιοπιστία των δικαστηρίων, τα οποία εμφανίζονται ως μη δυνάμενα να ανταποκριθούν στο συνταγματικό καθήκον τους για προστασία των θιγόμενων πολιτών στο κατώφλι του 21ου αιώνα, όπου η ανάπτυξη και επέκταση της δράσης της σύγχρονης διοίκησης σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, απαιτούν τα ανάλογα αντανακλαστικά των δικαιοδοτικών οργάνων¹⁷².

Οι αιτίες για την καθυστέρηση αυτή είναι πολυάριθμες και πολυπαραγοντικές. Η κακή ποιότητα του έργου που παράγει ο διοικητικός μηχανισμός και οι αδράνειες στη λειτουργία του

¹⁷² Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013.

– ανεξάρτητα από τους λόγους που τις προκαλούν, κακή στελέχωση, πελατειακές σχέσεις, ευθυνοφοβία, έλλειψη οργάνωσης και κινήτρων – οδηγούν στη δημιουργία διαφορών από πράξεις και παραλείψεις των δημόσιων αρχών. Στις αποτυχίες του μηχανισμού αυτού καταλογίζεται και η διαχρονική αδυναμία να λειτουργήσει στην Ελλάδα ένα αμερόληπτο και αποτελεσματικό σύστημα εξωδικαστικής επίλυσης των διοικητικών διαφορών. Περαιτέρω, η διοίκηση, αντί να θεραπεύσει τη διαταραχθείσα έννομη σχέση, προτιμά να την αφήσει να οδηγηθεί στα δικαστήρια, εκμεταλλευόμενη τις καθυστερήσεις και την έλλειψη δικαστικού κόστους για την ίδια. Εάν ηττηθεί, ασκεί χωρίς καμία περίσκεψη -καθότι δωρεάν- τα προβλεπόμενα από τη δικονομία ένδικα μέσα, ενώ συχνά προβάλλει προσκόμματα στη συμμόρφωση με τη δικαστική απόφαση. Στο σημείο αυτό θα πρέπει, βέβαια, να συνεκτιμηθεί ότι σε αντίθεση προς τις υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου, στις οποίες είναι δυνατή η εξουσία διάθεσης του αντικειμένου τους, η συμβιβαστική επίλυση των ζητημάτων διοικητικού δικαίου έχει ως όριο την αρχή της νομιμότητας και την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Η εγγενής ασυμβατότητα μεταξύ της «συμφιλιωτικής» επίλυσης και της αντικειμενικής τήρησης της νομιμότητας για το γενικό συμφέρον εξηγεί τους λόγους για τους οποίους στα ηπειρωτικά συστήματα η μεταχείριση αυτή αντιμετωπίστηκε ιστορικά με επιφύλαξη¹⁷³. Άλλωστε, και στη χώρα μας, στην πλειονότητα των περιπτώσεων διαδικασιών εναλλακτικής επίλυσης των διαφορών, αυτό που παρατηρείται είναι ότι η Διοίκηση επαναλαμβάνει τις θέσεις της, με αποτέλεσμα η προσφυγή του διοικουμένου στη δικαιοσύνη απλώς να αναβάλλεται και η υπόθεση να παραμένει εκκρεμής για ακόμα μεγαλύτερο διάστημα. Για το λόγο αυτό, προκρίνεται η ανάθεση των προσφυγών αυτών σε πρόσωπα και όργανα τα οποία, χωρίς να αποσυνδέονται από το διοικητικό μηχανισμό, είναι αρκούντως ανεξάρτητα και κατηρτισμένα, ώστε να διατηρούν την αναγκαία απόσταση από την αρχή που εξέδωσε την ελεγχόμενη πράξη και να λαμβάνουν μια πιο αντικειμενική απόφαση.

Δεν θα μπορούσαν, ακόμα, να παραλειφθούν, ως σημαντικοί παράγοντες καθυστέρησης απονομής της δικαιοσύνης, η πολυνομία, η κακονομία και ο ποιοτικός ευτελισμός του νομοθετικού έργου, η αναποτελεσματικότητα των κρατικών θεσμών και η δικονομία του ιδιώτη διαδίκου, η οποία συχνά καλλιεργείται από τους νομικούς του παραστάτες¹⁷⁴. Κάθε κανονιστική μεταβολή, πέρα από το γεγονός ότι ανατρέπει παγιωμένες καταστάσεις, προκαλώντας την ένδικη αντίδραση των θιγομένων, δημιουργεί γενικότερη ανασφάλεια στη διοίκηση και τον πολίτη, μέχρι οι διατάξεις να ερμηνευθούν δικαστικά. Συνεπάγεται, δηλαδή, την προσφυγή στη Δικαιοσύνη, οδηγώντας νομοτελειακά σε μια βραχυπρόθεσμη αύξηση των διαφορών. Από τη

¹⁷³ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 291.

¹⁷⁴ Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 34-35.

στιγμή που μειώθηκε σημαντικά η διάρκεια ισχύος των κανόνων δικαίου, η βραχυπρόθεσμη αυτή επιβάρυνση κατέστη παγία¹⁷⁵. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η βελτίωση της ποιότητας του παραγόμενου νομοθετικού έργου θα επιφέρει μείωση των εισερχόμενων ενώπιον των δικαστηρίων διαφορών. Περαιτέρω, προς τη βραδύτητα απονομής της δικαιοσύνης συμβάλλει καθοριστικά η έλλειψη μηχανοργάνωσης, καθώς και η ισχνή χρήση ηλεκτρονικών διαδικασιών τόσο για τη διακίνηση εγγράφων όσο και για την κατάθεση δικογράφων¹⁷⁶, παρά την εισαγωγή τόσο στη δικονομία του Ελεγκτικού Συνεδρίου όσο και στη δικονομία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και του Συμβουλίου της Επικρατείας διαδικασιών ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων.

Θα πρέπει, ακόμα, να σημειωθεί ότι το κανονιστικό περιβάλλον εντός του οποίου κινείται ο σύγχρονος δικαστής έχει καταστεί ιδιαιτέρως πολύπλοκο. Ήδη το Σύνταγμα αναγιγνώσκεται διαφορετικά, εμπλουτιζόμενο από το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ. Ως εκ τούτου, τα δικαστήρια δεν αρκούνται στην επίκληση της εθνικής νομολογίας, αλλά οφείλουν να γνωρίζουν και αυτή των ευρωπαϊκών δικαστηρίων¹⁷⁷.

Προς την κατεύθυνση της επιτάχυνσης της απονομής της δικαιοσύνης έχει συμβάλλει ο θεσμός της πιλοτικής δίκης. Συγκεκριμένα, η διάταξη του άρθρου 108Α του π.δ. 1225/1981, η οποία προστέθηκε από 2 Απριλίου 2012 με τα άρθρα 69 και 113 του ν. 4055/2012 (Α' 51), ορίζει ότι: «1. Οποιοδήποτε ένδικο βοήθημα ή μέσο ενώπιον οποιουδήποτε Τμήματος, μπορεί, ύστερα από αίτημα ενός των διαδίκων ή του Γενικού Επιτρόπου της Επικράτειας στο Ελεγκτικό Συνέδριο, να εισαχθεί για εκδίκαση ενώπιον της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου με πράξη τριμελούς Επιτροπής, η οποία αποτελείται από τον Πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, τον αρχαιότερο Αντιπρόεδρο ή τον νόμιμο αναπληρωτή του, όταν η υπόθεση εκκρεμεί ενώπιον του Τμήματος στο οποίο προεδρεύει, και τον Πρόεδρο του Τμήματος στο οποίο εκκρεμεί το ένδικο βοήθημα ή μέσο, όταν με αυτό τίθεται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων. Η πράξη αυτή που δημοσιεύεται σε δύο εφημερίδες των Αθηνών, συνεπάγεται την αναστολή εκδίκασης των εκκρεμών υποθέσεων, στις οποίες τίθεται το ίδιο ζήτημα. Η αναστολή δεν καταλαμβάνει την προσωρινή δικαστική προστασία. Στη δίκη δικαιούται να παρέμβει κάθε διάδικος σε εκκρεμή δίκη, στην οποία τίθεται το ζήτημα αυτό. Μετά την επίλυση του, η Ολομέλεια μπορεί να παραπέμπει το ένδικο βοήθημα ή μέσο στο αρμόδιο Τμήμα, για περαιτέρω εξέταση. Η απόφαση της Ολομέλειας δεσμεύει τους διαδίκους της ενώπιον της δίκης, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι παρεμβάντες.

¹⁷⁵ Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σ. 15.

¹⁷⁶ Φορτσάκης Θ., Γιατί η δικαιοσύνη δυσλειτουργεί; Εφ. Καθημερινή 26.05.2013., <http://www.kathimerini.gr/735283/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/giati-h-dikaiosynh-dysleitoyrgei>.

¹⁷⁷ Ανδρουλάκης Β., Η επίκαιρη παροχή δικαστικής προστασίας στη διοικητική δικαιοσύνη: Μια συνεχής αναζήτηση, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. Ιανουαρίου 2015, σ. 4.

2. Όταν Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου επιλαμβάνεται υπόθεσης στην οποία ανακύπτει ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων ή κρίνει ότι διάταξη τυπικού νόμου αντίκειται σε διάταξη υπέρτερης τυπικής ισχύος, χωρίς το ζήτημα αυτό να έχει κριθεί με προηγούμενη απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, μπορεί με απόφαση του, που δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα να υποβάλει σχετικό προδικαστικό ερώτημα στην Ολομέλεια. Το δεύτερο και τέταρτο εδάφιο της προηγούμενης παραγράφου έχουν εφαρμογή και στην περίπτωση αυτή. Η απόφαση της Ολομέλειας είναι υποχρεωτική για το Τμήμα που υπέβαλε το ερώτημα και δεσμεύει τους ενώπιον της παρεμβάντες. 3. Εκκρεμείς υποθέσεις ενώπιον των Τμημάτων του Ελεγκτικού Συνεδρίου στις οποίες τίθεται νομικό ζήτημα για το οποίο έχει ήδη αποφανθεί η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου, επιτρέπεται να εισάγονται ενώπιον δικαστικού σχηματισμού, ο οποίος απαρτίζεται από τον Πρόεδρο του Τμήματος αυτού, τον αρχαιότερο Σύμβουλο και έναν Σύμβουλο αυτού ως εισηγητή. Ο δικαστικός αυτός σχηματισμός αποφαινεται επ' αυτών με ομόφωνη απόφαση του που λαμβάνεται σε συμβούλιο. Η απόφαση κοινοποιείται στους διαδίκους, οι οποίοι μπορούν, με αίτηση τους, που κατατίθεται στη γραμματεία του Δικαστηρίου, μέσα σε προθεσμία τριάντα ημερών από την κοινοποίηση, να ζητήσουν τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο, συμπληρώνοντας τις τυπικές ελλείψεις του δικογράφου της έφεσης και καταβάλλοντος επιπλέον παράβολο, εφόσον έχουν τέτοια υποχρέωση, τριπλάσιο από το κατά περίπτωση προβλεπόμενο. Στην περίπτωση αυτή, η απόφαση που ελήφθη σε συμβούλιο παύει να ισχύει και ο Πρόεδρος εισάγει την υπόθεση για συζήτηση στο Τμήμα. Εάν και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο η έφεση απορριφθεί, ο διάδικος που την προκάλεσε μπορεί, κατ' εκτίμηση του Δικαστηρίου, να καταδικασθεί να καταβάλει στον νικήσαντα διάδικο έως το τριπλάσιο της δικαστικής δαπάνης».

Πολύ σημαντική είναι και η ρύθμιση της διάταξης του άρθρου 117Α του π.δ. 1225/1981, η οποία προστέθηκε από 2 Απριλίου 2012 με τα άρθρα 71 και 113 του ν. 4055/2012 (Α' 51), σύμφωνα με την οποία: «1. Δικαστικός σχηματισμός που συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου και απαρτίζεται από τον ίδιο ή το νόμιμο αναπληρωτή του, έναν Αντιπρόεδρο και έναν Σύμβουλο, ως εισηγητή, μπορεί με ομόφωνη απόφαση του που λαμβάνεται σε συμβούλιο να απορρίπτει αιτήσεις αναίρεσης που είναι προδήλως απαράδεκτες ή αβάσιμες ή όταν με αυτές προβάλλονται λόγοι που κατά πάγια νομολογία της Ολομέλειας του Δικαστηρίου είναι αβάσιμοι. Με την απόφαση αυτή απορρίπτεται και η εκκρεμής αίτηση αναστολής. 2. Η απόφαση κοινοποιείται σε αυτόν που άσκησε την αίτηση αναίρεσης. Ο τελευταίος μπορεί, με αίτηση του που κατατίθεται στη γραμματεία του Δικαστηρίου, μέσα σε προθεσμία τριάντα ημερών από την κοινοποίηση, να ζητήσει τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο, συμπληρώνοντας τις τυπικές ελλείψεις της αίτησης του και καταβάλλοντος

επιπλέον παράβολο, εφόσον υπέχει τέτοια υποχρέωση, τριπλάσιο από το κατά περίπτωση προβλεπόμενο. Στην περίπτωση αυτή, η απόφαση που ελήφθη σε συμβούλιο παύει να ισχύει και ο Πρόεδρος εισάγει την υπόθεση για συζήτηση στην Ολομέλεια. 3. Εάν και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο η αίτηση αναίρεσης απορριφθεί, ο διάδικος που την προκάλεσε μπορεί, κατ' εκτίμηση του Δικαστηρίου, να καταδικασθεί να καταβάλει στον νικήσαντα διάδικο έως το τριπλάσιο της δικαστικής δαπάνης. 4. Στο δικαστικό σχηματισμό της παραγράφου 1 δεν επιτρέπεται να μετέχουν τα μέλη της Ολομέλειας, που μετείχαν στη σύνθεση του Τμήματος που εξέδωσε την προσβαλλόμενη με την αίτηση αναίρεσης απόφαση».

Επιπροσθέτως, η διάταξη του άρθρου 91 του Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο ορίζει ότι: «1. Ένσταση ασκηθείσα κατά τις διατάξεις του προηγούμενου άρθρου ενώπιον του αρμόδιου Κλιμακίου, μπορεί, ύστερα από αίτημα ενός των ενδιαφερόμενων μερών ή του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο, να εισαχθεί για εξέταση στη Διοικητική Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου, με πράξη τριμελούς Επιτροπής, η οποία αποτελείται από τον Πρόεδρο του, τον αρχαιότερο Αντιπρόεδρο και τον Πρόεδρο του Κλιμακίου στο οποίο εκκρεμεί η ένσταση, όταν με αυτή τίθεται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων. Η πράξη αυτή, που δημοσιεύεται σε δύο εφημερίδες των Αθηνών, συνεπάγεται την αναστολή εξέτασης των εκκρεμών, ενώπιον του Κλιμακίου, υποθέσεων, στις οποίες τίθεται το ίδιο ζήτημα. Στη διαδικασία δικαιούται να διατυπώσει απόψεις κάθε ενδιαφερόμενος που έχει ήδη ασκήσει ένσταση ενώπιον του Κλιμακίου, με την οποία τίθεται το ίδιο ζήτημα. Μετά την επίλυση του ζητήματος, η Ολομέλεια παραπέμπει την ένσταση στο αρμόδιο Κλιμάκιο για περαιτέρω εξέταση. Η κρίση της Ολομέλειας δεσμεύει το Κλιμάκιο και τα μέρη που συμμετείχαν στη διαδικασία ενώπιον της. 2. Το Κλιμάκιο, όταν επιλαμβάνεται ένστασης, με την οποία τίθεται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων ή κρίνει, κατά την εξέταση ένστασης, ότι διάταξη τυπικού νόμου είναι αντισυνταγματική ή αντίθετη σε άλλη υπερνομοθετικής ισχύος διάταξη, χωρίς το ζήτημα αυτό να έχει κριθεί με προηγούμενη απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, μπορεί με πράξη του, που δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα, να υποβάλει σχετικό προδικαστικό ερώτημα στη Διοικητική Ολομέλεια. Το δεύτερο και τρίτο εδάφιο της προηγούμενης παραγράφου έχουν εφαρμογή και στην περίπτωση αυτή. Η κρίση της Ολομέλειας είναι υποχρεωτική για το Κλιμάκιο που υπέβαλε το ερώτημα και δεσμεύει τα μέρη που συμμετείχαν στη διαδικασία ενώπιον της. Μετά την επίλυση του ζητήματος η Ολομέλεια παραπέμπει την ένσταση στο αρμόδιο Κλιμάκιο, εφόσον καταλείπεται έδαφος για περαιτέρω εξέταση. 3. Σε υποθέσεις στις οποίες τίθεται νομικό ζήτημα για το οποίο έχει ήδη αποφανθεί η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου ή το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, το Κλιμάκιο μπορεί να αποφαινεται επί της ενστάσεως με συνοπτικά αιτιολογημένη πράξη.

Ύστερα από πράξη του Προέδρου του, επιτρέπεται η ενιαία εξέταση με την ίδια πράξη περισσότερων ενστάσεων, εφόσον τίθενται όμοια ζητήματα με αυτές». Οι τελευταίες αυτές διατάξεις παρέχουν τη δυνατότητα ομαδοποίησης «κοινών» υποθέσεων, οι οποίες εμφανίζουν ελάχιστη ή ίσως και μηδενική ατομικότητα, με πολύ σημαντικά αποτελέσματα στην επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης.

Τέλος, η διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του π.δ. 1225/1981, όπως αυτή αντικαταστάθηκε από 2 Απριλίου 2012 με τα άρθρα 73 παρ.1 και 113 του ν.4055/2012 (Α' 51), ορίζει ότι: «Για την ασφαλέστερη διάγνωση ή την ταχύτερη εκδίκαση, το δικαστήριο, ύστερα από πράξη του Προέδρου του, μπορεί να διατάσσει τη συνεκδίκαση περισσότερων ένδικων βοηθημάτων ή μέσων ή αιτήσεων καταλογισμού, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της ομοδικίας ή τίθενται όμοια ζητήματα». Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι μετά την ως άνω αντικατάστασή της, η εν λόγω διάταξη παρέχει τη δυνατότητα συνεκδίκασης ένδικων βοηθημάτων ή μέσων, ανεξαρτήτως της συνδρομής ομοδικίας, εφόσον τίθενται όμοια ζητήματα.

Θετική θα ήταν η συμβολή της εισαγωγής στην Ελλάδα του θεσμού των βοηθών δικαστών που απαντάται σε άλλες έννομες τάξεις (assistants de justice στη Γαλλία, refendaires στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, judicial assistants στο Ηνωμένο Βασίλειο). Οι βοηθοί δικαστών έχουν ως έργο, υπό την καθοδήγηση του εισηγητή δικαστή, τη μελέτη και προετοιμασία του φακέλου, καθώς και τη νομολογιακή έρευνα. Η εισαγωγή του θεσμού αυτού και στη χώρα μας θα ενισχύσει τους δικαστές στο έργο τους και θα συμβάλει στην επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης¹⁷⁸. Τέτοιο έργο θα ήταν δυνατό να παρέχουν και οι απόφοιτοι νομικής, οι οποίοι απασχολούνται ως ασκούμενοι στα δικαστήρια· αντ' αυτού, όμως, οι ασκούμενοι συχνά χρησιμοποιούνται ως ανειδίκευτο προσωπικό.

Σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται ότι η δικαιοσύνη δεν αποτελεί μια ακόμα δημόσια υπηρεσία η οποία πρέπει να παράγει το προϊόν της ταχέως για να ικανοποιήσει τις ανάγκες των πολιτών. Αποτελεί την τρίτη ανεξάρτητη κρατική λειτουργία, που είναι εγγυητής του κράτους δικαίου, οφείλει δε να επιχειρεί δύσκολες σταθμίσεις μεταξύ της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών και της διασφάλισης του δημοσίου συμφέροντος. Αν επικεντρωθούμε αποκλειστικά στο ζήτημα της ταχύτητας, παραβλέποντας τους σκοπούς που η δικαιοσύνη θεραπεύει, κινδυνεύουμε να καταλήξουμε σε έναν δικαστή διεκπεραιωτή των υποθέσεων που καλείται να επιλύσει¹⁷⁹. Συνεπώς, να μεν η απονομή της δικαιοσύνης πρέπει να είναι επίκαιρη, ώστε να ρυθμίζει πράγματι έννομες σχέσεις, πλην, όμως, η αναγκαία αυτή

¹⁷⁸ Ανδρουλάκης Β., Η επίκαιρη παροχή δικαστικής προστασίας στη διοικητική δικαιοσύνη: Μια συνεχής αναζήτηση, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. Ιανουαρίου 2015, σ. 24.

¹⁷⁹ Ανδρουλάκης Β., Η επίκαιρη παροχή δικαστικής προστασίας στη διοικητική δικαιοσύνη: Μια συνεχής αναζήτηση, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. Ιανουαρίου 2015, σ. 2.

ταχύτητα εκδίκασης και απόφασης επί των υποθέσεων δεν μπορεί να αποβαίνει σε βάρος της απαιτούμενης για την εξαγωγή δικανικής κρίσης μελέτης και ωρίμανσης.

XI. Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία

- Ανδρουλάκης Β., Η επίκαιρη παροχή δικαστικής προστασίας στη διοικητική δικαιοσύνη: Μια συνεχής αναζήτηση, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 1/2015.
- Αργυρός Α., Η δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης (Ν. 4055/2012, 4239/2014), Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2015.
- Βλαχόπουλος Σπ., Θεμελιώδη Δικαιώματα – Ατομικά Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη 2017.
- Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2005.
- Δελλής Γ., Η αίτηση δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4055/2012, Το δικαίωμα στην εύλογη διάρκεια της διοικητικής δίκης, Νομική Βιβλιοθήκη 2013.
- Δελλής Γ., Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», Νομική Βιβλιοθήκη 2013.
- Ζώη Κ., Συλλογή νομολογίας Ελεγκτικού Συνεδρίου επί δικονομικών ζητημάτων (ετών 1989-2001), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002.
- Κτιστάκης Γ., Το δικαίωμα σε ταχεία δίκη, Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Ημερίδας, Πανεπιστήμιο Πειραιώς - Ελεγκτικό Συνέδριο, Σύγχρονοι προβληματισμοί στο πλαίσιο της δίκαιης δίκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003.
- Μαραγκού Γ., Ελεγκτικό Συνέδριο, Νομική Βιβλιοθήκη 2016.
- Μηλιώνης Ν., Ο δημοσιονομικός δικαστής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Ημερίδας, Πανεπιστήμιο Πειραιώς - Ελεγκτικό Συνέδριο, Σύγχρονοι προβληματισμοί στο πλαίσιο της δίκαιης δίκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003.
- Μπάλτα Ε., Από τη θεωρία περί διφυούς οργάνου και την καθιέρωση του δικαστικού χαρακτήρα του Ελεγκτικού Συνεδρίου στην επαναοριοθέτηση της νομικής του φύσης, ΕφημΔΔ 1/2013.
- Ράικος Δ., Δίκαιη ικανοποίηση των διαδικών λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου, τεύχ. 8-9/2013
- Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2013.
- Σπυρόπουλος Φ.- Κοντιάδης Ξ. – Ανθόπουλος Χ. – Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2017.

- Φορτσάκης Θ., Γιατί η δικαιοσύνη δυσλειτουργεί; Εφ. Καθημερινή 26.05.2013., <http://www.kathimerini.gr/735283/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/giati-h-dikaiosynh-dysleitoyrgei>.

XII. Χρήση Διαδικτύου

- <http://www.echr.coe.int>
- <https://www.elsyn.gr>
- <http://www.hellenicparliament.gr/>
- www.humanrightscaselaw.gr
- <https://lawdb.intrasoftnet.com>